

БЕЛА КНИГА

ПРИОРИТЕТИ И МЕХАНИЗМИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА СОРАБОТКАТА
МЕЃУ ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕДИУМИТЕ
ЗА ЕФИКАСНА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

„Зајакнување на соработката меѓу граѓанските организации и медиумите
за унапредување на човековите права и слободата на изразување“

Проектот е финансиран од Европската Унија

БЕЛА КНИГА

ПРИОРИТЕТИ И МЕХАНИЗМИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА СОРАБОТКАТА
МЕЃУ ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕДИУМИТЕ ЗА ЕФИКАСНА
ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

„Зајакнување на соработката меѓу граѓанските организации и медиумите за унапредување на
човековите права и слободата на изразување“

Проектот е финансиран од Европската Унија

Скопје
2013

БЕЛА КНИГА

Приоритети и механизми за унапредување на соработката меѓу граѓанските организации и медиумите за ефикасна заштита на човековите права

Издавач: Македонски институт за медиуми
Јуриј Гагарин 17/1-1
1000 Скопје, Македонија

За издавачот: Билјана Петковска, директорка на МИМ

Уредници и автори: Весна Никодиноска и Зоран Бојаровски

Коавтори:

Неда Чаловска и Артан Мурати, *Хелсиншки комитет за човекови права на РМ*

Филип Стојановски, *Фондација Метаморфозис*

Маргарита Гулевска, *Отворете ги прозорците*

Христина Василевска, *Мултикултура*

Марија Тодоровска, *Отворена порта - „Ла страда“*

Даниел Калајџиески и Марија Матовска, *Асоцијација за здравствена едукација и истражување Х.Е.Р.А.*

Наташа Димитровска, *Национален совет за родова рамноправност (НСРР)*

Зоран Биковски, *НВО КХАМ*

Лулзим Хазири, *Центар за развој на медиуми на заедниците МЕДИУМ*

Фросина Димеска, *Нова Македонија*

Назим Рашиди, *Диверзити медија*

Илир Ајдини, *Центар за слобода - Цивил*

Редакција: Билјана Петковска

Лектор: Виолета Караџовска-Стојанова

Дизајн и

техничка обработка: Јане Стефанов

Печати: Винсент Графика

Тираж: 200 примерока

Белата книга е изработена во рамки на проектот „Зајакнување на соработката меѓу граѓанските организации и медиумите за унапредување на човековите права и слободата на изразување“ што го спроведува Македонскиот институт за медиуми, со поддршка од Европската Унија преку Европскиот инструмент за демократија и човекови права (ЕИДХР).

Содржините на Белата книга на никаков начин не ги одразуваат гледиштата на Европската Унија.

ПРЕДГОВОР - ЗОШТО СЕ ПИШУВА ОВАА БЕЛА КНИГА?

Проблемите на соработката меѓу ГО и медиумите се посочувани многупати во изминативе години, но и покрај тоа, во релациите меѓу двата сектора не се забележува значителен напредок. Основната цел на оваа Бела книга е да отиде чекор понапред – не само да ги утврди проблемите во соработката меѓу двата сектора, туку да ги посочи и начините за унапредување и интензивирање на таа соработка, со цел поголема промоција и унапредување на човековите права. Преку краток опис на состојбите и приоритетите во шест специфични области од човековите права – граѓански и политички права, права на жени, Роми и други етнички заедници, маргинализирани заедници (лица со попреченост и припадници на ЛГБТИ-популацијата), млади и дигитални права – документот има за цел да ги поттикне механизмите на меѓусебната комуникација и соработка меѓу ГО и медиумите и на тој начин да обезбеди поголема видливост и влијание на ГО во јавноста.

Белата книга опфаќа само некои аспекти од широката област на човековите права, кои беа определени во согласност со категоризацијата на организациите што се пријавија на Јавниот повик на МИМ за учество во проектот. Овој документ беше изработен со помош на група експерти од граѓанските организации и од медиумите, кои ги ставија на располагање својата експертиза и знаење. Во различни фази од продуцирањето на овој документ придонесоа претставници од следните граѓански организации: *Хелсиншки комитет за човекови права на РМ, Национален совет за родова рамноправност (НССР), Отворена порта – „Ла страда“, Отворете ги прозорците, Фондацијата Метаморфозис, Асоцијација за здравствена едукација и истражување – Х.Е.Р.А., КХАМ, Мултикултура, Центарот за развој на медиуми на заедниците МЕДИУМ, Центар за слобода - Цивил*, како и новинари и уредници од ТВ Алфа, Нова Македонија и Диверсити медија.

Белата книга треба да послужи уште како една алатка на партиципативната демократија, поради што во процесот на нејзина изработка се стремевме да обезбедиме поголема инклузивност на граѓанскиот сектор. Крајната цел на документот и на овој проект е почитувањето на човековите права да стане императив на граѓанското општество и на граѓанскиот активизам во Македонија.

Весна Никодиноска,

раководител на програми во Македонскиот институт за медиуми

1

ГЛАВА

ВОВЕД

I.1. СОРАБОТКАТА МЕЃУ ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕДИУМИТЕ

Соработката меѓу медиумите и граѓанските организации е од суштинско значење за социо-економскиот развој на државите, особено во општествата што се стремат кон поголема демократизација, какво што е нашето.¹ Двата сектора имаат клучна улога во балансирањето на моќта на владејачките структури преку создавањето притисок за поголема транспарентност и отчетност, како и во промовирањето на јавниот интерес и доброто владеење. И граѓанските организации и медиумите треба да имаат интегративна улога во општествата што ги одликува разноликост по многу основи, со што ќе промовираат позитивни вредности и толеранција. Заради тоа, потребата од постојан дијалог, соработка и доверба во релациите меѓу сите три сектора – граѓанскиот сектор, медиумите и властите, станува неопходност во едно демократско општество.

Во Македонија, и покрај големиот број граѓански организации (околу 4.700 во 2012 година), може да се каже дека ограничен број, односно одвај 100-тина се активно присутни во медиумите. Причините за слабата медиумска видливост на ГО и за незадоволителното ниво на комуникација се повеќекратни (види Анекс 1 на Белата книга). Припадниците на граѓанскиот сектор и на медиумите ја опишуваат соработката како недоволно функционална и често испартизирана, додека, пак, и двата сектора се критикуваат меѓусебно за несистематичен приод кон темите, неиницијативност и неконзистентност во релациите, односно пасивност при промовирањето или наметнувањето теми. Дополнително, радикалните промени во информациските технологии и во начините на комуникација во изминативе десетина години, како и глобализациските процеси, придонесоа кон усложнување, но и кон поголема динамика во релациите меѓу граѓанските организации и медиумите и на светско, но и на национално ниво.

Областите на човековите права и на медиумите се испреpletуваат во две точки. Од една страна, голем дел од медиумското известување се однесува на прашања што се директно или индиректно поврзани со човековите права, а од друга, стои фактот дека слободата на медиумите, сама по себе, претставува човеково право. „Медиумите конвенционално се еден од механизмите со кои граѓаните ја 'држат' владата одговорна“, се вели во публикацијата *Новинарство, медиуми и предизвикот на известувањето за човековите права*.²

Може да се каже дека кај пошироката јавност во Македонија, па дури и кај новинарите, нема задоволително познавање на човековите права и на механизмите за заштита од евентуални злоупотреби. Овој заклучок произлезе од истражувањето што го спроведе МИМ со претставници од граѓанските организации и од медиумите (види Анекс 1 на Белата книга). Според учесниците во интервјуата, тоа се должи на недоволната информираност на граѓаните како од

1 ТАКСО (2012) Алката што недостасува. Сараево: Регионална канцеларија на ТАКСО. Пристапено преку: <http://www.tacso.org/documents/reports/?id=8589>

2 International Council of Human Rights (2002) Media, Journalism and Challenge of human rights reporting. Пристапено преку: http://www.ichrp.org/files/reports/14/106_report_en.pdf

страна на медиумите, така и од страна на образовниот систем. Од друга страна, пак, медиумите недоволно, а не ретко и погрешно ги третираат прашањата поврзани со човековите права, не се заинтересирани за граѓанскиот сектор генерално, а политичките влијанија врз медиумите и уредувачката политика често се причини зошто некои граѓански организации, иницијативи и теми се игнорирани, односно маргинализирани од страна на медиумите. Забелешките на сметка на граѓанските организации што работат во областа на човековите права се однесуваат на нивната недоволна умешност, упорност и креативност при пристапот до медиумите, со цел да ги заинтересираат за тоа што го работат.

Проектот Техничка поддршка за организациите на граѓанското општество – ТАКСО (TACSO) во 2012 година го спроведе истражувањето насловено како „Алката што недостасува“³ што ги опфати земјите од ИПА-регионот, вклучувајќи ја и Македонија. Во истражувањето се вели дека релациите меѓу ГО и медиумите се оптоварени од недостиг на знаење и разбирање за другиот сектор, како и од слабите капацитети на двата сектора да остварат релации со другите. Во заклучоците на истражувањето се вели дека медиумите немаат доволно развиена свест за потенцијалот, капацитетот и за важноста на ГО за општеството; ГО го отвораат прашањето за независноста на медиумите од политиката и од бизнисот; двете страни имаат недостиг од процедури, стандарди и стратегии за тоа како да им пристапат на ГО или на медиумите – додека на ГО им недостигаат вештини за систематски пристап до медиумите, на медиумите им недостига сеопфатно знаење за граѓанскиот сектор, поради што се создава генерална недоверба во нив.⁴

Медиумската покриеност на граѓанскиот сектор со години опстојува како проблем со кој се соочуваат ГО. И во Индексот на одржливост на граѓанските организации за 2011 година на УСАИД,⁵ претставниците на граѓанскиот сектор истакнале дека медиумскиот интерес во покривањето на нивните активности зависи од присуството на високи јавни лица, како министри и градоначалници, како и тоа дека медиумската покриеност е подобра на локално отколку на национално ниво. Во Извештајот се посочува и забелешката на ГО дека медиумската покриеност и свест за нивната работа опаднала по 2005 година, кога се случи реформата на Јавниот сервис, со која локалните сервиси престанаа да работат. Комерцијалните медиуми, пак, според анализата, покажуваат помал интерес за активностите и за настаните на граѓанското општество. ГО имаат мала доверба во медиумите поради нивната ограничена независност, се вели во Извештајот. Во Извештајот на УСАИД за 2012 година,⁶ пак, се потенцира дека медиумите продолжуваат да промовираат негативни стереотипи за

3 ТАКСО (2012) Алката што недостасува. Сараево: Регионална канцеларија на ТАКСО. Пристапено преку: <http://www.tacso.org/documents/reports/?id=8589>

4 Ибид

5 УСАИД (2011) Индекс на самоодржливост на граѓанските организации за Централна и Источна Европа и Евроазија. Пристапено преку: <http://www.usaid.gov>

6 УСАИД (2012) Индекс на самоодржливост на граѓанските организации за Централна и Источна Европа и Евроазија. Пристапено преку: <http://www.usaid.gov/europe-eurasia-civil-society/cso-sustainability-2012/macedonia>

ГО и да ја потценуваат нивната улога на партнери. Според истиот извор, перцепцијата на ГО од страна на Владата, но и на јавноста воопшто, останува негативна, односно незадоволителна. Перцепцијата во јавноста за ГО, пак, е дека тие функционираат за да им служат на приватни интереси, се вели во истражувањата на УСАИД.

1.2. НОРМАТИВНА РАМКА И МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Македонија има задоволителна нормативна рамка и механизми за заштита на човековите права, меѓутоа имплементацијата на законите, како и капацитетот и функционирањето на надлежните институции се најчесто посочувани забелешки од страна на домашните и на странските организации и институции надлежни за заштита на човековите права.

Релевантните извештаи посочуваат на повеќе „слаби“ точки во областа на човековите права, меѓу кои најчесто повторувани се оние поврзани со владеењето на правото и судскиот систем; имплементацијата и недостатоци во законите (како што е, на пример, Законот за спречување и заштита од дискриминација); состојбата во затворите и во воспитно-поправните установи; состојбата со правата на Ромите воопшто, а особено на жените и девојчињата од оваа етничка заедница; постапувањето со жените-жртви на насилство; прекршувања на слободата на медиумите; дискриминацијата кон припадниците на ЛГБТИ-популацијата итн.⁷

Дополнителен проблем во областа е ниското ниво на свест за човековите права во јавноста, меѓу одредени нејзини сегменти засегнати со одреден тип права, како и меѓу одредени надлежни институции и професионалци во чиј фокус е заштитата на човековите права. Ова, според истражувањето што *Македонскиот институт за медиуми (МИМ)* го спроведе со претставници на граѓанските организации и медиумите (види Анекс 1 на Белата книга) се должи на повеќе фактори, меѓу кои и на слабата видливост на темите поврзани со човековите права во медиумите, но и на образовниот систем во кој нема доволно содржини од оваа област.

Во **поглед на нормативната и институционалната рамка**, Македонија ги има ратификувано главните инструменти што се однесуваат на човековите права на меѓународно и на европско ниво, како што се конвенциите на Обединетите нации, на Советот на Европа, на Меѓународната организација на трудот и на УНЕСКО. Овие меѓународни документи, со нивната ратификација станаа дел од домашното законодавство и се надредени во однос на домашните закони. Заради тоа, правниот поредок и практиката на судовите, на јавните и на државните органи треба да се хармонизираат со овие меѓународни стандарди.⁸ Принципите што произлегуваат

7 Амнести интернешнал (2013) „Македонија: Придонес кон Универзалниот периодичен извештај на ОН“. Пристапено преку: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR65/003/2013/en/8a9c56b1-0967-43e4-8844-ca37a8e45a88/eur650032013en.pdf>

8 УНДП (2009) Меѓународна и национална законска рамка за човекови права за Македонија. Стр. 9. Скопје: УНДП

од овие документи се утврдени со Уставот, кој го гарантира почитувањето на основните слободи и права на човекот и граѓанинот. Највисокиот конститутивен акт содржи список на основните граѓански, културни, економски, политички и социјални права, кои се преточени во домашната легислатива.

Македонија како земја-членка на Обединетите нации (ОН) има обврска на секои 4 години да поднесува извештај за состојбите со човековите права пред Советот за човекови права на ОН. Во периодот од 2009 година, кога последен пат известувала, Македонија ратификувала и пристапила кон низа меѓународни договори што треба да придонесат за унапредување на состојбите во областа. Еден од поважните закони донесен во изминатиот четиригодишен период е Законот за заштита и спречување на дискриминацијата (2010), што претставува чекор напред во воспоставувањето регулатива за адресирање на овој проблем со кој се соочува и македонското општество. Меѓутоа, според укажувањата на домашните и на меѓународните организации, Законот има недостатоци во однос на исполнувањето одредени меѓународни стандарди, особено поврзани со ЛГБТИ-заедницата. Во 2012 година беше донесен и Законот за еднакви можности меѓу жените и мажите, кој ги прецизира одговорностите на засегнатите страни и ги обврзува властите да усвојат стратешки планови и буџети поврзани со родовите прашања. Меѓу позначајните законски уредби, во 2012 година беа донесени и амандманите на Законот за работни односи, со кои експлицитно се забранува дискриминацијата на жените работници за време на бременост, мајчинство и родителство, независно од типот или времетраењето на работата. Во однос на слободата на изразување, беше донесен Законот за декриминализација на клеветата и навредата, но медиумските слободи и натаму остануваат под закана на рестриктивното законодавство и под влијание на политичките и економските центри за моќ. Во изминатиот период беа усвоени и повеќе стратегии и национални планови, како, на пример, за родова еднаквост, за спречување на трговијата со луѓе и мигранти, за заштита од домашното насилство, за промоција на статусот на жената Ромка. Сепак, земајќи ги предвид ограничените ресурси со кои се соочуваат институциите, треба континуирано да се следи имплементацијата на овие документи.

Кога се зборува за **телата и механизмите** за заштита на човековите права на национално ниво, Уставниот суд, меѓу другото, има надлежности да ги штити слободите и правата на човекот и граѓанинот што се однесуваат на слободата на уверувањето, на совеста, на мислата и на јавното изразување на мислата, на политичкото здружување и дејствување и на забраната на дискриминацијата на граѓаните по основа на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност.

Во Уставот е предвидена и институцијата Народен правобранител (Омбудсман), кој ги заштитува уставните и законските права на граѓаните, кога тие се прекршени од страна на органите на државната управа и од другите органи и организации што имаат јавни овластувања. Во состав на Народниот правобранител беше формиран и Национален превентивен механизам, чија

основна задача е превенција од тортура и од други видови сурово, нечовечно и понижувачко постапување или казнување. Во изминатиот период, исто така во рамки на Канцеларијата на Омбудсманот, беше оформено Одделение за заштита на граѓаните од дискриминација, а се основаше и независното тело – Комисија за спречување и заштита од дискриминација. Од другите национални тела што се надлежни за заштита на слободите и правата, треба да се истакнат и Постојната анкетна комисија за заштита на слободите и правата на граѓанинот и Комитетот за односи меѓу заедниците во рамки на Собранието на РМ, Комисијата за еднакви можности на жените и мажите, Националната комисија за борба против трговијата со луѓе и илегална миграција, координирана од Министерството за внатрешни работи, Националната комисија за правата на децата, Комисијата за слободен пристап до информации од јавен карактер, како и други меѓуресорски или внатрешресорски тела за заштита на човековите права.

Од домашните невладини организации што се занимаваат со заштита на различни аспекти на човековите права, најактивни се *Хелсиншкиот комитет* за човекови права на РМ за различни аспекти на граѓанските и политичките слободи, *Детската амбасада „Меѓаша“*, која се залага за заштита на правата на децата, *Коалицијата „Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници“*, *Отворена порта - „Ла страда“*, која работи со жртви на трговија со луѓе, *Отворете ги прозорците*, како единствена организација што се занимава со промовирање на асистивната технологија како алатка за поттикнување инклузија на лицата со попреченост, *Асоцијацијата за здравствена едукација и истражување – Х.Е.Р.А*, која работи во областа на сексуалните и репродуктивните права, *Националниот совет за родова рамноправност (НСРР)*, кој покрива различни аспекти поврзани со правата на жените, *КХАМ* и *Рома С.О.С.* работат во насока на подобрување и заштита на правата на Ромите, *Фондацијата Отворено општество Македонија (ФООМ)*, која е активна во различни области на човековите права, *Фондацијата Метаморфозис*, која се залага за промоција на дигиталните права, *Здружението на новинари на Македонија*, *Македонскиот институт за медиуми* и *Центарот за развој на медиуми* за заштита на медиумските слободи и права, итн.

На меѓународно ниво различни организации и институции ги следат состојбите со човековите права. Така, Организацијата на Обединетите нации, која во својата суштина ги интегрира целите за промоција и заштита на човековите права, има создадено комплексна структура за заштита на човековите права на светско ниво, заснована првенствено на Повелбата на ОН, потоа на необврзувачки декларации, правно обврзувачки пактови и конвенции и други активности за унапредување на состојбата со човековите права во глобални рамки. ОН располага со повеќе тела и механизми за мониторирање на земјите-членки во областа на човековите права, како што се, на пример, универзалните периодични извештаи што ги подготвува државата-членка, специјални известувачи за одреден тип права или комитетите за следење на секоја одделна конвенција. Владите на сите земји-членки на ОН имаат обврска да поднесуваат национален извештај до Советот за човекови права на ОН

на секои 4 години за тоа кои мерки биле преземени за подобрување на ситуацијата со човековите права во нивните земји и за исполнување на нивните обврски во областа. Македонија треба да го направи следниот извештај на почетокот на 2014 година.

Европската комисија во своите годишни извештаи за прогресот на државата редовно се осврнува на состојбата со човековите права, исто како и Стејт-департаментот, додека, пак, Советот на Европа има основано Европска комисија за борба против расизам и нетолеранција (ЕКРН, англ. ECRI), како независно тело за набљудување на човековите права специјализирано за прашања поврзани со расизмот и нетолеранцијата.

Дополнително, повеќе организации подготвуваат т.н. „извештаи во сенка“ (англ. shadow reports) за различни аспекти од областа, како, на пример, *Амнести интернешнал* и *Хјуман рајтс воч*, водечки меѓународни организации за заштита на човековите права, *Фридом хаус* и *Репортери без граници* за слободата на медиумите, *Меѓународната асоцијација на ЛГБТИ-лицата* (англ. ILGA) за правата на припадниците на овие групи, *Асоцијацијата за еманципација, солидарност и еднаквост на жените* (англ. ESE), *Европскиот центар за права на Ромите* (англ. ERRC) итн.

1.3. СОСТОЈБАТА СО ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО МАКЕДОНИЈА

Народниот правобранител забележал постојан пораст на бројот на претставките од страна на граѓаните во изминатите четири години, што се должи не само на поголемата информираност на граѓаните за нивните слободи и права, туку и на ниското ниво на почитување, остварување и заштита на човековите права, како и на слабостите во работењето на јавната администрација и другите јавни институции и органи.⁹ Најголем број претставки 948 (21,81%) биле поднесени од областа на потрошувачките права, потоа од правосудството (710 или 16,34%), па работните односи, понатаму претставки за условите во казнено-поправните и воспитно-поправните установи, имотно-правните односи, пензиското и инвалидското осигурување, социјалната заштита, полициско постапување, здравствена заштита итн.¹⁰ Од вкупниот број повреди што ги констатирал Народниот правобранител во 2012 година, укажаните сугестии, препораки и реагирања најчесто не биле почитувани од Министерството за внатрешни работи, од единиците на локалната самоуправа, јавните претпријатија, од служби и установи, од Министерството за финансии, Државната комисија за одлучување во управна постапка и постапка од работен однос во втор степен, од Министерството за здравство, Министерството за труд и социјална политика итн.¹¹

⁹ Народен правобранител (2012) Годишен извештај за степенот на обезбедување, почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права. Стр. 45-46. Пристапено преку: www.ombudsman.mk

¹⁰ Ибид. Стр. 23-24.

¹¹ Ибид. Стр. 33.

Судството, остварувањето на основните политички и граѓански права остануваат болни точки на македонската демократија, што се потврдува во извештаите на повеќе релевантни меѓународни и домашни организации и институции. Извештајот на Европската комисија за напредокот на РМ од 2013 година¹² посочува дека реформскиот процес во судството е заокружен, но дека е неопходно во практиката да се имплементираат европските стандарди поврзани со независноста и квалитетот на судството.

Според Извештајот на Стејт-департаментот за состојбите со човековите права во Македонија во 2012 година, клучен проблем во оваа област бил неуспехот на Владата целосно да го почитува владеењето на правото, „што се гледа во нејзиниот неуспех да ги следи парламентарните процедури, во мешањето во судството и во медиумите, селективното гонење на политичките противници на лидерите на земјата, како и значителни нивоа на корупција на власта и на полициската неказниност.“¹³

И *Хелсиншкиот комитет* за човекови права истакнува дека судската власт е под постојано влијание на извршната власт, поради што судовите не успеваат да ги заштитат правата на граѓаните, ниту, пак, обезбедуваат фер и правично судење во дел од постапките.¹⁴ Во областа на основните права, релевантните институции како Европската комисија, Народниот правобранител и *Хелсиншкиот комитет* предупредуваат и на постоење случаи на тортура и лошо постапување на вработените во затворите.

Во однос на **правата на жените и родовата еднаквост**, во 2012 година беше донесен нов Закон за еднаквост меѓу жените и мажите. Сепак, меѓународните институции што ја следат областа, како, на пример, надлежните комитети при ОН, искажуваат загриженост дека има недостиг на видливост, овластување за донесување одлуки и координација на државните институции, што укажува на тоа дека државата не му дава приоритет на принципот на еднаквост. Во извештаите на телата на ОН и на Европската комисија се посочува и на истрајноста на традиционалните стереотипи што постојат во македонското општество во однос на улогите на мажот и на жената во семејството и во општеството, како и на проблемот со медиумите што постојано пренесуваат стереотипни, а понекогаш и понижувачки слики за жените. Ова дополнително се рефлектира врз улогата на жената во политиката, економијата и во секојдневниот живот.

Европската комисија во 2012 година нотираше одредени напори за решавање на здравствените проблеми на жените, но и тоа дека само мал број жени имаат корист од подобрувањата поради финансиските ограничувања. „Недоволната поддршка

12 Европска комисија (2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mk_rapport_2013.pdf

13 Стејт-департамент (2012) Извештај за практикувањето на човековите права во Македонија. Пристапено преку: <http://www.state.gov/documents/organization/204523.pdf>

14 Хелсиншки комитет за човекови права на РМ (2012) Годишен извештај на Хелсиншкиот комитет на РМ за состојбите во областа на човековите права во РМ во 2012 година. Пристапено преку: www.mhc.org.mk

на Националниот акциски план за жената Ромка го прави неговото спроведување речиси невозможно. Учеството на жените во донесувањето одлуки во општеството останува ниско, особено на локално ниво“,¹⁵ се вели во извештајот од 2012 година. Во 2013 година, Комисијата го потврдува опстојувањето на дискриминаторските обичаи, традиции и стереотипи во општеството. Таа констатира дека Секторот за еднакви можности при Министерството за труд и социјална политика има недостиг од соодветни ресурси, како и тоа дека Националната стратегија за борба и спречување на домашното насилство (2012-2015) бавно се имплементира. Во практиката често постои забуна меѓу концептите за недискриминација и за еднакви можности, што укажува на потребата за подигнување на јавната свест и за двете прашања. Во особено тешка ситуација се жените што припаѓаат на маргинализираните групи и на малцинските заедници, бидејќи подлежат на двојна дискриминација.

Според Европската комисија, напредокот во однос на заштитата на човековите права на **малцинските заедници** е попречен од ограничените финансиски ресурси и несоодветната соработка меѓу надлежните институции, при што се истакнува потребата од поголема активност во однос на имплементацијата на политиките, а особено на стратегијата за Ромите.¹⁶ Ромите, како една од најранливите заедници, и натаму остануваат на маргините на општеството, и покрај низа чекори и обврски што Владата ги презема за подобрување на состојбите. Особено алармантна е состојбата со децата на улица и со нивното образование, преголемиот број деца во специјалните училишта, здравственото осигурување, правата на жените и девојчињата од ромската етничка заедница и двојната дискриминација со која тие се соочуваат, супстандардните услови за живот. *Амнести интернешнал*, во својот прилог кон Универзалниот периодичен извештај на ОН, кој се очекува да излезе во 2014 година, нотира одредени чекори за подобрувања на правата на ромската заедница, но и тоа дека Владата не се залага доволно за имплементација на Акцискиот план во рамки на регионалната иницијатива Декада за инклузија на Ромите.

Загрижувачки трендови се забележани во однос на остварувањето на човековите права на **маргинализираните заедници**, како и во однос на спроведувањето на постојната регулатива што ги уредува односите на општеството со овие заедници. Во 2012 година и во 2013 година, на удар на одредени конзервативни групи, но и на одредени јавни институции, беа заедниците со поинаква сексуална ориентација (ЛГБТИ-заедницата), како и корисниците на наркотици. *Хелсиншкиот комитет за човекови права* заклучува дека и во 2012 година припадниците на ЛГБТИ-заедницата се соочувале со правни и социјални предрасуди, дискриминација, како и со исклучително хомофобична средина, која им го отежнува пристапот до законодавството и правната заштита. Извештајот констатира дека овие луѓе не се сметаат за граѓани со еднакви права и слободи според и пред државните закони, а Законот за спречување и заштита од дискриминација, и покрај укажувањата на

¹⁵ Европска комисија (2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mk_rapport_2013.pdf

¹⁶ Ибид. Стр. 46.

домашните и на меѓународните организации, не содржи одредби за заштита од дискриминација по основа на сексуална ориентација.¹⁷

Лицата со попреченост продолжуваат да се соочуваат со стереотипи и предрасуди, но и со дискриминација при пристапот до здравствена заштита, образование, вработување, јавен транспорт и други услуги, а државата прави мали поместувања во однос на имплементацијата на Националната стратегија за еднакви права на лицата со попреченост 2010-2018.

Во категориите граѓани што остануваат на маргините на интересите на локалните и на централните власти, многу често се и **младите** на возраст од 15 до 24 години, кои се судираат со проблеми во рамки на образовниот процес, вработувањето, учеството во креирањето политики важни за нив итн. Европската комисија во извештајот од 2013 година забележала дека бројката на запишување студенти на факултетите се зголемила, исто како и бројката на дипломирани, меѓутоа заклучува дека генералниот прогрес во областите на образованието, обуката, младите и културата, останува ограничен.

Дигиталните права претставуваат збир од основни човекови права во дигиталното опкружување и ги опфаќаат правото на приватност, правото на заштита на личните податоци, правото на слободно изразување и говор, авторското право, правото на информирање и слично. Во последно време сè повеќе се актуализираат овие права, со оглед на рапидната пенетрација на информатичките технологии во секојдневниот и во професионалниот живот, како и на бројот на граѓаните што ги користат.

I.4. ОПШТЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧКИОТ АМБИЕНТ ВО КОЈ СЕ ОСТВАРУВААТ ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Општествените процеси низ кои поминува државата во последните десетина години во голема мера влијаат врз остварувањето на човековите права. Во тие процеси посебна е улогата на одредени општествено-политички феномени како што се дискриминацијата, политизацијата и партизацијата, слободата на говорот и изразувањето, како и слободата на медиумите.

А. Загрижува фактот дека **дискриминацијата** во Македонија во изминативе години бележи растечки трендови. Различни истражувања детектираат дискриминација по различни основи, при што најчести се етничката, сексуалната, родовата, а во последно време во пораст е и дискриминацијата по основа на политичка определба. Во 2010 година беше донесен Законот за спречување и заштита од дискриминацијата, а беа основани и независното тело Комисија за заштита од дискриминација, како и Одделение за спречување дискриминација во рамки на институцијата Народен правобранител. Извештаите на меѓународните организации констатираат дека Комисијата се соочува со финансиски и со кадровски дефицит и дека таа треба

¹⁷ Хелиншкиот комитет на РМ (2012) Извештај на Хелиншкиот комитет за човекови права во РМ за 2012 година. Стр. 43. Пристапено преку: www.mhc.org.mk

да ги зголеми својата видливост и активностите во јавноста со цел да ја превенира дискриминацијата и да го зголеми разбирањето за Законот за антидискриминација.¹⁸

Иако Македонија ги исполнува обврските кон меѓународните организации во однос на хармонизација на регулативата и основањето тела за заштита од дискриминација, надлежните комитети во рамки на ОН истакнуваат загриженост дека државата не успева експлицитно да ја спречи дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет,¹⁹ а Законот не вклучува области како домување, здравствена заштита и пристап до услуги. Извештаите на комитетите на ОН посочуваат на постоење широко распространета дискриминација во повеќе области: кон жените, особено жените и девојките Ромки и припаднички на другите етнички заедници, како и жените од руралните области, длабоко вкоренетата дискриминација по етничка линија, дискриминација врз основа на сексуална ориентација, политичка определеност, дискриминација кон лицата со попреченост, но и кон децата што припаѓаат на другите етнички заедници, особено на ромската, потоа децата во институциите, на улица, децата со попреченост и децата кои се во конфликт со законот.²⁰

Амнести интернешнал, во својот извештај во сенка, забележува дека Комисијата за заштита од дискриминација не е доволно финансирана, нема доволно надлежности, капацитет и експертиза за извршување на својата работа. Дополнително, некои од забелешките посочуваат и на тоа дека постои преклопување и мешање на надлежностите меѓу Комисијата и Одделението во рамки на Народниот правобранител.²¹ Во април 2013 година, Мрежата за заштита од дискриминација ја критикуваше Комисијата за нејзиното постапување или непостапување во одделни случаи на пријавена дискриминација.²²

Народниот правобранител посочува дека презел низа активности за информирање на јавноста за дискриминацијата во текот на 2012 година, но и покрај тоа констатирал дека „граѓаните недоволно ги препознаваат облиците на дискриминација и сè уште во мал број пријавуваат вакви случаи“, па дури и дека кај институциите не постои доволна свест за потребата од еднаков третман или, пак, за заштита од дискриминација.²³ Во 2012 година не постоел ниту еден судски

18 Европска комисија (2012, 2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: <http://ec.europa.eu>

19 Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените (CEDAW) (2013) Заклучни согледувања на четвртиот и на петтиот периодичен извештај на РМ усвоен од Комитетот на 54-та сесија. Став 10. Пристапено преку: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/cedaws54.htm>

20 Комитет за правата на децата (2010) Заклучни согледувања за РМ. Став 26. Пристапено преку: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.MKD.CO.2.doc>

21 Амнести интернешнал (2013) „Македонија: Придонес кон Универзалниот периодичен извештај на ОН“. Пристапено преку: www.amnesty.org

22 Мрежа за заштита од дискриминација (2013) Соопштение. Пристапено преку: http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/347/Soopshtenie_do_javnost_-_29_april_MK-FINAL.pdf

23 Народен правобранител (2012) Годишен извештај за степенот на обезбедување, почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права. Стр. 37. Пристапено преку: <http://ombudsman.mk/>

случај за утврдување дискриминација, што е индикатор за ниската свест на граѓаните за механизмите на заштита од дискриминација. Истражувањата посочуваат дека припадниците на полицијата често ги третираат полошо корисниците на дрога, сексуалните работници или Ромите, а судовите „се многу внимателни кога имаат случаи на наводна дискриминација, бидејќи влегуваат во непозната зона“.²⁴ Омбудсманот од практиката утврдил дека дискриминацијата е најчесто присутна во областа на работните односи, а најчестата основа за дискриминација е етничката припадност. Инаку, за ниската свест за дискриминацијата говори и податокот дека во текот на 2012 година, до Комисијата за заштита од дискриминација биле поднесени вкупно 75 претставки, што е за 15 повеќе во однос на 2011 година, кога беше основано ова тело. Најголемиот број претставки се однесувале на дискриминација направена од страна на државните органи, локалните власти и од други јавни установи, што според Извештајот на Комисијата е загрижувачки бидејќи токму од овие органи се очекува да го почитуваат принципот на недискриминација. Најмногу претставки, вкупно 16, се однесувале на дискриминација по основа на етничка припадност, а биле поднесени и три претставки врз основа на политичка припадност.²⁵

Според домашните организации што ги следат состојбите во областа на човековите права, македонското општество сè уште важи за затворено и дискриминаторско, каде што тешко се прифаќаат различностите.²⁶ Оцената на *Хелсиншкиот комитет* за човекови права во Извештајот за 2012 година е дека и по две години од донесувањето и примената на антидискриминаторската легислатива, сè уште не може да се зборува за ефективна заштита од дискриминацијата, посебно кога станува збор за маргинализираните групи. Комитетот укажува дека Законот останува неизменет и покрај критиките од страна на стручната јавност и невладиниот сектор, особено за деловите со кои се дозволува вработените во државната администрација да бидат членови на Комисијата за заштита од дискриминација, но и за невклучувањето на сексуалната ориентација и родовиот идентитет во легислативата како основи за заштита од дискриминација. Комитетот оценува дека Комисијата не го зголемила ниту интензитетот на својата работа, ниту својата видливост во јавноста во 2012 година, со што граѓаните останале неинформирани за можностите за заштита од дискриминација. За разлика од Комисијата и Народниот правобранител, според кои најраспространета е дискриминацијата по етничка припадност, според *Хелсиншкиот комитет* најдискриминирани биле припадниците на ЛГБТИ-заедницата, кон кои се спроведува системска дискриминација поради невклучувањето на сексуалната ориентација и родовиот идентитет во голем број закони со кои би се обезбедила нивна ефективна заштита и инклузија во општеството.²⁷ Комитетот дополнително

²⁴ Кржаловски, Александар (2010) Дискриминација по основ на етничка припадност. Стр. 129. Скопје: ОБСЕ

²⁵ Комисија за заштита од дискриминација (2012) Редовен годишен извештај на Комисијата за заштита од дискриминација. Пристапено преку: <http://www.kzd.mk>

²⁶ Извештаи на Хелсиншкиот комитет за човекови права на РМ. Пристапено преку: <http://www.mhc.org.mk/>

²⁷ Хелсиншки комитет за човекови права на РМ (2012) Годишен извештај на Хелсиншкиот комитет на РМ за состојбите во областа на човековите права во РМ во 2012 година. Стр. 19-20. Пристапено преку: <http://www.mhc.org.mk/>

изразува загриженост поради дискриминацијата и маргинализацијата на заедниците што се под 20%, што е тренд и на државно и на локално ниво. Ромската заедница, според нив, останува најмаргинализирана во државава, и покрај предвидените активности во рамки на Декадата на Ромите.

Според *Хелсиншкиот комитет*, политичката определеност, исто така, претставува една од водечките основи по кои се дискриминира, особено во државната и во јавната администрација во текот на последните три години. Ова прераснува во проблем со кој државата тешко се справува, најмногу поради тоа што со дискриминацијата по оваа основа на граѓаните им се ограничува правото на работа и правото на приватен и семеен живот, констатирал Комитетот. Политичката дискриминација во работните односи особено се засилила по завршувањето на локалните избори во 2013 година и по промената на локалната власт во одредени општини. Во тој контекст, одреден број граѓани реагирале до *Хелсиншкиот комитет* и пријавиле дискриминација поради ограничување на правото на вршење на функцијата директор во некои основни училишта, правото да се извршува позицијата раководител во општинската администрација или правото да се напредува во кариерата, како и отпуштања од работа поради промена на локалната власт.²⁸

И родовата еднаквост била доведена во прашање во текот на 2012 и 2013 година, особено поради претставувањето на жената единствено во улога на мајка и сопруга од страна на владините и црковните претставници, констатирале во *Хелсиншкиот комитет*. И некои измени во законската регулатива, како, на пример, Законот за прекинување на бременоста, иницираа бурни реакции околу позицијата на жената во општеството. Овие случувања отворија теми за дебата поврзани со дискриминацијата насочена кон жената, за нејзината рамноправност и целосна општествена инклузија.

Б. Политизацијата и партизацијата стануваат постојано присутни феномени во медиумскиот и во граѓанскиот сектор во последните десетина години, како што посочуваат повеќе истражувања и укажувања на стручната јавност. Како резултат на тоа, загрижуваат и коруптивните последици од овие процеси врз општествените структури.

Политизацијата и партизацијата се рефлектираат врз работата и на граѓанските организации и на медиумите, така што ги отежнуваат условите за да можат овие два сектора да ја исполнуваат својата мисија и функција на коректори на власта. Во интервјуата што ги спроведе МИМ со претставниците на ГО и на медиумите во врска со нивните ставови и перцепции за соработката меѓу двата сектора, проблемот на политизацијата – и на ГО и на медиумите – го посочуваат речиси сите интервјуирани соговорници (види Анекс 1 на Белата книга). Извештаите на УСАИД за самоодржливоста на граѓанското општество во 2011 и во 2012 година,

²⁸ Хелсиншки комитет за човекови права на РМ (2013) „Дискриминација по основ на политичко уверување и припадност“. Пристапено преку: <http://www.mhc.org.mk/announcements/127#.Unuwydy9iP5>

посочуваат дека граѓанскиот сектор беше особено девалвиран во изминатите години со појавата на т.н. „ГОНГО“ (анг. GONGO) или невладини организации организирани од страна на Владата, кои се појавуваа како глас за поддршка на владините политики, со намера да ги „засенат“ граѓанските организации со критички ставови и гледишта.²⁹ Јавниот имиџ и капацитетите за застапување на ГО исто така назадувале, додека нивното влијание врз политиките останува минимално, нотира Извештајот на УСАИД за 2012 година. Истиот извор констатира и дека медиумите промовираат негативни стереотипи за граѓанските организации и ја потценуваат нивната улога на партнери во општествените процеси. Сето ова резултира со ограничено покривање на граѓанскиот сектор во ударното време на медиумите.

Европската Унија години наназад во своите извештаи за напредокот на земјава предупредува за политичките и бизнис-влијанијата во медиумската сфера, кои се рефлектираат во уредувачката политика на медиумите, во селекцијата на вестите, во начинот на известување, или, пак, резултираат со самоцензура на новинарите. Крајниот резултат е тоа што на јавноста ѝ е ограничен пристапот до балансиран информации, како и до широк спектар различни гледишта.

Во истражувањето на МИМ, претставниците од граѓанскиот сектор и новинарите ја истакнуваат ниската доверба што меѓусебно ја имаат, токму поради партиската и етничката поделеност на граѓанскиот сектор и на медиумскиот простор. Дел од интервјуираните граѓански организации сметаат дека има медиуми што се „под капата на власта“ и не сакаат да известуваат за одредени ГО, за кои се смета дека се критички или опозициски ориентирани. Перцепцијата од другата страна, на претставниците на медиумите е обратна – дека има ГО што потпаднале под политички влијанија, па новинарите се соочуваат со затвореност за некои експерти од граѓанскиот сектор, неволност да се комуницира со медиумите, а, од друга страна, и самите медиуми избегнуваат да комуницираат со нив. Дополнително, етничката поделеност на медиумите и на граѓанскиот сектор придонесува за мала информираност и за мала медиумска видливост на ГО што припаѓаат на другите заедници во Македонија. Така, наместо да имаат интегрирачка улога, медиумите често прикажуваат парцијална слика на општеството погледната низ призма на различните етницитети, или низ призмата на различни политички идеологии (види Анекс 1 на Белата книга).

Овие перцепции се потврдуваат и во истражувањето на ТАКСО, каде што се вели дека политичкиот „естаблишмент“ претставува пречка за успешна работа на граѓанските организации, но од друга страна, пак, медиумите се поделени и не учествуваат доволно во градењето општество засновано врз граѓански концепт.³⁰

29 УСАИД (2011, 2012) Индекс на самоодржливост на граѓанското општество. Пристапено преку: www.usaid.gov

30 ТАКСО (2012) Алката што недостасува. Стр. 23. Пристапено преку: <http://www.tacso.org/documents/reports/?id=8589>

Во декември 2012 година беше презентирано истражувањето „Корупцијата во медиумите и граѓанско општество“ за потребите на Државната комисија за спречување корупција и Транспаренси интернешнал – Македонија, со поддршка од ОБСЕ. Истражувањето покажа дека повеќето од половината анкетирани (54%) сметаат дека медиумите во Македонија не известуваат објективно, а дури 60% веруваат дека корупцијата е многу или средно распространета по различни основи, дека промоцијата на партиските политики и распределбата на владините пари за рекламирање се начините преку кои медиумите можат да се корумпираат.³¹ Исклучително висок процент на граѓани се согласиле со тврдењето дека медиумите се продолжена рака на партиите (83%) и дека постои врска меѓу бизнисот, политиката и медиумите (81%).³² Ова истражување исто така покажа дека дури 44,3% од анкетираниите веруваат дека распределбата на средствата за владините кампањи во медиумите претставува најраспространета корупција, додека, пак, 35,2% од граѓаните не веруваат во Владата дека вистински се залага за спречување на корупцијата во медиумите.³³

Од аспект на анализата за граѓанскиот сектор, истражувањето покажа дека речиси една третина од граѓаните (29%) сметаат дека корупцијата е широко распространета и во невладините организации, како и 22% што сметаат дека корупцијата е средно распространета.³⁴ Наодите покажаа дека постои висок процент граѓани што сметаат дека постои корупција при доделување средства од буџетот за невладините организации (63%). На овој податок се додава и оној дека квази-организации за остварување политички цели добиваат финансиска поддршка од Владата. Ова се потврдува и со анкетата каде што повеќето граѓани на Македонија се согласуваат со тврдењето дека невладини организации во Македонија се основаат за остварување цели на политички партии (67,5%).³⁵

Ц. Слободата на медиумите и медиумскиот плурализам се суштински столбови на демократијата и дел од Повелбата за основните права на ЕУ, во која експлицитно се истакнува дека слободата и плурализмот на медиумите треба да се почитуваат. Слободата на изразувањето е загарантирана со повеќе инструменти на меѓународното право, како што се Универзалната декларација за човекови права, Меѓународната повелба за граѓански и политички права, Африканската повелба за човекови права, Американската конвенција за човекови права и Европската конвенција за човекови права. Овие документи го гарантираат правото на слобода на изразување, на сопствено мислење, примање и пренесување информации или идеи без какво било мешање на властите. Иако, правото на слобода на изразување

31 Државна комисија за спречување корупција, Транспаренси интернешнал – Македонија и ОБСЕ (2012) „Корупцијата во медиумите и граѓанско општество“. Скопје. Пристапено преку: http://www.transparency.org.mk/index.php?option=com_content&task=view&id=823&Itemid=57

32 Ибид

33 Ибид

34 Ибид

35 Ибид

често се поврзува со новинарите и медиумските работници, многу е важно да се разбере дека медиумите се само канал преку кој се манифестира ова право, но тоа му припаѓа на секој граѓанин на едно демократско општество.

Во општествено-политичкиот амбиент во државата, кој го врамуваат претходно опишаните состојби со практикувањето на човековите права, се остварува и функционирањето на медиумите и работата на новинарите. Слободата на медиумите претрпе драматични моменти во изминатите неколку години. Во поглед на законската рамка, во 2012 година беше донесен Законот за декриминализација, со кој делата за навреда и клевета се префрлија во граѓанското право, со што Македонија исполни една од препораките на ЕУ. Сепак, дел од медиумската јавност изрази загриженост дека Законот, всушност, ќе ја поттикне самоцензурата кај новинарите, а дополнително, дека одредени членови се проблематични поради можноста за задушување на истражувачкото и критичкото новинарство.

Во текот на 2013 година беше актуелен новиот предлог-закон за регулирање на медиумската сфера, кој откако доживеа неколку верзии, во Собранието стигна конечно поделен во два посебни предлог-закон – за медиуми и за аудиовизуелни сервиси.³⁶ Предложената легислатива наиде на поделени мислења од страна на медиумската фела, а најголемите забелешки се однесуваа на тоа дека законот ја проширува надлежноста врз печатот и интернет-публикациите, а задира и во новинарската професија и во редакциските аспекти на функционирањето на медиумите. Со законот беше предложено формирање регулаторно тело Агенција за медиуми и аудиовизуелни сервиси, чија надлежност би се протегала и врз печатот и интернет-медиумите. Предложениот начин на предлагање и на избирање членови на ова тело, ја доведува во прашање неговата независност. Критиките од страна на медиумската заедница се однесуваа и на тоа дека оваа легислатива не го решава владиното рекламирање во медиумите, што претставува сериозен извор на средства за некои медиуми и можност за политички и економски влијанија врз медиумите, како и дека не го санкционира говорот на омраза, сè присутен во медиумскиот простор.

Во однос на тоа што се случува во практиката, политичките и економските влијанија врз медиумите се хроничен проблем во медиумската сфера, а се рефлектираат преку пристрасната уредувачка политика, влошувањето на професионалните стандарди, самоцензурата на новинарите, како и ограничениот пристап на јавноста до балансирано известување и до широк спектар гледишта. Забелешките од меѓународните институции во изминатите години беа дека слободата на медиумите е генерално „загадена“ од влијанијата на политичките партии во уредувачката политика, што е повеќе од очигледно. Земјата бележи драстично назадување во областа на слободата на медиумите во изминатите години.

Дополнителен проблем што го дисторзира медиумскиот простор во Македонија е сè присутниот **говор на омраза**, кој освен во неколку исклучоци, останува несанкционирани, и покрај постојната законска регулатива. Говорот на омраза е забранет со

³⁶ Во ноември 2013 законот сè уште не беше донесен

Уставот и со закони (Кривичен законик, чл. 319, 417, 173), кои санкционираат исмевање поединци или групи врз основа на различна раса, боја на кожа, националност или етничко потекло преку информациски системи, како и програмски содржини што повикнуваат на национална, расна или верска омраза и нетрпеливост (Закон за радиодифузна дејност, чл. 69, 166). Во Етичкиот кодекс на новинарите на Македонија, членот 10 конкретно се однесува на говорот на омраза, посочувајќи дека: „Новинарите нема свесно да создаваат ниту да преработуваат информации што ги загрозуваат човековите права и слободи, нема да користат говор на омраза и нема да поттикнуваат на дискриминација од кој било вид (националност, религијска, полова, општествено класна, јазик, сексуална ориентација, политичка ориентација ...)”.

Во март 2013 година, Агенцијата за млади и спорт ја започна националната кампања против говор на омраза на интернет,³⁷ во чии рамки беа организирани обуки и конференции, но останува заклучокот дека треба да се интензивираат активностите во оваа област. Затоа, пак, неколку граѓански организации се мошне активни во областа на идентификување и спречување на говорот на омраза, како што се *Хелсиншкиот комитет*, *Коалицијата „Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници“*,³⁸ *Фондацијата Отворено општество Македонија (ФООМ)*, *Здружението на новинари на Македонија*, *Македонскиот институт за медиуми и други*.

Во анализата на МИМ „*Говорот на омраза на интернет*“ се констатира дека ‘мејнстрим’ медиумите најчесто се воздржуваат од отворен говор на омраза, но дека тој често се појавува во скриена форма. Кај виралните медиуми, социјалните мрежи (особено Фејсбук и Твитер), форумите, како и кај содржини што ги создаваат корисниците (коментарите на текстовите, на пример) сè почесто се употребува говор на омраза и негативно стереотипизирање.³⁹ Во многу случаи кога во медиумите се сретнува говор на омраза или потпалувачки говор, истражувањата покажале дека тоа се должи на некритички пренесени изјави на политичари, колумнисти и на други креатори на јавното мислење од страна на самите медиуми.⁴⁰

Хелсиншкиот комитет за човекови права во континуитет ги следел медиумите, социјалните мрежи и изјавите на носителите на високи јавни функции и претставници на политички партии и констатирал дека во текот на 2012 година говорот на омраза бележи пораст, а биле регистрирани случаи што резултирале

37 Агенција за млади и спорт. Пристапено преку: <http://www.ams.gov.mk/odnosi-so-javnosta/soopstenija/258-oznachen-pochetokot-na-nacionalna-kampanja-protiv-govorot-na-omraza-na-internet>.

38 Трајаноски, Жарко (2011) Медиумските дискурси и дискриминацијата врз припадниците на маргинализираните групи (корисници на дрога, сексуални работници, ЛГБТ, лица што живеат со ХИВ). Скопје: Коалиција „Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници“

39 Сарачини, Петрит (2013) „Говорот на омраза на интернет“. МИМ: Скопје. Пристапено преку: www.mim.org.mk

40 Висока школа за новинарство и за односи со јавноста (ВШНОЈ) (2013) Прв и втор извештај на ВШНОЈ од мониторингот на медиумското известување за време на локалните избори во РМ, во рамки на Катедрата на УНЕСКО за медиуми, дијалог и заемно разбирање. Скопје: ВШНОЈ

и со физичко насилство.⁴¹ Иако говорот на омраза е сè поприсутен во медиумите, македонските судови сè уште немаат прогласено никого за виновен. И другите надлежни органи, како, на пример, Министерството за внатрешни работи и Јавното обвинителство, не презеле некаква иницијатива за поднесување пријави за говор на омраза.⁴² Мерките што ги презеде Советот за радиодифузија во однос на емитување содржини што поттикнуваат говор на омраза, се сведоа на само две „неформални предупредувања“ (на ТВ Сител и на МТВ) и една забрана за емитување реклами во траење од два дена (на ТВ Канал 5 за говор на омраза на „Миленко Неделковски шоу“).

Особено е важно да се напомене дека во Македонија дефинирањето на говорот на омраза и неговата криминализација се манипулира, бидејќи често се смета дека преку санкционирање на говорот на омраза, би се ограничила слободата на изразување. *Хелсиншкиот комитет* констатирал дека под овој изговор, веќе подолго време се водат негативни кампањи против одредени јавни личности, оцрнување, хомофобија, трансфобија и изразена мизогинија, како и дека се поттикнува етничка и политичка омраза.⁴³ Во последно време станува актуелен терминот „злосторства од омраза“, што значи криминал мотивиран од нетолеранција, односно предрасуди кон одредена група во општеството.⁴⁴ Бројот на злосторства сторени од омраза во Македонија, во периодот од март до крајот на ноември 2013, изнесувал над 100. Во најголем број од овие случаи регистрирани од страна на *Хелсиншкиот комитет* жртви биле млади лица, и тоа поради нивната етничка или религиозна припадност. Меѓутоа, цел на злосторствата сторени од омраза биле и лица од ЛГБТИ-заедницата, кои биле нападнати поради нивната сексуална ориентација или родов идентитет. Фактот што говорот на омраза насочен кон оваа категорија лица доаѓа дури и од страна на некои државни органи и институции, претставува феномен што на насилниците им дава алиби за своите напади, констатираат од Комитетот.

41 Хелсиншки комитет за човекови права на РМ. Пристапено преку: <http://zlostorstvaodomraza.com>

42 Сарачини, Петрит (2013) „Говорот на омраза на интернет“. МИМ: Скопје. Пристапено преку: www.mim.org.mk

43 Хелсиншки комитет за човекови права на РМ (2012) Годишен извештај на Хелсиншкиот комитет на РМ за состојбите во областа на човековите права во РМ во 2012 година. Пристапено преку: <http://www.mhc.org.mk>

44 Веб страница <http://zlostorstvaodomraza.com>

Говорот на омраза VS. слободата на изразување

Со цел да го разграничиме говорот на омраза од слободата на изразување, ги пренесуваме дефинициите препорачани во меѓународни документи.

„Терминот 'говор на омраза' ги покрива сите форми на изразување што шират, поттикнуваат, промовираат или оправдуваат расна омраза, ксенофобија, антисемитизам или други форми на омраза базирана врз нетолеранција, вклучувајќи: нетолеранција изразена преку агресивен национализам и етноцентризам, дискриминација и непријателство кон малцинствата, мигрантите и лицата од имигрантско потекло.“⁴⁵

Од друга страна, пак, слободата на изразување е фундаментално човеково право, што е пропишано во членот 10 од Европската конвенција за човекови права: *„Секој има право на слобода на изразување. Ова право ја вклучува слобода на сопствено мислење, примање и пренесување информации и идеи, без какво било мешање на јавните власти и независно од државните граници. Овој член не ги спречува државите да доделуваат лиценци за работа на претпријатијата за радиодифузија, телевизиски пренос и кината“.*

Членот 10 може да заштитува и информации и идеи што навредуваат, шокираат или вознемируваат, и тоа во име на „плурализмот, толеранцијата и слободоумноста без кои нема демократско општество“ или мислења искажани со груби и пренагласени изрази, „но степенот на нивна заштита зависи од контекстот и од целта на критиката“. Овие мислења може да се толерираат во случаи кога станува збор за јавен интерес, кога се критикува власта или во периоди на изборна кампања.⁴⁶

Сепак, слободата на изразување не е само право, туку е и одговорност, па токму затоа не е неограничена. Неограниченото остварување на правото на остварување на слободата на изразувањето може во одредени ситуации да загрози други права и слободи како, на пример, правото на фер судење, правото на приватност или слободата на вероисповед.⁴⁷ Одговорот на прашањето до каде може да се ограничи слободата на изразување е даден во ставот 2 од членот 10 од Конвенцијата, во кој се вели: *„Остварувањето на овие слободи ... може да се подложи на формалности, услови, рестрикции или казни определени со закон и неопходни во едно демократско општество, во интерес на националната безбедност, територијалниот интегритет или јавната сигурност, за заштита од немири или кривично дело, на здравјето или моралот, репутацијата или правата на другите, за заштита од откривање доверливи информации или за одржување на авторитетот и непристрасноста на правосудството“.*

Членот 10 става нагласок на слободата на изразување, која може да вклучува груб и навредлив говор кога станува збор за критика во име на јавниот интерес. Но, тоа не значи дека го заштитува и говорот на омраза. Членот 10 не ги штити изјавите со кои намерно и директно се повикува на насилство или кои може да предизвикаат насилство, во кои спаѓа и говорот на омраза. Треба јасно да се разграничи дека критичкиот или груб говор не е исто што и говорот на омраза, нешто околу што многумина имаат забунa.

45 Совет на Европа. Препорака бр. Р (97) 20 за говорот на омраза на Комитетот на министри до земјите-членки. Пристапено преку: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec%281997%29020&exprmem_EN.asp

46 Трлевска, Снежана (2010) Слобода на изразување, јавен интерес и медиумска регулација. Стр. 7. Скопје: ВШНОЈ.

47 Ибид. Стр. 13

2

ГЛАВА

ПРИОРИТЕТИ НА СОРАБОТКА МЕЃУ ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕДИУМИТЕ ВО ОБЛАСТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

II.1. ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ГРАЃАНСКИТЕ И ПОЛИТИЧКИТЕ ПРАВА

Ефикасното функционирање на судството во практика, неговата независност и квалитетот на правдата генерално, сè уште се посочуваат како области што загрижуваат, и покрај заокружувањето на реформскиот процес во судската област што е во тек во последниве десетина години. Што се однесува до независноста на судството, Европската комисија во Извештајот за напредокот на земјата од 2013 година истакнува дека постојат информации за селективна правда, индиректен политички притисок, невообичаени пресуди во смисла на резултатот или на брзината на изрекување, како и квалитетот на пресудите што понекогаш има директни последици врз кариерата на засегнатите судии, особено кога станува збор за политичките или случаите од висок профил. Самиот факт дека постојат сомнежи, претставува проблем за независноста на судството и за јавната доверба во него, се вели во Извештајот.⁴⁸

Од областа на политичките и граѓанските права, домашните и меѓународните организации⁴⁹ упатуваат дополнителни забелешки на слободата на медиумите, слободата на говорот и слободата на здружувањето; работата на полицијата, особено на специјалните единици и потребата за зајакнување на независноста и ефикасноста на Секторот за внатрешна контрола; насилство кон затворениците од страна на службените лица; инциденти што вклучуваат тортура и нечовечко однесување во затворите; пренатрупаност, слаба финансираност и кадровски дефицит во затворите; супстандардни услови и слаба здравствена заштита за затворениците итн.

Политичките и граѓанските права се во фокусот на мониторирање, како на Народниот правобранител, така и на неколку релевантни граѓански организации во земјава, како што се *Хелсиншкиот комитет за човекови права*, *Центарот за слобода – Цивил*, *Коалицијата „Сите за правично судење“*, *Институтот за човекови права и други граѓански организации*. Оцените за ситуацијата во областа на политичките и граѓанските права во овој дел од Белата книга се потпираат главно на експертизата, извештаите и консултациите направени со *Хелсиншкиот комитет*, како и на забелешките на други релевантни домашни и меѓународни институции.

- **Слобода на медиумите и слобода на изразување.** Слободата на изразување, според извештаите на повеќе домашни и меѓународни организации, во изминативе години бележи негативни трендови и драстични падови. Во делот за човекови права и права на малцинствата во рамки на Извештајот на Европската комисија за 2013 година, ова е првата област што се посочува како проблематична.

Извештаите на Европската комисија и на реномираните меѓународни и домашни организации со години наназад предупредуваат на загрижувачките трендови на медиумската сцена во Македонија. Владата е најголемиот огласувач

48 Европска комисија (2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mk_rapport_2013.pdf

49 Народен правобранител, Хелсиншки комитет за човекови права и Европска комисија

во комерцијалните ТВ-станции, со што им дава значителна финансиска предност, особено на провладините медиуми.⁵⁰ Во изминативе години беа затворени повеќе медиуми, беа повлечени повеќе дебатни емисии од програмите, а многу новинари останаа без работа. Ова резултираше со замолкнување на критичката јавност. Еден од најконтроверзните настани во медиумската сфера се случи на 24 декември 2012 година, кога новинарите беа насилно отстранети од собраниската галерија и спречени да ја следат седницата на парламентот, што ги наруши релациите и довербата меѓу медиумите и Владата. Лошите услови во кои работат новинарите и кривките работнички права, политичката и финансиската зависност на Јавниот радиодифузен сервис и на регулаторните тела, автоцензурата на новинарите, се само уште некои од индикаторите за состојбата во медиумската сфера во Македонија.⁵¹

Последниот настан што ја шокираше меѓународната и домашната медиумска заедница беше судската пресуда од четири и пол години затвор за новинарот Томислав Кежаровски. Тој беше осуден за откривање на идентитетот на наводно заштитениот сведок во случај за убиство, во текст што го напишал во 2008 година, иако сведокот претходно изјави дека лажно сведочел против обвинетите за убиство. Случајот со Кежаровски ја крена на нозе домашната медиумска заедница, а со осуда реагираа и меѓународните организации и институции. Претставникот за слобода на медиумите на ОБСЕ, Дуња Мијатовиќ, изрази „згрозеност“ од пресудата, истакнувајќи дека со тоа се испраќа јасна порака за цензура до другите новинари. Таа додаде дека пресудата ќе има сериозни последици за слободата на изразување и слободата на медиумите во земјата.⁵² Претходно, специјалниот известувач за правото на слободно мислење и изразување на Обединетите нации, Франк Ла Ру, реагираше дека овој случај негативно влијае врз слободата на медиумите во Македонија.⁵³ Тој во својот извештај истакна дека бил известен за повеќе случаи на употреба на легални инструменти за закана кон новинарите и независните медиуми, што, според него, претставува опасност од замолчување важни гласови во земјата.⁵⁴ Со пресудата за Кежаровски, Македонија стана единствената држава во Југоисточна Европа со новинар в затвор.

- **Слобода на здружување.** Слободата на здружување и изразување незадоволство преку форма на мирен протест претставува корелација на граѓански и политички права, кои сите луѓе во државата треба да ги уживаат еднакво.

⁵⁰ Совет за радиодифузија (2013) Анализа на пазарот на радиодифузната дејност за 2012 година. Скопје: Совет за радиодифузија. Пристапено преку: http://www.srd.org.mk/images/Analiza_za_radiodifuznata_dejnost.pdf; Европска комисија (2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mk_rapport_2013.pdf

⁵¹ Извештаи и истражувања на Македонскиот институт за медиуми. Пристапено преку: www.mim.org.mk

⁵² Изјава на Дуња Мијатовиќ, претставник за слобода на медиумите на ОБСЕ. Пристапено преку: <http://www.osce.org/fom/107265>

⁵³ Онлајн-медиум www.javnost.mk. Пристапено преку: <http://javnost.mk/?p=6110>

⁵⁴ Прелиминарни заклучоци од страна на специјалниот репортер за правото на слобода на мислење и говор на ОН, г. Франк Ле Ру, Скопје, 21 јуни. Пристапено преку: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=13480&LangID=E>

Хелсиншкиот комитет за човекови права во Годишниот извештај за 2012 година констатирал дека граѓанските и политичките права беа особено изразени преку практикување на правото на мирен протест (јавен собир), слобода на здружување и слобода на изразување од страна на неколку општествени групи, организации и неформални здруженија на граѓани. Сепак, до Комитетот биле доставени повеќе реакции од индивидуи и групи поради изразен страв; поради несогласување со полициски службеници што го обезбедуваат правото на мирен протест; поради закани, уцени, ограничување на правата; поради притисоци во форма на контрапротести; како и поради политичка дискриминација врз основа на членство во политичка партија. Комитетот ја нагласува важноста на овие права за развојот на парламентарната демократија бидејќи со нивното практикување се постигнува контрола врз извршната власт од страна на граѓаните и се овозможува изразување незадоволство кон одредена политика, начин на управување и сл. Комитетот смета дека какво било смеќавање или обид за ограничување на овие права претставува кршење на граѓанските и политичките права што се дел од корпусот меѓународни човекови права и слободи. Во тој поглед, оваа организација констатирала повреди на горенаведените права во 2012 година, при што била забележана и ескалација на мирните протести во насилни протести, во чии рамки граѓани и полициски службеници се здобиле со полесни телесни повреди.

- **Дискриминација и етикетирање врз политичка основа.** *Хелсиншкиот комитет* утврдил дискриминација и етикетирање од страна на медиумите за дел од активистите на граѓанската иницијатива АМАН, кои наедно биле припадници на одделни политички партии. Според констатациите на Комитетот, определени медиуми ги етикетирале овие активисти за неподобни да го искажат своето незадоволство како граѓани, преку форми на мирен протест и граѓански активизам. Комитетот смета дека со тоа директно се врши политичка дискриминација врз граѓаните, кои покрај граѓански имаат и политички права, и предупредува дека се воведува тренд на неподобност поради политичка припадност или афилијација, со што се наметнува погрешна слика во јавноста дека граѓаните што се членови на партија, не можат да ги уживаат своите граѓански права какво што е правото на протест.

- **Злоупотреба на мерката притвор.** Особено е загрижувачка состојбата со злоупотребата на мерката притвор и прекршувањето на правото на слобода и сигурност загарантирано со член 5 став 3 од Европската конвенција за човекови права. *Хелсиншкиот комитет* забележал повеќе случаи во кои притворот траел предолго и се определувал и за полесни кривични дела, а многу ретко се користеле алтернативни мерки. Комитетот континуирано реагирал на ваквата практика на судовите, односно, како што велат - на носењето решенија со непоткрепени образложенија за изрекување и продолжување на оваа мерка, неприменување на поблагите мерки и користење на притворот како казна. И покрај многубројните укажувања на домашните и на меѓународните владини и невладини организации за оваа состојба, Комитетот констатира дека изостанува конкретна реакција од страна на судовите, а дека судот го крши законот доколку прави образложенија

со кои на овие лица им се продолжува притворот врз основа на препишување на законските основи за изрекување на оваа мерка.⁵⁵ Ваквиот вид решенија, според Хелсиншки, се проблематични и за Европскиот суд за човекови права, како, на пример, во случајот „Змиско око“, каде што беше утврдено дека државата ја прекршила Европската конвенција за човекови права, бидејќи не обезбедила доволно причини за држењето на своите граѓани повеќе од осум месеци во постојан притвор.

- **Пресумпција на невиност.** Домашните институции и организации, меѓу кои и *Хелсиншкиот комитет* и Народниот правобранител, утврдиле случаи на непочитување на принципот за пресумпција на невиност и од страна на институциите, како што се Министерството за внатрешни работи, високи државни функционери, а во некои случаи - и од страна на судовите. *Хелсиншкиот комитет* наведува и дека, иако може да се констатира напредок во транспарентноста во работењето на судовите, што во голема мера влијае врз перцепцијата на јавноста и довербата во институциите, нивниот однос со медиумите останал контроверзен во поглед на сериозните загрозувања на пресумпцијата на невиност и приватноста на граѓаните - учесници во судските процеси. Така, на пример, се случувало МВР да ја крши пресумпцијата на невиност кога излегувало на прес-конференција со име и презиме, или, пак објавувало слика од наводниот сторител без да го покрие лицето/очите уште пред тој да биде осуден, додека судот ја загрозувал пресумпцијата кога, на пример, во решенијата за определување мерка притвор, го наведувал начинот на кој било сторено кривичното дело или кога зборувал за степенот на кривична одговорност. Сепак, ваквите случаи биле почести во изминатите години. По многуте реакции до институциите, тие стануваат сè повнимателни при објавувањето на информациите. Медиумите, пак, многу често само ги пренесуваат добиените материјали од институциите, исто така, не почитувајќи го принципот за пресумпција на невиност.

Особено загрижува непостоењето јасни стандарди за начинот и обемот на известувањето од судските постапки и за објавувањето на податоците на интернет. Поради ова, Комитетот предлага да се воспостават пишани стандарди за медиумите за начинот на известување од кривичните случаи и судења, а МВР да може да излегува со прес-конференции само по одобрување и надзор на Јавното обвинителство, како што е тоа сега случај во Хрватска и во други европски држави.

- **Условите во затворите и во воспитно-поправните установи.** Реформските зафати за подобрување на сместувачките капацитети за престој на осудените лица се одвиваат бавно. Проектот „Реконструкција на КПУ“, кој започна во 2011 година, резултираше со отворање на новоизградениот затвор „Куманово“ во 2013 година, а во меѓувреме започна изградбата на КПД „Идризово“. Како дел од овој проект

⁵⁵ Хелсиншки комитет за човекови права на РМ. Соопштение: „Притворот на Томислав Кежаровски е спротивен на Европската конвенција за човекови права“. Пристапено преку: <http://www.mhc.org.mk/announcements/143#.UoY-DXD-NWI>; „Дојче веле“, интервју со Воислав Стојановски, правен советник во Хелсиншкиот комитет за човекови права. Пристапено преку: <http://www.dw.de>

треба да се реконструира и установата за малолетници Воспитно-поправен дом во Тетово, што не се користи од 2001 година, како и затворот „Скопје“. Повеќе институции и организации констатираат дека условите за живот во затворите се лоши, пренатрупаноста се зголемува, а персоналот што се вработува има несоодветно образование. Условите за живот во притворите, пак, се дури полоши од оние во затворите, а препораките на Комитетот за заштита од тортура при ОН не се исполнети. Според извештаите на Управата за извршување санкции, меѓу периодот од 2008 до 2010 година, бројот на притвореници пораснал за 45%.⁵⁶ *Хелсиншкиот комитет* регистрирал голем број поплаки од притворени лица, кои се однесуваат на несоодветната здравствена заштита и нефункционирање на правната помош. Добиени се неколку поплаки за тортура од страна на затворската полиција, особено над лица обвинети за педофилија, додека, пак, судската контрола не дала резултати, посочуваат од Комитетот. Затворениците со кои *Хелсиншкиот комитет* бил во постојан контакт, се жалеле на нефункционирање на програмите за ресоцијализација и реинтеграција. Поплаки имало и на воспитувачите кои биле несоодветно образувани, како и на корупција при користењето на бенефициите за добро однесување (излез од установата, зголемен број посети итн.). Од *Хелсиншкиот комитет* посочуваат дека не постои засебен третман за лица осудени на доживотен затвор, а кога побарале да посетат 29 осуденици на доживотен затвор во затворот „Идризово“, посетата не им била дозволена „поради безбедносни причини“. Посети не се одобрувале и кога тоа го барале медиумите. До *Хелсиншкиот комитет* во 2012 година стигнала анонимна пријава со слики од притворот во Скопје, на кои се гледало дека полицијата користела средства за врзување (лисици врзани за рацете на притвореници и радијаторите од парното).

Комитетот констатира дека Законот за извршување на санкциите не се спроведува целосно, додека, пак, Државната комисија за вршење надзор во казнено-поправните установи и воспитно-поправните установи, основана во 2010 година, не е активна и не ги извршува своите надлежности. Поради тоа, освен Народниот правобранител, не постои механизам за надзор над затворите и над Управата за извршување санкции, чии препораки и укажувања би биле задолжителни за овие институции.

Најголемите проблеми што *Хелсиншкиот комитет* ги регистрирал се поврзани со несоодветна хигиена во затворите, недоволно работно ангажирани осудени лица, несоодветна здравствена заштита, непостоење каков било вид образование, затворениците не поминуваат повеќе од 1 час на отворено, отежнато допишување преку пошта, нефункционални правни служби итн.

- **Тортура и полициска бруталност.** Во рамки на основните права се издвојуваат две области кои, инаку, се провлекуваат како проблематични со години наназад – спречување тортура и лошо постапување во притворниот и во затворскиот систем, како и секторот за внатрешна контрола и професионални

⁵⁶ Годишните извештаи се достапни на: <http://www.pravda.gov.mk/tekstoviuis.asp?lang=mak&id=godizv>

стандарди во Министерството за внатрешни работи. Извештаите на *Хелсиншкиот комитет*, на Народниот правобранител, на Комитетот за превенција на тортура на Советот на Европа (КПТ), пресудите на Европскиот суд за човекови права, како и повеќе други релевантни владини и невладини организации, говорат дека се потребни дополнителни напори од страна на властите за да ги отстранат изворите на сериозни повреди на човековите права кога е во прашање полициската бруталност.

Според *Хелсиншкиот комитет*, случајот на Мартин Нешковски покажал дека ЈО нема непосредна и ефикасна контрола врз водењето на кривичните истраги против наводните полициски злоупотреби. Македонија има обврска за спроведување ефикасна, непристрасна и темелна истрага во сите случаи на полициска бруталност. Посебно кога како жртви се јавуваат лица од етничките заедници што се особено ранливи на полициската бруталност. За жал, државата и натаму е предмет на критика на домашните и на меѓународните институции и организации, кои укажуваат дека за полициските пречекорувања треба да одговараат не само конкретните сторители, туку и сите оние што знаеле дека се случило такво нешто, но не го спречиле или пријавиле. Движењето „Стоп за полициската бруталност“ преку протести на илјадници граѓани што траеја 40 дена во текот на 2011 година бараше надворешен надзор над полицијата и одговорност за смртта на Мартин Нешковски, како резултат на прекумерна употреба на сила. Владејачката коалиција не ги прифати ваквите барања. Сите опозициски партии во 2012 година во Собранието поднесоа предлог-закон за полициски правобранител, но предлогот беше одбиен од мнозинството пратеници.

И Народниот правобранител од добиените претставки во 2012 година констатирал дека почитувањето на загарантираните права и слободи на лицата лишени од слобода продолжува да биде на незадоволително ниво поради преполнетоста на капацитетите, проблемите со здравствената заштита, зачестени конфликтни ситуации меѓу осудените лица и забележани случаи на непрофесионален однос и тортура од страна на службените лица.⁵⁷

- **Партиципативна демократија.** Граѓанската иницијатива АМАН е еден од ретките успешни примери за практикување на правото на непосредна демократија и предлагање законски измени во Собранието, директно од страна на граѓаните. Покрај изразувањето на своето незадоволство преку протести, оваа граѓанската иницијатива успеа со поддршка на 13.000 граѓани да поднесе и предлог-закон за измени и дополнување на Законот за енергетика. Предлог-законот на надлежното министерство беше поддржан од мнозинството пратеници на владејачката партија уште на самиот почеток на расправата во Собранието, поради што беше одлучено да нема второ читање за предложените измени. *Хелсиншкиот комитет* констатирал дека домаќинствата како потрошувачи не се воопшто заштитени од постојано

57 Народен правобранител (2012) Годишен извештај за степенот на обезбедување, почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права. Стр. 51. Пристапено преку: www.ombudsman.mk

зголемување на цените на електричната енергија и монополската поставеност на дистрибутерите на топлинска енергија. Од тие причини е потребно допрецизирање на законските одредби преку кои ќе се заштитат правата на домаќинствата како потрошувачи од подзаконските акти на Регулаторната комисија за енергетика, со кои се загрозува егзистенцијата на голем дел од граѓаните.

Поврзано со истата иницијатива, *Хелсиншкиот комитет* утврдил недостатоци и во Законот за референдум и други облици на непосредно изјаснување на граѓаните, во делот за спроведување граѓанска иницијатива на државно ниво. Во овој закон не постои точно утврден рок во кој премиерот треба да го извести органот на државната управа надлежен за евиденција на избирачкото право дека може да отпочне собирањето потписи потребни за поведување на граѓанската иницијатива. Врз основа на ова, рокот од 3 месеци предвиден за собирање на потписите значително се намалува, со што се повредува правото на учество во носење јавни одлуки преку форми на директна демократија. Ова беше случај и со граѓанската иницијатива АМАН, која на 18 октомври 2012 година започна со постапка за собирање 10.000 потписи во согласност со Законот за референдум и други облици на непосредно изјаснување на граѓаните со цел да се направат измени во Законот за енергетика. Но, според *Хелсиншкиот комитет*, премиерот го злоупотреби недефинираниот рок во кој треба да го извести органот на државната управа надлежен за евиденција на избирачкото право, во случајот - Државната изборна комисија. Иако иницијативата беше уредна, одобрена од страна на Претседателот на Собранието и од две собраниски комитети во законските рокови, Владата не ја извести ДИК да постапи веднаш по иницијативата, со што рокот од 3 месеци за собирање 10.000 потписи беше значително скратен. Постапката започна на 6 декември 2012 година, а траеше до 30 јануари 2013 година. Со тоа Владата директно го загрози ова право и го скрати времетраењето на постапката на помалку од три месеци, колку што е предвидено во Законот.

Приоритети во однос на соработката меѓу ГО кои работат во областа и медиумите

- **Запознавање на јавноста со политичките и граѓанските права, како и со механизмите за нивна заштита.**

Граѓаните имаат мали познавања за човековите права и за механизмите за заштита и реакција доколку тие права им се прекршени. Ова е заклучок на релевантните институции и организации, како што е Народниот правобранител, но и на најголемиот дел од претставниците на ГО кои беа дел од истражувањето што МИМ го спроведе за потребите на овој проект. Тоа се должи на фактот што медиумите недоволно информираат за теми поврзани со човековите права, погрешно ги третираат или интерпретираат овие прашања, но и фактот дека оваа област не е доволно застапена во рамки на образовниот систем. Од друга страна, пак, и самите ГО не спроведуваат континуирани едукативни кампањи за пошироката јавност, што

се должи на недостиг на средства, а понекогаш и на недоволна иницијативност, неконзистентност во туркањето на темите, непрепознавање на проблемите и непознавање креативни начини како да се дојде до медиумите и до граѓаните.

- **Зголемување на видливоста на работата на невладините организации кои работат во областа.**

Истражувањата⁵⁸ покажуваат дека медиумите генерално не се доволно заинтересирани за работата на ГО. Во интервјуата што ги спроведе МИМ со претставници на ГО и на медиумите пред пишувањето на Белата книга, соговорниците посочуваат дека ГО и медиумите најчесто соработуваат кога станува збор за некои актуелни настани, и тоа најчесто на ниво на пренесување на информациите од ГО, без продлабочена анализа или интерпретација на настаните и податоците. Медиумите, пак, често го доживуваат граѓанскиот сектор како исполитизиран и зависен од различни центри на моќ. Поради тоа, како и поради „етикетите“ што ги носат самите ГО, медиумите не ги покриваат активностите на некои од нив. Од друга страна, пак, уредувачката политика на самите медиуми, како и политичките и економски влијанија што се „прекршуваат“ врз нив, често се причина за тоа што одредени ГО или иницијативи не можат да пробијат во медиумите и да допрат до граѓаните.

- **Поларизираноста на општеството и рефлексите во медиумскиот простор.**

Една од забелешките на граѓанските организации е дека поларизираноста на општеството по етничка основа се рефлектира и на медиумскиот простор, поради што многу информации за прекршување на човековите права, на пример, во рамки на албанската етничка заедница остануваат „заробени“ во медиумите на албански јазик. Во ваква ситуација, ниту граѓанските организации што се занимаваат со заштита на човековите права ниту, пак, широката јавност, имаат доволно информации за одредени случаи на прекршување на човековите права, и не можат да ги регистрираат, ниту да реагираат. Овој проблем е важно да се идентификува бидејќи е тесно поврзан со функционирањето на општеството и на правниот систем, како и со остварувањето на политичките и граѓанските права.

Политичката поларизација на медиумите, пак, е хроничен и растечки проблем забележан од страна на релевантните домашни и меѓународни организации. Затворањето дебатни емисии, отпуштањето новинари од работните места поради политичка неподобност, пристрасноста и самоцензурата на новинарите и на медиумските куќи, слабиот квалитет на медиумските содржини, само го стеснуваат спектарот гледишта што се артикулира во јавноста и го ограничуваат пристапот на граѓаните до балансиран и критички информации.

- **Спречување говор на омраза и дискриминација**

Говорот на омраза и дискриминацијата сè повеќе наоѓаат одраз во медиумскиот простор, како на традиционалните, така и на новите и на социјалните медиуми.

⁵⁸ Истражувањата на МИМ, ТАКСО и УСАИД

Во последните години медиумите често се наоѓаат во улога на поттикнувачи или засилувачи на дискриминаторските пораки, но и на дисеминатори на говорот на омраза, што многу ретко се санкционира од страна на надлежните органи. Во овој контекст, загрижувачки тренд е и т.н. премолчена солидаризација на новинарите или медиумите со своите колеги, односно изостанок на реакција или осуда кога новинари дискриминираат или употребуваат говор на омраза.

Соработката меѓу ГО и медиумите треба да се фокусирана тоа како да им помогнат на граѓаните полесно да ги препознаат различните форми на дискриминација, за да можат потоа да ги алармираат медиумите и ГО и тие навремено да реагираат. Од друга страна, и новинарите треба да станат „почувствителни“ при идентификување случаи на дискриминација, со што ќе го ублажат ефектот или ќе го прекинат трендот на ширење дискриминаторски дискурс. Истовремено, треба да се разобличи практиката на толерирање на говорот на омраза, и тоа поради наводно заштитување, односно овозможување на слободата на изразување, како што често се разбира и од страна на самите медиумски професионалци. Мешањето на овие два концепта, всушност претставува аргумент за употреба на говорот на омраза.

Дополнителен фокус во соработката меѓу ГО и медиумите треба да биде и создавање притисок врз институциите, како што се Комисијата за заштита и спречување на дискриминација, Народниот правобранител, Советот за радиодифузија и други тела и надлежни институции за посочување и за санкционирање на овие појави.

- **Заштита на пресумпцијата на невиност.**

Иако тоа е еден од главните принципи според кои треба да се води новинарството, исто како и институциите, сепак прекршувањето на правилото за пресумпција на невиност е очигледно присутно во медиумите. Народниот правобранител и *Хелсиншкиот комитет* потврдуваат дека продолжува да се повторува практиката на објавување имиња или прикажување на ликовите на осомничените лица, со што тие се стигматизираат во јавноста.

Граѓанските организации, но и професионалните медиумски организации, треба да алармираат и да ги потсетуваат новинарите и медиумите да ги почитуваат невиноста, приватноста и достоинството на секој поединец. Новинарите треба доследно да се придржуваат до етичките принципи што ги обврзуваат да објавуваат точни и потврдени информации. Самите институции, пак, и покрај тоа што видеоматеријалите од разни апсења на осомничени во различни случаи може да им послужат како аргумент за транспарентност и коректност при постапувањето, треба да внимаваат на фактот дека со „протекувањето“ на материјалите, и самите учествуваат во кршењето на принципот на пресумпција на невиноста.

Хелсиншкиот комитет предложи прецизирање етички и професионални стандарди и за медиумите и за институциите, за известување, односно за информирање од кривичните случаи и судските постапки.

II.2. ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА ЖЕНИТЕ

Во однос на нормативната рамка што ги засега правата на жената, треба да се истакне дека Македонија во 2012 година ги донесе Законот за еднакви можности меѓу жените и мажите како и амандманите кон Законот за работни односи со кои експлицитно се забранува дискриминацијата на жените работници за време на бременост, мајчинство и родителство. Државата ги исполнила своите нормативни обврски во делот на носење на Националната стратегија (2012-2020) и Акцискиот план за родова еднаквост (2013–2016), Националната стратегија за спречување и заштита од домашно насилство (2012–2015), Национален акциски план за промоција на статусот на жената Ромка (2008), Национална стратегија за борба против трговијата со луѓе и илегални мигранти (2009 –2013), како и Стратегијата за родово одговорно буџетирање (2012–2015) според која органите на државната управа се должни да го инкорпорираат принципот на еднакви можности за жени и мажи во своите стратешки планови и буџети. Дополнително, Законот за спречување и заштита од дискриминација вклучува дефиниции за дискриминација врз основа на пол.

Сепак, фактичката состојба покажува дека имплементирањето на законите во практиката се одвива со значајни тешкотии, поради пропусти во однос на мерките и механизмите за нивна соодветна примена, како и поради непостоење соодветни санкции за непочитување и спроведување на законските одредби. Родовото одговорно буџетирање на локално ниво сè уште не се применува во доволна мера, бидејќи прашањата на родот и на различните потреби на жените и мажите воопшто не се третираат како важни, кои може да помогнат во реализацијата на целите на локалната самоуправа.⁵⁹ *Националниот совет за родова рамноправност (НСРП)* констатира дека Комисијата за еднакви можности на жените и мажите на национално ниво и комисиите за еднакви можности на локално ниво не ја извршуваат својата функција, не ги познаваат доволно своите надлежности и немаат соодветни програми за работа, што резултира со недостиг од конкретни акции и видливи резултати на полето на родовата рамноправност.

Државата се обидува преку различни програми и мерки за активно вработување да ги опфати и жените од руралните средини, како една од најзагрозените групи, но овие напори не се доволни, пред сè поради непостоењето дополнителни услуги во тие средини, како градинки или домови за стари лица. Истражувањето на УСАИД⁶⁰ во 2011 година потврди дека во Македонија еден од најголемите проблеми е невработеноста кај жените. На ова се надоврзува проблемот со хоризонталната сегрегација, односно поголема застапеност на жените во одредени професии што се генерално пониско платени (текстилна индустрија, продажба, социјални услуги и сл.).

59 Национален совет за родова рамноправност. „Родовите прашања и социјалната заштита во општина Центар и Гостивар“. Извештај подготвен во рамки на проектот „Промовирање на родово одговорни политики во Југоисточна Европа“ (2011-2013) на UN Women

60 УСАИД (2011) Промовирање на женски самоодржливи механизми во Европа и Евроазија. Пристапено преку: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADW786.pdf

Забелешките од страна на Комитетот за елиминација на дискриминацијата на жените во рамки на ОН посочуваат дека недостигаат информации за очекуваните резултати од Националната стратегија и од Акцискиот план за еднаквост меѓу половите и на процедурите за имплементирање, мониторирање и евалуирање на политиките, како и дека недостигаат национални ресурси за имплементација на овие документи што треба да ја поттикнат борбата против дискриминацијата на жените, особено на оние што припаѓаат на другите етнички заедници, на жените Албанки и Ромки, кои подлежат на двојна дискриминација.⁶¹

Од тоа што се случуваше во практиката во последниве неколку години, треба да се забележи зголемување на трендот на ретроградни традиционални и патријархални вредности, и тоа преку законодавни и програмски мерки. Ова беше проследено со интензивни медиумски кампањи за промовирање на семејство со повеќе деца, како и со кампањи за штетните последици од абортусот. И црковните претставници се вклучија во креирањето на стереотипната слика за жената во семејството и општеството. Овие случувања, а особено брзото усвојување на новиот Закон за прекинување на бременоста, иницираа лавина реакции од страна на невладините организации и стручната јавност, кои во него гледаа ограничување на „слободниот избор на жената за прекин на бременоста и противуставна владина кампања против абортусот, со која се деградира и се стигматизира жената, нејзините партнери и поблиското семејство“.⁶²

Во подготовка на делот што следува во продолжение, а се однесува на правата на жените, учествуваа граѓанските организации: *Национален совет за родова рамноправност (НСРП, поранешно СОЖМ), Асоцијацијата за здравствена едукација и истражување - Х.Е.Р.А., Отворена порта - „Ла страда“ и Хелсиншкиот комитет за човекови права на РМ.* За детално „дијагностицирање“ на некои од проблемите во областа, како и за утврдување на приоритетите во соработката на ГО и на медиумите, во голем дел се користени констатациите и препораките на Комитетот за елиминација на дискриминацијата на жените во рамки на ОН, но и други релевантни извештаи.

- **Видливост и координација на државните институции.** Недостиг на видливост, на одлучување и на координација меѓу државните институции укажуваат на тоа дека државата му дава низок приоритет на принципот на родова еднаквост, посочува Комитетот за елиминација на дискриминацијата на жените во рамки на ОН⁶³ во извештајот од 2013 година. Ова тело изразило загриженост во однос на слабата видливост, транспарентност и достапност на механизмите за заштита на

61 Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН (CEDAW) (2013) „Заклучни согледувања за четвртиот и за петтиот периодичен извештај на Македонија“. Пристапено преку: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/421/54/PDF/G1342154.pdf?OpenElement>

62 Веб-страница на ГО Асоцијација за здравствена едукација и истражување - Х.Е.Р.А. Пристапено преку: <http://hera.org.mk/?p=281>

63 Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН (CEDAW) (2013) „Заклучни согледувања за четвртиот и за петтиот периодичен извештај на Македонија“. Пристапено преку: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/421/54/PDF/G1342154.pdf?OpenElement>

женските права, како што се законскиот застапник во рамките на Министерството за труд и социјална политика, Комисијата за заштита од дискриминација и Одделението за заштита на граѓаните од дискриминација при Канцеларијата на Народниот правобранител, за преклопувањето на нивните надлежности, како и малиот број жалби за дискриминација врз основа на пол добиени од нив и поднесени до судовите.

Извештајот на Европската комисија за напредокот на Македонија за 2013 година констатира дека не постои стратешки пристап за спроведување на националните стратегии и акциските планови, и дека овие процеси се одвиваат бавно.

- **Дискриминација и стереотипизација на жените.** Повеќе извештаи⁶⁴ посочуваат на широката распространетост на традицијата и на дискриминаторските обичаи во Македонија, како и на истрајноста на стереотипите, кои ја пренагласуваат традиционалната улога на жените како мајки и сопруги, со што се потценува социјалниот статус на жените, нивните образовни и професионални капацитети. Овој проблем особено е истакнат кај жените од руралните средини. Во овој контекст се укажува дека медиумите упорно пренесуваат стереотипни и понекогаш понижувачки слики на жените.⁶⁵ Во насока на градење стереотипна слика за жената придонесоа и повеќе изјави од црковни и од високи владини претставници во изминативе години. Овие изјави се совпаднаа со кампањите со кои се промовираа семејните вредности. Од 2009 година Владата ја спроведува кампањата за објаснување на последиците од абортусот „Избери живот, имаш право на избор“, која, според невладините организации, ги дискриминира и ги повредува репродуктивните права на жените, а наедно ги стигматизира оние што направиле или планираат да направат абортус. Клучен проблем со кампањите, како што се посочува во една кратка брошура на *Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во РМ - ЕСЕ* и *ГО Х.Е.П.А.*, е што Владата троши повеќе средства за кампањи отколку за унапредување на здравјето на жените. Така, според истиот извор, во 2009 година, на пример, Владата потрошила 36 милиони денари за оваа кампања, што е повеќе од средствата што ги одвојува за програмите за активна здравствена заштита на мајките и децата и за рана детекција на малигните заболувања.⁶⁶ По многуте реакции што ги предизвика кампањата, еден од спотовите против абортусот беше отстранет од етерот од страна на Советот за радиодифузија.

Жените, вклучувајќи ги и оние од другите етнички групи, не се доволно застапени во политичкиот живот и на високите раководни позиции, особено на

64 Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН (CEDAW) (2013) „Заклучни согледувања за четвртиот и за петтиот периодичен извештај на Македонија“; Европска комисија (2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mk_rapport_2013.pdf

65 Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН (CEDAW) (2013) „Заклучни согледувања за четвртиот и за петтиот периодичен извештај на Македонија“. Став 20. Пристапено преку: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/421/54/PDF/G1342154.pdf?OpenElement>

66 Брошура на Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во РМ- ЕСЕ и ГО Х.Е.П.А. Достапно преку: www.hera.org.mk.

локално ниво⁶⁷. Оваа забелешка на надлежниот Комитет при ОН е надолполнета со загриженост дека недостигаат посебни мерки за промовирање и зголемување на застапеноста. Комитетот, исто така, го нотира и малиот број жалби на основа на сексуална дискриминација поднесени до надлежните институции и тела или до судовите.⁶⁸

- **Состојбата со жените Ромки.** Припадничките на ромската заедница се на маргините на општеството и се соочуваат со многукратна дискриминација, но и со проблеми при пристапот до институциите и до државните сервиси. Жените Ромки имаат нееднакви можности во образованието и во вработувањето, што се должи на традиционалните и религиските ограничувања на нивното образование, како и на нивната улога во семејството.⁶⁹ Најчестите проблеми со кои тие се соочуваат се поврзани и со соодветното домување и здравствената заштита, документите за идентификација, заштита од насилство и пристап до правдата. Надлежниот Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН забележал дека Владата не презема доволно мерки за заштита на правата на ромските жени и девојчиња, и за двојната дискриминација врз основа на пол и етничка припадност со која тие се соочуваат во остварувањето на граѓанските и политичките права. Домашните и меѓународните институции што ја набљудуваат областа, известуваат дека стратешките документи како што се Националниот план за промоција на статусот на жената Ромка и Стратегијата, усвоени во 2008 година, не се имплементираат, ниту се соодветно финансирани.⁷⁰ Амнести интернешнал е прилично строг во својот извештај, заклучувајќи дека државата во последните 5 години не презела мерки да ги адресира препораките на надлежниот комитет при ОН во однос на многукратната дискриминација со која се соочуваат ромските жени и девојчиња.⁷¹

Стапката на девојчињата Ромки што го напуштаат училиштето е голема, додека бројот на жените Ромки што продолжуваат во повисоки степени на образование е мал. Во училиштата за деца со посебни потреби, според податоците на Народниот правобранител, имало голем број деца од ромската заедница, вклучувајќи и девојчиња.

Владата презема извесни мерки за подобрување на состојбата на жените Ромки, како, на пример, усвојувањето на вториот Национален акциски план

67 Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН (CEDAW) (2013) „Заклучни согледувања за четвртиот и за петтиот периодичен извештај на Македонија“; Европска комисија (2012) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

68 Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН (CEDAW) (2013) „Заклучни согледувања за четвртиот и за петтиот периодичен извештај на Македонија“. Став. 10, 12. Пристапено преку: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/421/54/PDF/G1342154.pdf?OpenElement>

69 Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН (CEDAW) (2013) Заклучни согледувања за четвртиот и од петтиот периодичен извештај на Македонија. Пристапено преку: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/421/54/PDF/G1342154.pdf?OpenElement>

70 Амнести интернешнал (2013) „Специјални мерки за ромските жени и девојчиња - брифинг за Комитетот за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН“. Пристапено преку: <http://www.amnesty.org>

71 Ибид.

за унапредување на општествената состојба на жените Ромки во Република Македонија (2011-2013), што опфаќа четири приоритетни области: вработување, здравство, образование и човекови права. Во тие рамки биле спроведени две обуки, бил отпечатен прирачник за правото на еднаков третман и заштита од дискриминација, како и водич за пристап до услугите на државните институции од страна на Ромите, особено Ромките. Сепак, овие активности не се доволни за подобрување на статусот и состојбата на жената Ромка.

- **Жените во руралните области и други маргинализирани групи жени.**

Жените што живеат во руралните области во Македонија, исто така се наоѓаат во многу неповолна положба поради ограничениот пристап до здравствени и социјални услуги, малото учество во процесите на донесување одлуки на ниво на заедницата, во образованието, како и на формалниот пазар на трудот, оценува Комитетот за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН.

Според некои истражувања, само 1-2% од земјиштето во руралните средини е во сопственост на жени, пред сè поради особено традиционалниот начин на размислување, каде што недвижностите се препишуваат на машките членови од семејството. Поради ова жените не можат да ги користат поволностите (како субвенции и сл.) што ги нуди Владата, како дел од мерките за помош.

Во категоријата маргинализирани групи жени спаѓаат и жените Албанки, вдовиците, постарите жени и жени со посебни потреби, кои исто така се соочуваат со дискриминација, а не се преземаат доволно мерки за нивно ефективно вклучување во општеството.

Во особено тешка ситуација се жените што се маргинализирани по основа на проституција, дополнуваат од НСРР. Проституцијата се третира како индивидуален проблем, додека институционален одговор за овој проблем нема. Активностите што се преземени досега од страна на државата, не придонесуваат кон подобрување на состојбата на сексуалните работнички, особено кога се има предвид прекршувањето на нивните права и зголемувањето на нивната стигматизација и дискриминација.

- **Семејно насилство.** Во јули 2012 година Владата ја усвои Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство (2012-2015), што ќе се имплементира преку пет стратешки области: спречување, заштита, помош и поддршка на жртвите на семејно насилство; гонење на сторителите; мултисекторска соработка и подигнување на институционалните капацитети; следење и евалуација. Од страна на Владата формирано е и Национално координативно тело за спречување и заштита од семејно насилство, во кое членуваат претставници на ресорните министерства, пратеници во Собранието и претставници од Националната мрежа за семејно насилство, составена од невладини организации што работат на ова поле.

Силувањето, вклучително и во рамки на бракот, е нелегално, но поради слабата имплементација на законите во Македонија, казните не го спречуваат во значителна мера ова насилство, се вели во Извештајот на Стејт-департаментот за

2012 година. Полицијата и судовите се колебале да го гонат силувањето во бракот, а многу често и самите жртви одбегнувале да пријават и да поведат тужба поради можна општествена и културна стигма.

Националниот совет за родова рамноправност се залага и работи во насока на што побрза ратификација на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство, што државата ја потпиша во 2011 година.⁷² Ратификацијата и апликацијата на оваа Конвенција значително ќе придонесе во борбата против насилството врз жените и семејното насилство.

За жртвите од семејно насилство постојат засолништа (шелтер-центри) со ограничени капацитети, кои ги отворија Владата и невладиниот сектор, како и СОС телефонски линии. Тие веќе подолг период се соочуваат со нефункционалност на системите за заштита и намалување на бројот на заштитни центри (од 6 сега функционираат 2 – еден во Скопје и еден во Струмица, и еден кризен центар „Надеж“ за згрижување жртви на насилство до 48 часа, исто така, во Скопје), што е резултат на недостигот на финансиска поддршка и други системски мерки што водат до зајакнување на капацитетите на професионалните структури, сметаат од НСРР. Дополнително, постојните засолништа имаат ограничени капацитети, поради што жртвите понекогаш се принудени да се сместат во шелтер-центри во друг град, што предизвикува тешкотии во водењето на судските постапки, забележал *Хелсиншкиот комитет*. Иако во Законот за бесплатна правна помош жртвите на семејно насилство се вклучени како посебна категорија баратели на бесплатна правна помош, сепак многу мал број случаи добиле правна помош. *Хелсиншкиот комитет* смета дека се наметнува потреба од измени на Законот и олеснување на условите на жртвите на семејно насилство за добивање бесплатна правна помош. Во октомври 2013 година, ГО *Х.Е.Р.А.* го отвори првиот семеен центар за семејно насилство на град Скопје, кој треба да ги интегрира сите инволвирани чинители во семејното насилство, како жените и децата - жртви на семејно насилство, така и сторителите на семејно насилство.⁷³ Поради ограничениот број активности во насока на подигнување на јавната свест за семејно насилство постои тенденција на опаѓање на пријавување семејно насилство од страна на жените Ромки и Албанки, констатираат од *Хелсиншкиот комитет*.

- **Трговија со луѓе.**⁷⁴ Македонија претставува транзит-земја, земја-дестинација за жртвите на трговијата со луѓе, но и земја на потекло. Информациите од различни извори укажуваат дека во последните неколку години се забележува зголемување на бројот на македонски државјанки, најчесто малолетни, кои се тргувани од еден во друг крај на Македонија. Станува збор за т.н. „внатрешна“ трговија со луѓе. Овие информации ги потврдува и статистиката на ГО *Отворена*

⁷² Види повеќе на следната веб-страница: <http://www.potpisuvam.org/>

⁷³ Асоцијација за здравствена едукација и истражување – Х.Е.Р.А. Пристапено преку: http://hera.org.mk/?page_id=877

⁷⁴ Овој дел е подготвен во соработка со ГО *Отворена порта* - „Ла страда“ и се базира на нивните истражувања и искуства

Порта – „Ла страда“. Имено, од 2005 до 2012 вкупно 100 лица, најголем дел жени и девојчиња, биле вклучени во програмата за социјална асистенција на оваа ГО. Особено загрижува фактот што жртвите на трговија со луѓе се помлади - дури 69 % од вкупниот број на жртви на трговија со луѓе на кои *Отворена Порта* им пружила помош, биле малолетници на возраст од 13 до 18 години.

Од септември 2009 до јуни 2013 година Министерството за внатрешни работи, открило вкупно 15 дела „трговија со луѓе“ и „трговија со малолетно лице“, за што биле пријавени 56 сторители. Жртвите во наведените кривични дела биле 18 жени, од кои 13 биле малолетни.

Зголемувањето на бројот на домашни жртви од трговија со луѓе е резултат на сиромаштијата и стапката на невработеност, како и лошите социјалните услови во државата, заклучуваат во *Отворена порта* како резултат на нивното искуство и истражувањата. Следствено на ова, високата стапка на сите видови на насилство, особено семејното насилство, индиректно придонесува во зголемувањето на бројот на жртви од трговија со луѓе.

Според податоците на Отворена порта, сексуалната експлоатација е најзастапена форма на трговија со луѓе во Македонија. Иако постојат информации за трговија со луѓе чија цел е трудова експлоатација, сепак бројот на вакви случаи е мал, исто како и бројот на идентификувани и заштитени жртви или сторители кои се кривично гонети и осудени. Дополнително треба да се обрне поголемо внимание на илегалната миграција која има тренд на зголемување, но и на поактивно идентификување на потенцијални жртви на трговија со луѓе помеѓу мигрантите и обезбедување пристап до соодветните програми и услуги за нив.

Општ заклучок и на домашните и на меѓународните организации е дека вкупниот бројот на идентификувани жртви на трговијата со луѓе од страна на институциите на годишно ниво е многу мал во споредба со податоците од регионот, што, меѓу другото, упатува и на заклучокот дека надлежните немаат доволен капацитет за препознавање на индикаторите за идентификација. Со ова се ограничуваат можностите на сите жртви да им се обезбеди законски загарантираната заштита, поддршка и реинтеграција.

Македонија има усвоено Национална стратегија за борба против трговијата со луѓе и илегални мигранти (2009-2013), меѓутоа Комитетот за елиминација на дискриминацијата на жените во својот извештај за 2013 година изразува загриженост заради недостигот на видливост и координација на релевантните институционални механизми, големиот број на девојчиња кои биле тргувани заради сексуална експлоатација, недостигот од превентивни мерки за адресирање на корените што ја предизвикуваат трговијата со луѓе, особено на Ромските жени, како и заради недостигот од информации за програмите за ресоцијализација.

Според сегашната пракса, најголем дел од достапните сервиси за жртвите на трговија со луѓе, како што се медицинската помош, правната помош, образовни и доквалификација, се на товар на граѓанските организации. Државниот центар

за лица жртви на трговија со луѓе, иако е под надлежност на Министерството за труд и социјална политика во многу мал дел е финансиран од институцијата, а за негово 24 часовно функционирање се задолжени две невладини организации кои обезбедуваат сопствени човечки и финансиски капацитети.

Дополнително, на жртвите им се ускратува правото на реинтеграција поради отсуство на институционализирана реинтеграциска програма за полнолетни жртви на трговијата со луѓе, додека постоечката програма на МТСП за реинтеграција на деца-жртви на трговијата со луѓе реално не се спроведува и треба да се ревидира.

Децата - лесна цел за трговците со луѓе

Децата се лесна цел на трговците со луѓе затоа што имаат намален капацитет да препознаат ризик. Како најчести жртви се јавуваат децата што биле предмет на сексуално искористување, насилство, родителската запоставеност, децата што биле одвоени од семејствата, нерегистрираните деца, децата надвор од образовниот процес и децата на улица. Сите овие категории деца се под голем ризик да станат дел од мрежите на трговија со деца. Децата-жртви на трговија често доаѓаат од сиромашни семејства, со помали економски и образовни можности.

Приоритети во однос на соработката меѓу ГО кои работат во областа и медиумите

- **Спречување и заштита од дискриминација преку медиумите**

Потребно е да се работи на подигнување на свеста на самите медиуми за темите поврзани со правата на жената, со што ќе се елиминираат негативните стереотипи и наместо тоа ќе се промовираат позитивни приказни за жени што успеале да се остварат како професионалци во различни области.⁷⁵ Новинарите треба постојано да се потсетуваат дека треба да го почитуваат Етичкиот кодекс во однос на заштита на човековите права, достоинството и слободата, како и плурализмот на идеите и ставовите, и да известуваат во согласност со овие принципи. Медиумите преку саморегулаторните механизми и преку соработка со ГО треба да предупредат и да го спречат деградирачкото претставување на жената во медиумите. Дополнително, новинарите треба да бидат соодветно обучени да ги идентификуваат и да ги препознаваат овие појави, но и да не ги пренесуваат, односно да не ја засилуваат негативната порака.

- **Зголемување на прагот на „чувствителност“ кај медиумите во однос на родовите прашања**

Медиумите често пренесуваат стереотипни слики и пораки за жените и нивната улога во семејството и во општеството. Поради ова, потребна е поголема

⁷⁵ Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН (CEDAW) (2013) Заклучни согледувања на четвртиот и на петтиот периодичен извештај на РМ усвоен од Комитетот на 54-та сесија. Став 21. Пристапено преку: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/cedaws54.htm>

чувствителност на новинарите кога покриваат теми што се однесуваат на жените. Од НСРП забележале дека понекогаш и изборот на изрази и зборови на новинарите придонесува во создавањето стереотипна слика на жената во општеството. Токму затоа, ова треба секогаш да биде идентификувано и посочено од страна на ГО кои работат во областа. Соработката меѓу ГО и новинарите треба да вклучи и ваков механизам на коректура – односно ГО да ги предупредуваат медиумите секогаш кога ќе забележат дека шират стереотипи, предрасуди или понижувачки слики за жените.

- **Потреба од продлабочено медиумско известување**

Преку конзистентно, континуирано и продлабочено известување за суштински теми поврзани со промоција и заштита на женските права, ќе се зголеми видливоста на ГО во медиумите и ќе се влијае на подигнување на свеста за овие теми. Во Македонија секоја четврта жена е жртва на семејно насилство, на пример, но во медиумите ова прашање се обработува површно, а уште поретко се наоѓаат продлабочени анализи за причините за оваа состојба. Наспроти тоа, од НСРП забележуваат дека заинтересираноста на медиумите кон „женските теми“ се зголемува во одредени периоди, како Осми март, на пример, или кога ќе се појави некој проблем. Само тогаш женските организации добиваат поударен термин и поголема видливост во медиумите, а во остатокот од времето можат да допрат само до ограничена публика.

- **Подигнување на јавната свест за спречување на насилство врз жените**

Комитетот за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН, во својот извештај од 2013 година ѝ препорачува на државата дека треба да ја крене јавната свест преку медиумите и преку едукативните програми, како и преку обезбедување задолжителни обуки за судиите, обвинителите, адвокатите, полицијата, здравствените и социјалните сервиси, како и за професорите, со цел да се постигне сензибилизирање за сите форми на насилство врз жените и девојчињата. Во овој контекст, ГО треба да бидат постојано присутни во јавноста, не само при промоција на нивните активности и само при конкретни поводи, туку и преку работа на терен. ГО кои работат во областа на женските права треба да ги развијат своите вештини за комуникација со медиумите, со цел полесно да им пристапуваат и да ги заинтересираат за својата работа. На овој начин ќе ја кренат свеста кај самите граѓани за проблемите што како активисти се обидуваат да ги решат, ќе ја зголемат својата видливост, а со тоа и својот кредибилитет.

- **Подигнување на јавната свест за правата на жената Ромка и жените од другите маргинализирани групи**

Овие теми многу ретко се дел од новинарското покривање, со што и свесноста на јавноста за состојбата со овие групи е многу мала. Темите поврзани со жените Ромки најчесто се дел од новинарското известување кога станува збор за негативни примери. Медиумите, генерално како и за целата етничка заедница на Ромите, шират стереотипни слики и предрасуди за жените Ромки, што се рефлектира и

на перцепцијата на јавноста. Медиумите треба да бидат многу внимателни кога известуваат за теми поврзани со жените и девојчињата од ромската заедница, но наедно треба да најдат начини и да го свртат вниманието на јавноста кон овие маргинализирани групи.

- **Подигнување на јавната свест за трговија со луѓе**

И покрај тоа што соработката меѓу граѓанските организации и државата е на задоволително ниво, според искуствата на Отворена порта, сепак постои потреба за поголемо препознавање на улогата на ГО кои работат на овој проблем и кои се важни актери во процесот на реинтеграција. Медиумите можат да имаат клучна улога во промовирањето на ГО кои работат активно во оваа област. Но, тие исто така треба да ги алармираат и постојано да ги поттикнуваат државните институции за потребата од целосна заштита на жртвите и нивна ресоцијализација. Сепак, при покривање вакви теми, медиумите треба да го почитуваат принципот на заштита на приватноста на жртвите од трговијата на луѓе.

Од друга страна, пак, потребно е подигнување на свеста и кај институциите и кај медиумите за успешно идентификување и препознавање на случаите со трговија со луѓе. Потребна е и поголема промоција во јавноста на расположливите СОС-линии со цел зајакнување на нивната улога во процесот на идентификација и упатување на жртвите од трговијата со луѓе.

- **Создавање притисок врз институциите да ги имплементираат преземените обврски во однос на правата на жените**

Граѓанските организации и медиумите треба да дејствуваат заедно и да создадат заеднички фронт за притисок врз институциите со цел да го забрзаат процесот на имплементација на стратегиите и плановите кои се усвоени. ГО, кои се секојдневно во допир со целните групи чии права ги заштитуваат, во соработка со медиумите треба да идентификуваат суштински проблеми и приоритети во областа која ги засега правата на жените и да работат на изнаоѓање и создавање механизам за реакција и алармирање секогаш кога ќе искрсне горливо прашање.

II.3. ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА РОМИТЕ И НА ПРИПАДНИЦИТЕ НА НЕМНОЗИНСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА

Ромите продолжуваат да бидат една од најмаргинализираните заедници во државата, која често се соочува со сегрегација и дискриминација кога станува збор за можностите за наоѓање работа, образование, пристап до здравствени услуги и домување. Што се однесува до подобрувањето на состојбата со Ромите и нивната инклузија во општеството, државата предвидува активности во рамки на Националната стратегија за Ромите и Декадата за вклучување на Ромите (2005-2015), како и во соодветните акциски планови за имплементација во сферите на образованието, домувањето, здравството и вработувањето. Имплементацијата на овие документи оди бавно поради институционалниот и кадровскиот дефицит, како и поради ограничената финансиска поддршка, која сепак опстојува на исто ниво од 2009 година. Последнава година средствата од државата биле зголемени заради изградбата на училишни простории во населбата Шуто Оризари. Националната стратегија за Ромите финансирана од страна на Владата, делумно даде резултати во областа на образованието, но не доволно во областите на домувањето, вработувањето, развојот на инфраструктурата и особено здравствената заштита.⁷⁶ Во повеќе општини почна да се реализира програмата за ромски здравствени медијатори (во 2013 година работела 11, а од 2014 година со работа ќе почнат уште петмина медијатори), а беа и отворени информативни центри со цел да им се помогне на лицата без документи. Европската комисија во Извештајот за 2013 година констатира дека проектите во здравството, образованието, вработувањето, домувањето и социјалната заштита се под ризик, поради тоа што се финансирани од донации, дека телото надлежно за спроведување на Стратегијата за Ромите при Министерството за труд и социјална политика, останува кадровски недоволно екипирано, и дека е потребна поголема ажурност и интегриран пристап за имплементација на политиките.

Во изминатите години беа забележани случаи на премногу ромски деца во посебни училишта за деца со попреченост, а државата беше критикувана од домашните и од меѓународните организации дека не презема целисходни мерки. Одреден број Роми немаат лични карти потребни за пристап до јавните услуги како што се образованието, социјалната и здравствената заштита. Европската комисија во својот извештај за 2013 година⁷⁷ констатира само одреден напредок во остварувањата на правата на Ромите, а забелешките се однесуваат главно на тешкиот пристап до здравствени и социјални услуги, на високата стапка на невработеност, неимплементација на законските промени со кои треба да се разреши преголемата застапеност на децата Роми во специјалните училишта, незначителното зголемување на бројот на деца Роми во средните училишта

⁷⁶ Стејт-департамент (2012) Извештај за практикувањето на човековите права во Македонија. Пристапено преку: <http://www.state.gov/documents/organization/204523.pdf>

⁷⁷ Европска комисија (2012) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

итн. Дополнителен проблем со кој се соочуваат припадниците на ромската етничка заедница е и ограничувањето на слободата на движење, кога се имаат предвид случаите на враќање на Ромите од граничните премини поради нивното профилирање како потенцијални азиланти.

Имплементацијата на Охридскиот рамковен договор е основата за промовирање и обезбедување добри односи и разбирање меѓу сите етнички заедници во Македонија. Што се однесува до заштитата на другите заедници, Европската комисија констатира дека недостигаат финансии, ефикасна соработка меѓу властите и проактивен однос кон донесените политики. Во Извештајот за 2013 година се истакнува дека Турците и другите помали заедници се недоволно застапени во администрацијата, особено на раководните позиции.

Практиката и низа истражувања посочуваат на постоење тензии меѓу различните етнички заедници, кои се манифестираат преку пресметките меѓу учениците, на спортските натпревари и во одделни инциденти на улиците. Кај некои медиуми во многу случаи во изминативе години беше забележано повторување и засилување на негативната стереотипизација кон „другиот“, ширење говор на омраза, национализам, етноцентризам и ксенофобија.

Овој дел од Белата книга е подготвен во консултација и соработка со здружението *КХАМ* од Делчево, *Хелсиншкиот комитет*, *Центарот за развој на медиуми на заедниците МЕДИУМ* од Гостивар, *Рома С.О.С. од Прилеп* (кои учествуваа во интервјуата што му претходеа на ова истражување), а беа земени предвид и документи на Европската комисија, на надлежните комитети во ОН кои ја мониторираат состојбата, Стејт-департаментот, Народниот правобранител, Високата школа за новинарство и односи со јавноста и други релевантни извори.

- **Стереотипизација и дискриминација.** Македонија сè уште важи за општество што тешко ги прифаќа различностите, вклучувајќи ги етничките заедници. Нетолеранцијата и дискриминацијата по етничка основа се често присутни, а Ромите се особено ранлива група. Лошата економска состојба и високиот степен на сиромаштија, невработеноста, нискиот степен на образование и социјалната криза, доведуваат до тоа оваа етничка заедница да биде најизложена на дискриминација, оценува *Хелсиншкиот комитет*. Меѓународните организации констатираат дека Ромите се соочуваат со широко распространета дискриминација при пристапот до вработување, социјална помош, здравствена заштита, образование и домување, а одреден број од нив немале лични документи.⁷⁸

Треба да се забележи дека во изминатите години имаше повеќе инциденти меѓу ученици од различна етничка припадност, а родителите одбиваа да ги испраќаат своите деца во етнички мешани училишта, што влијаеше на степенот на доверба меѓу заедниците. Инциденти на меѓуетничка основа, со употреба на говор на омраза и дискриминаторски речник, се случуваа и на спортските натпревари

⁷⁸ Европска комисија (2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mk_rapport_2013.pdf

во изминативе години. Истражувањата покажуваат дека кај некои медиуми било забележано известување низ призмата на сопствената етничка група, содржини во кои има националистички и етноцентристички пораки, како и негативна стереотипизација кон другите етнички групи, претежно Албанци и Македонци.⁷⁹

Ромските невладини организации и меѓународните експерти утврдиле случаи кога работодавци им ги ускратувале правата на Ромите, а некои Роми се пожалиле на отежнат пристап до јавни фондови.⁸⁰

Според Извештајот на Стејт-департаментот, и етничките Турци се жалеле на дискриминација во земјава, особено во насока на постигнување правична застапеност во владините институции, официјална употреба на турскиот јазик во средините каде што се мнозинство, несоодветно образование и недостиг на медиуми на турски јазик.

Дискриминација кон помалите етнички заедници

Еден конкретен пример што *Хелсиншкиот комитет* за човекови права на РМ го констатирал како директна дискриминација сторена врз бошњачкиот народ по основа на етничка припадност било негово изоставување како народ што живее во државата, во учебникот „Запознавање на околината“ за трето одделение во основното образование. Имено, во лекцијата за народите во Македонија, се вели дека во земјава живеат Македонци, Албанци, Турци, Роми, Власи и Срби, при што се опишани нивните културни особености и традиции, додека бошњачкиот народ е изоставен. Од страна на Комитетот била поднесена претставка до Комисијата за заштита од дискриминација, а против Министерство за образование и наука на Република Македонија и авторките на учебникот.⁸¹

• **Образование.** Меѓународните и домашните извештаи⁸² констатирале одреден напредок во областа на образованието поради поголемата вклученост на ромските деца во предучилишните образовни програми и зголемениот број ромски ученици. Сепак, ситуацијата сè уште е загрижувачка имајќи ги предвид стапките на напуштање на училиштето од страна на ромските деца, како и малиот број девојчиња и девојки што се запишуваат на повисоките образовни степени. Според податоците на Народниот правобранител и на *Хелсиншкиот комитет*, во изминатите години беа откриени случаи на нелогично голем број ромски деца, вклучувајќи и девојчиња, во специјални училиштата.

79 ВШНОЈ (2012) „Медиумското известување за меѓуетничките и меѓурелигиските прашања во РМ“, (2012) „Набљудување на известувањето на медиумите за партиско-политичките и меѓуетничките прашања во текот на предизборниот период“. Пристапено преку: www.vs.edu.mk

80 Стејт-департамент (2012) Извештај за практикувањето на човековите права во Македонија. Пристапено преку: <http://www.state.gov/documents/organization/204523.pdf>

81 Хелсиншки комитет за човекови права на РМ (2013) Месечен извештај за јануари 2013 година. Пристапено преку: http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/305/Mesecen_Izvestaj_Januari_2013.pdf

82 Европска комисија (2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mk_rapport_2013.pdf

Дискриминација и сегрегација на децата Роми

Истражувањето на *Хелсиншкиот комитет* спроведено во неколку посебни основни училишта за деца со попречености во почетокот на 2011 година, потврдува дека расната дискриминација, предрасудите и стереотипите се присутни во општество. Заклучоците од ова истражување се однесуваат на податоци што укажуваат на фактот дека на децата од ромска националност не им е овозможен пристап до сите основни училишта во државата поради тоа што тие се препраќаат во посебните училишта за деца со попреченост, без соодветни докази дека станува збор за деца што имаат потреба да учат во вакви училишта. Ова се потврдува со фактот дека најголемиот број деца со посебни потреби во овие училишта се од ромска националност, иако оваа заедница е една од најмалите етнички заедници во Македонија. И покрај многубројните забелешки на *Хелсиншкиот комитет* за дискриминацијата врз Ромите, посебно кога е во прашање образованието и сегрегацијата на децата Роми, отсутствуваше ефикасна иницијатива за решавање на овој проблем од страна на државата.

Хелсиншкиот комитет утврдил дека недостигот на механизми и практики за процена на децата, нивниот психолошки и физички развој, како и недостигот на образование и информираност меѓу родителите од ромската заедница, укажуваат на потребата да се направи увид во училиштата и да се преземат соодветни мерки за промена на досегашната практика. Комитетот констатирал дека правото на образование и еднаков пристап до него е право на секое дете независно од неговата етничка припадност, и во тој поглед развојот на децата треба да биде приоритет на сите релевантни институции.

Во октомври 2013 година, директорите на двете најголеми училишта за деца со посебни потреби во државата, за медиумите истакнаа дека не примаат ученици без целосна документација и дека востановените проблеми се надминати.

- **Домување и инфраструктура.** Според извештаите на домашните и на меѓународните организации што работат со Роми, припадниците на оваа етничка заедница живеат во сиромаштија и невработеност, во населби со супстандардни услови за живот. Во 2011 година беше донесена легислатива за регулирање на бесправно изградените објекти, што може да го реши проблемот со домување на одреден број Роми, бидејќи многу од нив немаат законско право на местата каде што тие живеат и се изложени на постојана закана од иселување.
- **Документација и слобода на движење.** Една од тешкотиите за одреден број Роми е и добивањето лични документи,⁸³ вклучувајќи и изводи, лични карти, пасоши и други документи потребни за обезбедување здравствено осигурување и придонеси за социјално осигурување.

⁸³ Европска комисија (2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mk_rapport_2013.pdf

Дополнителен проблем за Ромите, што го посочуваат и домашните организации и Стејт-департаментот, е ограничувањето на правото на Ромите за излез од државата. Имено, царински службеници ги профилираат граѓаните дали се потенцијални азиланти врз основа на некои однапред утврдени индикатори, а според таа процена може да ги вратат од граничните премини. Меѓу јануари и декември 2012 година, на 4.360 граѓани, од кои најмногу биле Роми, не им било одобрено да ја напуштат државата поради сомневање дека ќе бараат азил во ЕУ.⁸⁴ На овие лица законски може да им биде одземен пасошот на 5 години, но по реакциите на домашните организации што се занимаваат со заштита на човековите права, тој период често се скратува на една година. Повеќе домашни граѓански организации, меѓу кои и *КХАМ*, поднеле претставки поврзани со овој проблем, но одговорот од институциите патува бавно, најчесто со месеци.

- **Деца.** Државата нема доволно ефикасни програми насочени кон ранливите категории деца, посебно кон ромските деца, а особено девојчињата, децата на улица, децата бегалци и лица под супсидијарна заштита. Народниот правобранител и *Хелсиншкиот комитет* констатирале дека ромските деца се соочуваат со дискриминација, негативно стереотипизирање и сегрегација во училиштата поради што бараат преземање активни мерки и промотивни политики за Ромите генерално,⁸⁵ како и подобар увид во училиштата и преземање соодветни мерки за промена на досегашните практики.⁸⁶

Според податоците на УНИЦЕФ⁸⁷ за 2008 година, од 500 до 1.000 деца во земјава, најмногу од нив Ромчиња, живееле на улица. Според *Првата детска амбасада „Меѓаша“*, таа бројка во 2013 година изнесувала околу 1.500 деца. Министерството за труд и социјална политика раководи со 5 дневни центри за деца од улица, во кои 630 деца од ранливи категории добиле основно образование. Владата има отворено и транзит-центри за децата од улица, но тие се со релативно мали капацитети за обезбедување социјални услуги.⁸⁸

Стапките на несакани бремености во тинејџерска возраст и на абортуси се високи меѓу ромските девојчиња.⁸⁹ Европската комисија во својот извештај од 2012 година укажува и на високата смртност на новороденчињата кај Ромите, но и на голем број деца што воопшто не биле вакцинирани.

84 Стејт-департамент (2012) Извештај за практикувањето на човековите права во Македонија. Пристапено преку: <http://www.state.gov/documents/organization/204523.pdf>

85 Народен правобранител (2012) Годишен извештај за степенот на обезбедување, почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права. Пристапено преку: www.ombudsman.mk

86 Хелсиншки комитет за човекови права на РМ (2012) Годишен извештај на Хелсиншкиот комитет на РМ за состојбите во областа на човековите права во РМ во 2012 година. Пристапено преку: www.mhc.org.mk

87 Стејт-департамент (2012) Извештај за практикувањето на човековите права во Македонија. Пристапено преку: <http://www.state.gov/documents/organization/204523.pdf>

88 Ибид

89 Асоцијација за еманципација, солидарност и еднаквост на жените (ЕСЕ) и група македонски граѓански организации (2013) Поднесок до ОН за подготовка на Универзалниот периодичен извештај.

- **Право на здравствена заштита.** Еден од најчестите проблеми со кои се соочуваат Ромите е тешкиот пристап до здравствени услуги, и тоа поради неповолните социо-економски животни услови, немањето соодветна документација за да се добие здравствено осигурување, како и поради неспроведувањето на здравствените политики што ги засегаат Ромите. Мајките и децата од ромската заедница се недоволно опфатени со превентивна здравствена заштита, вклучувајќи имунизација и здравствена едукација; пристапот до гинеколошки услуги на територијата на Македонија, особено за жените Ромки, е отежнат; употребата на контрацептивни средства е на многу ниско ниво, додека, пак, бројот на абортуси е особено висок меѓу ромските жени; постои несоодветен и дискриминаторски пристап кон Ромите во рамки на здравствените организации итн.⁹⁰

Граѓанските организации *Рома С.О.С.* од Прилеп и *КХАМ* од Делчево, пред две години го иницирале, а неодамна и го добиле судскиот процес поради несовесно лекарско постапување со пациент од ромска етничка припадност. Инаку, здружението *РОМА С.О.С.* во изминатите три години има поведено парници за 4 случаи на пациенти Роми кај кои постои сомневање за нееднаков третман во пристапот до здравствени услуги. До денес само во еден од овие случаи е донесена пресуда со која се докажува постоење лекарска грешка во начинот на лекување на пациентот, како и тоа дека лекарот при вршење на својата професија не постапил согласно медицинската наука. Сепак, пациентот веќе три години чека да ја добие здравствената услуга, односно да му биде поставен вештачки зглоб.

- **Етничка поларизација на медиумите.** Овој феномен резултира со доминантно известување само за сопствените етнички заедници. Притоа, како што покажуваат повеќе истражувања, се создава паралелна медиумска реалност, при што се случува различните етнички заедници да известуваат различно за исти настани, односно преку призмата на својата етничка група. За Ромите, на пример, како што беше забележано во истражувањето на *МИМ*, се известува најчесто во негативен контекст, што создава стереотипна слика за оваа етничка заедница. Од друга страна, граѓанските организации што работат со оваа етничка група, забележуваат дека Ромите се маргинализирани во информативните програми, односно дури и кога има добра приказна, медиумите често немаат волја да ја покријат.

Во Извештајот на Европската комисија за 2012 година се потврдува опстојувањето на дискриминацијата кон Ромите, особено кон ромските жени, „вклучувајќи постојана стереотипизација во медиумите и на социјалните мрежи“.⁹¹

90 Асоцијација за еманципација, солидарност и еднаквост на жените (ЕСЕ) и група македонски граѓански организации (2013) Поднесок до ОН за подготовка на Универзалниот периодичен извештај.

91 Европска комисија (2012) Извештај за напредокот на Република Македонија. Стр. 21. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

Приоритети во соработката меѓу ГО кои работат во областа и медиумите

- **Намалување на предрасудите кон другите етнички заедници**

Новинарите и медиумите треба да бидат почувствителни кога се известува за прашања поврзани со припадниците на другите етнички заедници, а особено за Ромите, со цел да се намалат предрасудите, стереотипите и говорот на омраза кон овие групи, што упорно опстојуваат не само на традиционалните туку и на новите и социјалните медиуми.

Во многу ситуации во минатото, кога се случуваа инциденти од меѓуетнички или меѓурелигиски карактер (тепачки меѓу младите во автобусите, инциденти на спортските терени, убиството на петмина граѓани кај Смилковското Езеро итн.), кај поединечни медиуми беше забележано сензационалистичко известување при што „инцидентите целосно ги врамуваат во меѓуетнички контекст, создаваат атмосфера на тензија и на потенцијален конфликт и зборуваат со говор на омраза, во кој, покрај намерната стереотипизација, се присутни и елементи на расизам, стигматизација, сегрегација, ксенофобија и дискриминација“.⁹² Токму затоа новинарите треба да имаат професионална и критичка дистанца од настаните, внимателно да ја проверуваат секоја информација и да не дозволат да бидат манипулирани од ниту една страна, препорачуваат истражувачите на медиумската сфера.

Дополнително, децата и другите припадници на ромската етничка заедница, во медиумите најчесто се прикажуваат како зависни од туѓата помош и од општеството, а не како лица што можат да придонесат кон заедницата.⁹³ Пример за поттикнување стереотипии е кога при медиумското покривање на Светскиот ден на Ромите во Македонија, медиумите објавуваа само снимки и прилози за тоа дека нивниот живот е беден и очаен, без да пренесат во јавноста и позитивни примери или личности од животот на Ромите. Ваквото медиумско профилирање придонесува кон засилување на стереотипите.⁹⁴ Токму затоа меѓународните организации апелираат за промовирање позитивен пристап кон третирањето теми поврзани со оваа етничка заедница – наместо слики што предизвикуваат сожалување, треба да се пренесуваат слики што отсликуваат достоинство на личноста, ангажираност и вклученост.

Треба да се напомене дека има случаи кога и самите власти учествуваат во создавање дискриминаторски дискурс или, пак, постапуваат со дискриминација

92 ВШНОЈ (2012) „МБРМ соопштение за известувањето за насилството во јавниот превоз 2012“. Пристапено преку: http://www.unescochair-vs.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=98&Itemid=38&lang=mk

93 Веб-страница на УНИЦЕФ (2013) „УНИЦЕФ го промовира позитивното претставување на децата Роми за да се надмине стигматизирање и дискриминација“. Пристапено преку: http://www.unicef.org/tfyrmacedonia/macedonian/12189_16497.html

94 ВШНОЈ (2011) „Клучни наоди од квалитативното истражување на ставовите, перцепциите и практиките на редакциите во поглед на известувањето за различностите“. Скопје: ВШНОЈ. Пристапено преку: www.vs.edu.mk

кон одредени етнички заедници. Медиумите треба да го свртат вниманието на јавноста и во случаи кога државата/властите ги дискриминираат граѓаните по етничка основа, каков што беше случајот со Ромите што сакаа да патуваат надвор од државата, но беа вратени од македонската граница само затоа што одговарале на некој однапред утврден профил на азиланти. Ова е пример на посочување и дискриминација што институциите се обидоа да го премолчат, но беше идентификуван и откриен од страна на медиумите.

Медиумските организации, како и самите медиуми преку механизмите што им се на располагање (Суд на честа, Етички кодекс), треба да реагираат и да го осудат секој недоличен став (збор, видео, фотографија) на своите колеги, во согласност со професионалните и етичките принципи.

Граѓанските организации, пак, кои работат во областа, треба да бидат поактивни и да го зголемат јавниот притисок преку алармирање до медиумите кога ќе забележат случаи на дискриминација, како и преку ефективно промовирање позитивни теми што ќе ги разобличат негативните слики за етничките заедници.

- **Инклузивно новинарство**

Во европската медиумска политика прашањето на медиумскиот плурализам и содржинската разновидност се нагласува како централен аспект на остварувањето на правото на информирање и слободата на изразување, утврдени во членот 10 на Европската конвенција за човекови права. Медиумскиот плурализам има различни димензии, од кои една е обезбедување *културен плурализам* во медиумите, што значи правично претставување и изразување на различните културни и општествени групи во медиумите, вклучувајќи ги и етничките, јазичните и националните малцинства.

Повеќе истражувања го наметнуваат прашањето за интегративната функција на медиумите, која е особено значајна за македонското мултикултурно општество. Иако ова по дефиниција е обврска на Јавниот радиодифузен сервис, сепак интегрирачката димензија треба да ја негуваат и другите комерцијални медиуми. Овие наводи се содржани во истражувањата на Високата школа за новинарство и односи со јавноста, во кои новинарската заедница се поттикнува сериозно да дебатира за интегративната улога и влијанието што медиумите го имаат во македонското општество.⁹⁵

За разлика од овие заложби и препораки, кај повеќе медиуми во земјава очигледна е практиката на следење на активностите на граѓанските организации што припаѓаат на истата етничка заедница, со што се создава паралелно медиумско известување во рамки на различните етникуми што живеат во Македонија.

Дополнителен проблем е „централизираното“ известување, односно во

95 ВШНОЈ (2011) „Известување за различностите во Македонија“ и (2012) „Квалитативна анализа на медиумското известување за меѓуетничките и меѓурелигиските прашања во РМ“. Пристапено преку: www.vs.edu.mk

медиумите секогаш поголем приоритет имаат поголемите ГО кои работат најчесто во Скопје, за разлика од оние што се активни на локално ниво. Според забележувањата на некои од ГО со кои МИМ соработуваше при изработката на Белата книга,⁹⁶ локалните медиуми се примарен извор на информации за политичките, меѓуетничките, културните и за други релевантни настани во рамки на локалната заедница, па оттука е нивното значење како важен механизам преку кој граѓаните може да учествуваат во јавниот живот во заедницата, да ги артикулираат своите интереси и да влијаат врз одлуките на властите. Сепак, реалноста покажува дека е минимална продукцијата на теми за меѓуетничките односи и на прашањата поврзани со човековите права на локално ниво.

Граѓанските организации ја истакнуваат и потребата од зголемување на „медиумската сензитивност“ при известувањето, како и од обуки на новинарите и уредниците за човековите права, етничко и родово известување, но и за актуелните проблеми што ги засегаат локалните заедници.

- **Вклученост на ГО во креирањето на јавните политики**

Владата има негативна перцепција за граѓанските организации, особено за оние што се критички настроени кон нејзините политики, како што покажуваат некои анализи.⁹⁷ Тоа што беше воочено како проблем во изминатите години беше создавањето граѓански организации организирани од страна на Владата или т.н. „ГОНГО“ (Government organized NGOs), кои на протестите на граѓанскиот сектор одговараа со контрапротести, промовирајќи или оправдувајќи ги владините политики и мерки. Препораките од меѓународните организации се дека државата треба да покаже поголема отвореност кон граѓанскиот сектор и да го вклучи во процесот на креирање политики. Европската комисија препорачува дека треба да се унапредуваат соработката и дијалогот меѓу Владата и граѓанските организации, особено организациите што работат во областите на социјалната реформа, половата и сексуалната рамноправност, Ромите, ЛГБТИ-популацијата итн.

⁹⁶ Според сугестиите на граѓанските организации Центар за развој на медиумите на заедниците МЕДИУМ и Рома С.О.С.

⁹⁷ УСАИД (2012) Индекс на самоодржливост на граѓанските организации за Централна и Источна Европа и Евроазија. Пристапено преку: <http://www.usaid.gov/europe-eurasia-civil-society/cso-sustainability-2012/macedonia>

II.4 ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Домашните и меѓународните организации⁹⁸ констатираат дека лицата со попреченост во државава се соочуваат со проблеми и дискриминација при пристапот до здравствена заштита и до други јавни и социјални услуги, образование, вработување, јавен транспорт и други области. Во врска со легислативата што се однесува на самата област, државата ја ратификуваше Конвенцијата на ОН за правата на лицата со попреченост во 2011 година, со која се обврза дека ќе ги почитува правата и ќе им овозможи услови за достоинствен живот на овие граѓани преку нивно ефикасно вклучување и учество во сите општествени сфери и преку создавање еднакви можности и обезбедување соодветен пристап до сите добра и услуги. Беше донесена и Националната стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност (2009-2010), а се основаше и Национално координативно тело за еднакви права на лицата со инвалидност. Дополнително и антидискриминаторната легислатива забранува дискриминација врз основа на физичка и интелектуална попреченост. И покрај ова, Европската комисија во својот извештај за 2013 година⁹⁹ констатира дека имплементацијата на донесените документи е бавна и ограничена, а социјалната интеграција на лицата со попреченост останува незначителна.

Овој дел од Белата книга, кој се однесува на лицата со попреченост, е подготвен во соработка со здружението *Отворете ги прозорците*, што веќе осум години промовира пристап до информатичката технологија во сите сфери на општеството, а четири години работи на Проектот на УСАИД за е-пристапно образование, со цел подобрување на образовните можности на учениците со попреченост во редовните основни училишта, преку користење асистивна информатичка технологија. Според информациите на *Отворете ги прозорците*, во државава не постојат статистички податоци за бројот на лицата со попреченост. Се смета дека меѓу 8-10% од населението во Македонија има некаква попреченост. Искуството на здружението потврдува дека, и покрај тоа што постепено се донесува поволна легислатива, практиката покажува дека овие граѓани се соочуваат со недостиг на можности, маргинализација и дискриминација во општеството. При пишувањето на овој дел од Белата книга, консултирани се и извештаите на Народниот правобранител, на Стејт-департаментот и на Европската Унија.

- **Образование.** Народниот правобранител во 2012 година забележал зголемување на бројот на претставки поврзани со правата на лицата/децата со попреченост. Омбудсманот утврдил проблеми во остварувањето на правото на образование на децата со попреченост вклучени во редовното образование, и покрај тоа што државата го промовира концептот на инклузивно образование. Народниот правобранител во извештајот истакнува дека децата со посебни потреби во

⁹⁸ Народен правобранител (2012) Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права. Стр. 79-81 и Стејт-департамент (2012) Извештај за почитување на човековите права во Македонија

⁹⁹ Европска комисија (2012) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

зависност од нивната состојба треба да бидат запишани во редовното образование, и притоа да имаат еднаков третман како и другите деца без никаква дискриминација и без предрасуди, да бидат прифатени од средината и да им се обезбедат услови за редовна посета на образованието со стручна помош од стручни лица за совладување на материјалот. Извештајот на Стејт-департаментот посочува дека Министерството за образование не успеало да обезбеди соодветни посебни образовни услуги за децата со попреченост, иако тие се опфатени во образовниот систем.

И Европската комисија во Извештајот за 2013 година забележува дека сè уште нема систематско собирање податоци и база на податоци за децата со посебни потреби, кои остануваат најчувствителната група. Нивната социјална инклузија е попречена од социјалната стигма, дискриминацијата, непостоењето соодветна инфраструктура и пристап до социјални услуги. Постојат само процени дека 15% од децата со попреченост се опфатени во образовниот систем.¹⁰⁰

- **Вработување.** Што се однесува до вработувањето на лицата со попреченост, Омбудсманот, но и Извештајот на Стејт-департаментот посочуваат дека иако постои поволна легислатива, недостига доследна и целосна имплементација. И покрај законските поволности што одредени компании ги добиваат за вработување лица со посебни потреби, невладините организации забележале дека тие можности сепак се ограничени, а ниските плати што им се нудат на лицата со хендикеп ги обесхрабруваат да бараат вработување.¹⁰¹ Владата презема одредени мерки, како што е, на пример, вработувањето на 300 лица со попреченост во администрацијата (најавено во ноември 2013 година), но овие активности треба да бидат системски и да произведат долгорочни резултати.

- **Видливост и промоција на правата на лицата со попреченост.** Констатација на здружението *Отворете ги прозорците* е дека медиумите ретко отвораат прашања поврзани со попреченоста на начин што ќе промовира инклузија и активно вклучување на лицата со попреченост во општествените текови во различни програми или во информативните изданија. Почесто се случува медиумите да пренесуваат статистики и бројки или, пак, приказни што треба да предизвикаат емпатија и сожалување кај гледачите. Овде не смее да се занемари позитивното влијание што го направиле медиумските приказни во животите на лица со попреченост. Со откривањето на различни случаи заборавени од државата, медиумите многупати поттикнале акција за помош од страна на граѓанските организации и самите граѓани, или ги натерале властите да реагираат.

Сепак, граѓанските организации кои работат со лицата со попреченост апелираат медиумите да пренесуваат повеќе афирмативни приказни што ќе ги прикажат како рамноправни граѓани, кои придонесуваат во општеството.

100 Европска комисија (2012) Извештај за напредокот на Република Македонија. стр. 46. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

101 Стејт-департамент (2012) Извештај за практикувањето на човековите права во Македонија. Пристапено преку: <http://www.state.gov/documents/organization/204523.pdf>

Приоритети во соработката меѓу ГО кои работат во областа и медиумите

- **Сензибилизирање на новинарите за темите поврзани со лицата со попреченост.**

Во медиумското покривање ретко се застапени темите поврзани со правата на лицата со попреченост, што делумно зависи и од способноста на самите новинари да го препознаат проблемот или да „препознаат“ приказна. Ова се должи на недоволното познавање на областа од страна на некои новинари, што се рефлектира и во текстовите посветени на оваа тема, во кои се среќава стерилно и „површинско“ известување, употреба на несоодветна терминологија, па и прекршување на правата на овие лица, а особено на децата од страна на самиот медиум. Според анализите на експертите,¹⁰² „новинарите треба да бидат особено внимателни при употребата на термините за означување на дискриминираните заедници и групи, затоа што една од најраширените форми на дискриминација е негативното и омаловажувачко лингвистичко идентификување. Посебен етички предизвик е употребата на почитувачки термини за луѓето со попреченост, затоа што непочитувачкиот јазик може да предизвика чувство на исклученост“. Поради ова, потребно е сензибилизирање на новинарите и нивно запознавање со домашните и со меѓународните регулативи, како што е, на пример, Конвенцијата за лицата со попреченост.

Потребно е да се подигне свеста кај новинарите и кај јавноста за фактот дека лицата со попреченост не бараат дополнителни права, туку сакаат и тие да ги уживаат истите права со сите други граѓани. А, за да бидат остварени тие права, потребно е само да се воспостават ефективни институционални механизми.

- **Поголема застапеност на теми поврзани со попреченоста во медиумите.**

Според перцепциите на граѓанските организации, во медиумите недостигаат тематски емисии или текстови што ќе обработуваат прашања од областа на попреченоста, како и лични приказни од секојдневниот живот, како што е, на пример, емисијата „Тунел“ на МТВ1. Медиумските производи (емисии или текстови) посветени на оваа категорија лица треба да бидат ослободени од сензационализам, драматизирање или сожалување. Напротив, тие треба да промовираат афирмативен пристап и да прикажат како овие лица можат да придонесат во општеството со својот ангажман. Овој пристап е посоодветен од продуцирањето специјализирани емисии за различни маргинализирани групи, затоа што ваквите емисии се емитуваат надвор од ударните термини и имаат многу мал досег, до ограничени сегменти од публиката. Преку инклузивен пристап

¹⁰² Трајановски, Жарко. „Зошто медиумите ги игнорираат проблемите на лицата со попреченост“. Веб-страница Сервис за проверка на факти од медиумите. Пристапено преку: <http://mediumi.vistinomer.mk/zoshto-mediumite-gi-ignoriraat-problemite-na-licata-so-poprechenost-1/> (I дел) и <http://mediumi.vistinomer.mk/zoshto-mediumite-gi-ignoriraat-problemite-na-licata-so-poprechenost-2/> (II дел)

Не постои системска евиденција на ученици со попреченост

Здружението *Отворете ги прозорците* во 2010 година спроведе истражување на национално ниво за примена на асистивната информатичка технологија во Република Македонија, кое содржи и податоци за застапеноста на учениците со попреченост и пристапноста на училиштата. Во истражувањето се констатира дека податоците за застапеноста на учениците со попреченост се индикативни и неофицијални, поради тоа што не постојат системски утврдени процедури за нивна евиденција и следење. Истражувањето заклучува дека учениците со посебни образовни потреби, генерално, се соочуваат со одредени тешкотии при користењето на стандардната компјутерска опрема во училиштата, што е далеку поизразено во селските отколку во градските средини. Ова делумно се должи на понискиот процент на примена на компјутерите во наставата во училиштата во селата, но веројатно и на помалата достапност на компјутерите за децата од селските средини надвор од училиштето.

Понатаму, истражувањето заклучува дека асистивната технологија речиси воопшто не се користи во редовното основно образование, односно дека отсутствува системска иницијатива за обезбедување асистивни уреди и дека има недостиг од знаења и вештини за користење на веќе достапните пристапни опции што се дел од софтверските пакети инсталирани во основните училишта.

Отворете ги прозорците утврдило дека постои значителна потреба за подобрување на пристапноста на училиштата, како во физичка смисла така и во поглед на капацитетот на училишниот персонал за работа со учениците со посебни образовни потреби (дефектолози), како и надградување на знаењата и вештините на наставниците за изработка на индивидуални наставни планови во согласност со индивидуалните потреби на учениците.

кон темите поврзани со попреченоста, кои би добиле соодветен простор во медиумите, широката публика може да се запознае со предизвиците со кои се соочуваат лицата со попреченост. Ова е еден од начините како може да се влијае врз јавната свест воопшто, но и да се информираат самите лица со попреченост или припадници на други маргинализирани групи за правата што ги имаат.

- **Поголема соработка меѓу ГО и медиумите.**

Потребно е да се интензивира соработката меѓу граѓанскиот и медиумскиот сектор, со тоа што ГО треба да ги „хранат“ медиумите со информации за ситуацијата во практика, за спроведување на регулативата, или да ги алармираат кога се случува прекршување на човековите права во одделни случаи или да промовираат „позитивни“ приказни. Вклучувањето на овие теми во медиумската агенда може да придонесе за создавање притисок врз институциите за поефективна заштита на човековите права на оваа ранлива категорија граѓани.

Така, на пример, од *Отворете ги прозорците* посочуваат дека темата вклучување (инклузија) на учениците со попреченост во редовниот образовен процес, речиси воопшто не е застапена во медиумите. Темата опфаќа многу прашања што може да се актуализираат преку медиумите, а тоа ќе им помогне на граѓаните да се информираат за своите права, како на пример: регулативите

за запишување во училиштата и факултетите, екипираноста на стручните тимови, стручната подготвеност на тимовите за работа со ученици и студенти со попреченост, пристапноста на објектите, воведување современи методи во работата, на пример асистивна информатичка технологија, презентирање успешни приказни итн.

Меѓутоа, тоа што новинарите постојано го истакнуваат е потребата од „луѓе што ќе зборуваат“ во приказната. ГО овде можат да помогнат со тоа што ќе им овозможат на новинарите да воспостават контакт со граѓаните чии интереси ги застапуваат. Граѓанските активисти треба да разберат и да им објаснат на лицата со кои работат, дека со обелоденувањето на нивните приказни и на предизвиците со кои се соочуваат, можат да им помогнат и на други лица, а ќе влијаат и врз подигнувањето на јавната свест. Новинарите, од друга страна, треба да ја гарантираат приватноста на лицата со попреченост што сакаат да ја раскажат својата приказна. Сето ова може да придонесе кон полесна инклузија на лицата со попреченост во општеството.

II.5 ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА ПРИПАДНИЦИТЕ НА ЛГБТИ-ПОПУЛАЦИЈАТА

Една од најголемите забелешки на Законот за спречување и заштита од дискриминација што ја истакнуваат и меѓународните и домашните организации е тоа што во дефинициите не се вклучени сексуалната ориентација и родовиот идентитет како основи за дискриминација. Во изминатите години во земјата беа регистрирани повеќе инциденти поврзани со припадниците на ЛГБТИ-заедницата и со нивните активности, кои вклучуваа употреба на недоличен или навредлив јазик, но и физичко малтретирање. Владата веќе подолго време води кампања со која ги промовира традиционалните семејни вредности, а наедно во неколку наврати ја актуализира промената на Уставот што би подразбирала дефинирање на семејството како заедница исклучиво меѓу маж и жена. Последниот предлог на владејачката партија не беше поддржан од парламентарното мнозинство во 2013 година.

Европската комисија и Стејт-департаментот во своите извештаи за 2013, односно за 2012 година, заклучуваат дека ЛГБТИ-заедницата продолжува да биде предмет на дискриминација, стигматизација, малтретирање и мета на понижувачки говор, дури и од страна на медиумите. Комитетот за елиминација на дискриминацијата на жените при ОН го нотира неуспехот на државата да ја забрани дискриминацијата на основа на сексуална ориентација и родов идентитет.¹⁰³

Инаку, во октомври 2012 година во Старата скопска чаршија беше отворен првиот ЛГБТИ -Центар за поддршка, како подружница на *Хелсиншкиот комитет* за човекови права. Мисијата на ЛГБТИ - Центарот за поддршка е зајакнување на ЛГБТИ-заедницата за самозастапување, како и за менување на правниот и социјалниот статус на ЛГБТИ-лицата во Македонија. Центарот нуди помош и на други формални и неформални здруженија и групи што работат во доменот на човековите права. Од неговото отворање, Центарот беше нападат 5 пати, а само еден случај доби судска разрешница.

За односот на новинарите кон темите поврзани со маргинализираните лица, вклучувајќи ги и припадниците на ЛГБТИ-заедницата, истражувањето „Медиумите и маргинализираните заедници“¹⁰⁴ спроведено во 2011 година, идентификуваше неколку стратегии што новинарите ги користат при известувањето на овие теми: вклучувачко/исклучувачки (дали им се дава соодветен простор, дали се медиумски игнорирани и маргинализирани, дали се известува на несензационалистички начин); предикативни стратегии (создавање негативни стереотипи, морализирање, криминализирање на припадниците на маргинализираните групи) и аргументативни стратегии (дали постои медиумско акцентирање на дискриминацијата врз

103 Комитет за елиминација на дискриминацијата на жените (CEDAW) (2013) Заклучни согледувања на четвртиот и на петтиот периодичен извештај на РМ усвоен од Комитетот на 54. сесија. Пристапено преку: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/cedaws54.htm>

104 Трајановски, Жарко (2012) Медиумите и маргинализираните заедници - Медиумските дискурси и дискриминацијата врз припадниците на маргинализираните групи. Скопје: Коалиција „Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници“

маргинализираните групи, минимизирање на насилството врз нив, легитимирање на исклучувањето, дискриминацијата, потиснувањето на припадниците на маргинализираните групи). Сите овие трендови се присутни во медиумскиот етер, при што самите медиуми често не се само пренесувачи на пораките од различни центри, туку засилувачи и генератори на дискриминаторскиот дискурс.

Европската комисија во Извештајот од 2013 година¹⁰⁵ посочува дека медиумските содржини пренесуваат хомофобични пораки, поради што медиумските професионалци и сопственици треба да преземат поголема одговорност во справувањето со игнорирањето и нетолеранцијата кон овие групи граѓани.

Од домашните организации, *Хелсиншкиот комитет* и *Асоцијацијата за здравствена едукација и истражување - Х.Е.Р.А.* ги следат одблиску состојбите со почитувањето на правата на ЛГБТИ-лицата, поради што овој дел од Белата книга се заснова главно на нивната експертиза, консултациите направени со нив, како и на извештаите подготвени од нивна страна.

- **Властите како засилувачи на хомофобијата и трансфобијата.** Според *Хелсиншкиот комитет*, хомофобијата и трансфобијата во нашето општество сè уште се многу застапени, што се гледа преку нападите врз Центарот за поддршка, нападите врз активистите на организираниот „Марш на толеранцијата“, говорот на омраза во медиумите и мислењата изразени на социјалните мрежи. Дополнителен проблем претставува и молкот од страна на владините институции, кои не го осудија ширењето омраза кон одредена група луѓе и индиректно промовираа нивно исклучување од општеството, а не го осудија ниту прекршувањето на постојните закони. Комитетот смета дека претставниците на државните власти биле дел од проблемот, со што само ја зајакнале идејата и статусот на ЛГБТИ-популацијата како девијација во општеството.

- **Медиумите како засилувачи на хомофобијата и трансфобијата.** Кампањата против припадниците на ЛГБТИ-заедницата беше поддржана и засилена од известувањето во одредени медиуми, кои ја забораваа или ја игнорираа јавната одговорност што треба да ја имаат кон сите граѓани еднакво. Ова е еден елемент повеќе во поттикнувањето на гневот и хомофобијата, што во неколку случаи резултираше дури и со насилство. Активистите и организациите што работат со ЛГБТИ-популацијата се соочуваат со ограничен и селективен пристап до медиумите, а информациите често излегуваат поинаку интерпретирани. Во одредени медиуми беше оневозможен протоколот на информации или информациите беа претставени на необјективен начин, нудејќи само еднострано гледање на ситуацијата во Македонија. Освен ограничувањето на медиумскиот простор, можеше да се забележи дека одредени медиуми директно учествуваа во хомофобичната кампања преку изнесување субјективни информации засновани на лични ставови.

¹⁰⁵ Европска комисија (2013) Извештај за напредокот на Република Македонија. Пристапено преку: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mk_rapport_2013.pdf

- **Говор на омраза и физички напади.** Освен нападите на ЛГБТИ - Центарот, и членовите на оваа заедницата се константно изложени на закани по живот, говор на омраза, па дури и физички напади или каменувања, говорат информациите на *Хелсиншкиот комитет*. Комитетот констатирал дека државните институции досега не презеле целосна истрага за изнаоѓање и казнување на сите сторители. За Комитетот ова е индикатор дека од страна на државата не постои доволно волја за заштита на припадниците на ЛГБТИ-заедницата, со што овие лица се доведени во понеповолна положба од другите граѓани.

Извештај на *Хелсиншкиот комитет* за Препораката на СЕ

Хелсиншкиот комитет подготви Извештај во сенка за спроведувањето на Препораката СМ/Rec(2010)5 на Комитетот на министри на Советот на Европа (СЕ) за борба против дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет. Комитетот констатира дека македонските власти не презеле никакви чекори за спроведување на Препораката на Советот на Европа. Препораката не е ниту преведена на македонски јазик, а образложението на Министерството за надворешни работи е дека препораките на СЕ не се обврзувачки за земјите-членки. Наедно, Препораката не била доставена до надлежните институции, невладините организации и до самата ЛГБТИ-заедница. *Хелсиншкиот комитет* доставил примероци од Препораката до сите надлежни институции. Преведената Препорака и нејзините додатоци беа доставени до сите пратеници во Собранието. Ова се дел од заклучоците содржани во Извештајот во сенка:

- Сексуалната ориентација беше исфрлена од Законот за спречување и заштита од дискриминација како посебна основа, додека, пак, родовиот идентитет воопшто не беше земен предвид при изготвувањето на Законот.
- Интересите и потребите на ЛГБТИ-заедницата не беа земени предвид при изготвувањето и усвојувањето на Националната стратегија за еднаквост и недискриминација, која опфаќа само четири основи: етничка припадност, возраст, ментална и телесна попреченост.
- Истополовите двојки се дискриминирани во Законот за семејство во однос на двојките со партнери од различен пол, но надлежните не преземаат мерки за да го решат овој проблем. Истополовите двојки не се заштитени од семејно насилство во рамките на Законот за семејство.
- Не постојат точно утврдени и јасни постапки за промена на матичниот број, што е неопходно за законско признавање на промената на полот во случај на трансродово лице, поради што се создава конфузија во постапувањето како кај државните службеници така и кај самите трансродови лица.
- И покрај тоа што државата нуди ендокринолошки и психолошки третман што им е потребен на трансродовите лица, истите не се ефективни ниту соодветни, од причина што не постои практика, ниту обуки за професионалните здравствени работници за случаи на трансродови лица. Државата не нуди хируршки интервенции за промена на полот и нема докази за рефундирање средства од Фондот за здравствено осигурување, дури ниту во случаите кога лицата ја извршиле операцијата во странство, со сопствени средства.
- Во областа на спортот, државните органи не вложија дополнителни напори за да ја надминат дискриминацијата врз основа на сексуалната ориентација и родов идентитет, како и говорот на омраза.

- Во здравството освен превентивните програми и бихејвиорални студии во рамките на Глобалниот фонд за борба против ХИВ/СИДА, маларија и туберкулоза, не постојат други програми и услуги што им се достапни на ЛГБТИ-лицата.
- Иако во нашата класификација на болести сексуалната ориентација не претставува болест, во учебниците за средно и за високо образование авторите користат толкувања, ставови и класификации што не се базираат на современата научна мисла и на дефинициите на Светската здравствена организација, и не се во согласност со постојните официјални документи за класификација на болести/нарушувања.¹⁰⁶

Приоритети во однос на соработката меѓу ГО кои работат во областа и медиумите

- **Спечување на нетолерантниот говор од страна на властите**

Дебатата во јавноста за одредени прашања поврзани со припадниците на ЛГБТИ-популацијата во одредени случаи беше поттикната од истакнати политичари. Претставниците на власта и јавните личности треба да се воздржуваат од некоректен, недоличен и навредувачки говор кон определени категории граѓани, особено имајќи ги предвид припадниците на ЛГБТИ-заедницата, без оглед на тоа што овие лица не се опфатени со антидискриминаторските регулативи. Во општество што се стреми да ја негува толеранцијата кон другиот без оглед на различностите, поттикнувањето хомофобија ги нарушува демократските вредности. Дополнително, јавните личности треба да бидат свесни за својата одговорност и за силата на секој јавно изречен збор, бидејќи тоа се рефлектира во медиумите и ја креира свеста на граѓаните. Токму затоа и Европската комисија во Извештајот за 2013 година ги повикува властите на сите нивоа да вложат поголеми напори за подигнување на свеста и промоција на толеранцијата.

Медиумите во поголем дел случаи во изминатиот период само ја преземаа реториката од политичарите без да направат професионална и критичка дистанца, а во одредени ситуации дури и ја поттикнува. Известувањето на медиумите зависеше од нивната политичка наклоност, па во таа насока ја водеа и дебатата, во голем дел воопшто не консултирајќи ги граѓанските организации кои работат во оваа област.

- **Спечување дискриминација, стереотипизација и говор на омраза во медиумите.**

Според перцепциите на *Хелсиншкиот комитет* и *Х.Е.П.А.*, медиумските извештаи често содржат и нетолерантен речник кон одредени маргинализирани групи, како, на пример, кон ЛГБТИ-заедницата, со што, всушност, се засилуваат стереотипите и

¹⁰⁶ Хелсиншки комитет за човекови права на РМ и ЛГБТИ - Центар за поддршка (2012) Извештај за спроведувањето на Препораката CM/Rec(2010)5 на Комитетот на министри на Советот на Европа за мерките за борба против дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет во РМ. Пристапено преку: www.mhc.org.mk

предрасудите кон овие лица во јавноста. Во изминатиот период беа забележани неколку случаи кога некои медиуми учествуваа или водеа хомофобична кампања кон одредени маргинализирани групи, а се случуваше преку пренесувањето на изјавите на јавните личности, медиумите често да го повторуваат и да го засилуваат хомофобичниот дискурс. Етичкиот кодекс на новинарите на Македонија осудува ширење дискриминација и говор на омраза, изнесување субјективни информации засновани на лични ставови во медиумите, освен ако не станува збор за жанрот коментар, кој треба да е јасно означен во медиумот. Потребата од професионално, етичко известување, овозможување пристап и претставување на сите страни на приказната, останува императив за секој новинар. Дополнително, во медиумската заедница во повеќе случаи се забележува т.н. „непринципиелна солидарност“, односно новинарите најчесто премолчуваат на написите на други медиуми, и на тој начин, намерно или не, се „солидаризираат“ со колегите. Таквото однесување на медиумите не придонесува кон унапредувањето на човековите права. Самата новинарска заедница и медиумските организации треба да ги активираат саморегулаторните механизми и да го осудат навредливиот, недоличниот или говорот на омраза кон одредени групи во општеството.

И Комитетот за елиминација на расната дискриминација при ОН, во своите препораки до државата уште во 2007 година истакнал дека треба да се преземат ефективни мерки за имплементација на Етичкиот кодекс, кој забранува говор на омраза преку медиумите, но и дека треба да се применуваат криминалните санкции предвидени во членот 319 од Кривичниот законик против новинарите што промовираат дискриминација, расизам и интернетички тензии, како и непријателство преку медиумите.¹⁰⁷ И покрај временската дистанца од седум години, овие препораки се сè уште релевантни бидејќи ситуацијата опстојува и не се санкционира.

Европската Унија во својот Извештај за 2013 година, пак, констатира постоење хомофобични содржини во медиумите, поради што ги повикува медиумските професионалци и сопственици да преземат поголема одговорност во справувањето со игнорирањето и нетолеранцијата кон припадниците на оваа заедница.

- **Потреба од сеопфатно известување за сексуалните и за репродуктивните права.**

Медиумските извештаи поврзани со човековите права, вклучително и со сексуалните и репродуктивните права, треба е да се базираат на сеопфатни информации фокусирани на одреден случај, препорачуваат активистите од *Асоцијацијата за здравствени и едукативни истражувања - Х.Е.Р.А.* Проблемот на кој предупредуваат ГО е што медиумите често пренесуваат парцијални информации, понекогаш и во „сензационалистички“ манир, кои не се базирани

¹⁰⁷ Комитет за елиминација на расната дискриминација при ОН (2007) Заклучни согледувања на Комитетот за Македонија. Став. 9. Пристапено преку: <http://www.refworld.org/country,,CERD,,MKD,4562d8b62,469b2f9b2,0.html>

на пренесување на фактите поврзани со случајот. Така, се случува граѓаните да добијат делумна и искривена слика за ситуацијата или за случајот.

Соработката меѓу ГО и медиумите треба да биде во насока на алармирање кога ќе се појави проблем поврзан со оваа област, со цел да се постигне поголема медиумска застапеност на темите, но и подигнување на јавната свест воопшто. Од друга страна, пак, медиумите треба систематски да ја следат областа и да известуваат поконзистентно, не само кога има посебни поводи поврзани со прашања од оваа област, туку треба да пренесуваат и позитивни приказни со цел да се смени негативната перцепција за овие лица.

- **Потреба од заштита на идентитетот при известување за маргинализирани групи.**

Медиумските известувања често содржат информации или слики што, директно или индиректно, го откриваат идентитетот на лицата. Ова е особено загрижувачки кога станува збор за припадници на маргинализираните групи, односно за лица што живеат со ХИВ, припадници на ЛГБТИ-заедницата, корисници на дрога или, пак, сексуални работници. Меѓутоа медиумите во соработка со ГО треба да ги пренесат човечките приказни на професионален и етички начин, не повредувајќи ги достоинството и правата на овие лица. Имено, приказните за животот на овие лица, проблемите и предрасудите со кои се соочуваат, најлесно можат да го привлечат вниманието на читателот преку конкретни примери, во кои на барање на соговорникот ќе се заштити неговиот идентитет.

II.6 ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА МЛАДИТЕ

Во Македонија не постои регулатива што ја опфаќа младата популација на возраст од 15 до 24 години, иако ваков закон беше предложен од страна на Владата, но повлечен од собраниска процедура во октомври 2011, со цел да се обезбеди поширока консултација со младинските организации. Владата во 2005 година ја донесе Националната стратегија за млади, а во 2012 година го донесе првиот Акциски план за вработување на младите, како резултат на екстремно високата стапка на невработеност меѓу младите. Сепак, резултатите од имплементацијата на овие документи допрва останува да се видат.

На локално ниво се креираат стратегии и акциски планови за млади, чија цел е да го уредат младинското учество во креирањето политики на локално ниво, но и да одговорат на потребите на младите. Стратегиите за млади надополнети со акциски планови треба да понудат начини за тоа како општината да им помогне на младите луѓе, со што ќе ги задржи во средините каде што живеат и ќе ги мотивира да дадат свој придонес кон развојот на заедницата. Перцепциите на граѓанските организации што работат во областа се дека општините не водат доволно сметка за потребите на младите и најчесто ги ставаат на крајот на своите приоритети. Иако постои соработка меѓу институциите и граѓанскиот сектор, проблемот е што институциите потфрлаат при реализација и имплементација на предвидените активности во различните документи што се однесуваат на правата на младите и нивната заштита. Институциите треба да се потпираат на соработката со граѓанските организации доколку сакаат на вистински начин да ги идентификуваат но и да одговорат на проблемите што младите ги имаат.

Овој дел од Белата книга е подготвен во соработка со ГО *Мултикултура* од Тетово, а при идентификувањето на проблемите, користени се и податоци од истражувањата на други младински организации и меѓународни институции. Во продолжение се наведени некои од клучните проблематични но и приоритетни области со кои се соочуваат младите во Македонија.

- **Ниска свест за младинските права.** Свеста кај младите луѓе за правата што ги имаат, начините и механизмите преку кои може да ги остварат, е на многу ниско ниво, не само кај младите лица, туку воопшто, и кај медиумите и кај јавноста. Средношколците, на пример, се свесни дека имаат право на образование, но не и права што ги штитат од дискриминација и злоупотреба, објаснуваат од ГО *Мултикултура*, како резултат на нивното повеќегодишно искуство и работа во областа.

- **Невработеност.** Невработеноста е еден од главните проблеми со кои се соочуваат младите луѓе. Според статистиките на Меѓународната организација на трудот, дури 53% од младите во Македонија биле невработени во 2011 година,¹⁰⁸ што е највисока стапка во регионот, иако ова е проблем на европско ниво. Според процентите на младинските организации, младите за вработување чекаат од 5 до 108 Меѓународна организација на трудот. Пристапено преку: http://www.ilo.org/budapest/information-resources/press-releases/WCMS_192029/lang-en/index.htm

7 години по дипломирањето. Младинските организации укажуваат на податоците дека 25 проценти од висококвалификуваниот кадар ја напуштаат државата, а според некои истражувања, 50 отсто од средношколците не се гледаат во државата во наредните 10 години.¹⁰⁹ Во Извештајот на Европската комисија за 2013 година се нотира дека Владата развила стратегии за спречување на „одливот на мозоци“, односно на високообразовани лица, меѓутоа резултатите допрва треба да следат.

- **Образование.** Според истражувањето на *Мултикултура* спроведено со студенти од двата универзитета во Тетово, проблемите во оваа област се фокусираат на непостоењето квалитетно образование, недоволно вреднување на знаењето, хиперпродукција на квалификуван кадар за работни позиции што не се дефицитарни во државата, но, исто така, и непотизам или купување дипломи. Од *Мултикултура* сметаат дека постои потреба од сеопфатна стратегија за образованието и мотивирање на студентите да се запишат на насоки што имаат поголем просперитет, наместо да се обучува кадар за кој не постојат доволно слободни работни места во државата.

И Европската комисија во својот Извештај од 2013 година го нотира проблемот на несовапање меѓу вештините на дипломираните студенти со потребите на потенцијалните работодавци. И покрај измените во регулативата во насока на имплементирање на европските стандарди во образованието, обуката и младите, усвојувањето стратегија за реформи на стручното образование и поставувањето на принципот според кој практиката треба да стане задолжителен дел од образованието, бил постигнат мал прогрес во однос на предвидените реформи, констатира Извештајот. Европската комисија, сепак, ги истакнува чекорите што државата ги презема за подобрување на инфраструктурата и квалитетот на образование на сите нивоа.

Дополнително, повеќе младински организации се залагаат и за поинтензивна соработка меѓу образовните институции и граѓанскиот сектор, во насока на промовирање на неформалното образование како метод за доживотно („life-long“) учење. Граѓанските организации, меѓу кои и *Мултикултура*, апелираат за поголема отвореност на образовните институции кога станува збор за оваа тема.

- **Вклученост во креирањето политики.** Неопходна е поголема и активна вклученост на младите во креирањето политики на локално и на централно ниво, бидејќи тие се најдобро запознаени со потребите и со проблемите на оваа возрасна група. Ова се некои од препораките и на меѓународните институции, според кои младите треба да се поттикнуваат да учествуваат и да бидат активни граѓани. Со формирањето на младинските совети при општините се прави чекор напред за подобрување на позицијата на младите на полето на учество во процесот на донесување одлуки за прашања клучни за младинската работа. Со основањето на Националниот младински совет (НМСМ) во 2013 година, се очекува да се поттикне и да се интензивира учеството на младите во процесите на креирање политики.

¹⁰⁹ Радио Слободна Европа „Голема невработеност кај младите“, април 2013 година. Пристапено преку: <http://www.makdenes.org/content/article/24947065.html>

Основната улога на НМСМ ќе биде претставување на потребите и интересите на младите и младинските организации, развој на капацитетите на младинскиот сектор, промоција на младинското учество и активно граѓанство, како и застапување и дејствување од името на младите. Во практиката, претставничкото тело како национален совет за млади е она кое треба да ги зацртува и да ги дискутира младинските политики, и да биде партнер на институциите во процесите на консултација и донесување одлуки поврзани со младите.¹¹⁰

- **Меѓуетнички тензии меѓу младите.** Во последните години актуелни се тензиите и пресметките во училиштата, на улиците и на спортски натпревари меѓу млади лица од различни етнички заедници, проблем нотирани во извештаите на домашните и на меѓународните организации. Во повеќе случаи во минатото, медиумите при покривање на овие инциденти известуваа етнички еднострано – само за случаите во кои имаше нападнати или повредени од само една етничка заедница, притоа премолчувајќи или игнорирајќи ги сличните инциденти во кои биле вклучени млади од друга етничка заедница. Ваквото еднострано известување на медиумите води само кон засилување на тензиите, ширење нетолеранција и ксенофобија кон „другиот“.

Приоритети во однос на соработката меѓу ГО кои работат во областа и медиумите

- **Зголемување на информираноста за младинските права**

Правата на младите се недоволно истражена област во Македонија, а свеста дури и кај оваа категорија граѓани за нивните права е на ниско ниво. Иако повеќе граѓански организации работат на обуки поврзани со правата на младите, сепак влијанието што медиумите го имаат врз младите, особено онлајн и социјалните медиуми, може да помогне за подигнување на свеста за младинските права. Граѓанските организации треба да го искористат тоа и да ги насочат своите кампањи и стратегии за комуникација со целните групи и кон овие типови медиуми.

Само мал број организации, меѓу кои и *Младинскиот образовен форум* и Здружението *Метаморфозис*, прават некакви истражувања во областа на младите и нивниот однос со медиумите. Меѓутоа евидентна е потребата од повеќе истражувања, чии резултати ќе покажат на што треба да се фокусира вниманието на граѓанските организации и на институциите за да се зголеми на информираноста за правата на младите и за нивна ефикасна заштита.

- **Зголемена соработка меѓу медиумите и ГО**

Повеќе истражувања покажуваат дека медиумите имаат големо влијание врз младите и токму од таа причина тие се вистинското место преку кое ГО може да ги промовираат своите активности и да допрат до нив. Прашањата

¹¹⁰ Веб-страница на НМСМ. Пристапено преку: <http://nms.org.mk/nms/shto-e-nmsm/>

поврзани со младите и со ГО кои ги застапуваат нивните права се на маргините на интересирањето на новинарите и на медиумскиот простор. Потребно е да се зајакне соработката меѓу медиумите и ГО, на начин преку кој би се промовирале повеќе содржини што ги опфаќаат младите, а се „спакувани“ на атрактивен начин со цел да допрат и до нивното внимание, но и до вниманието на пошироката јавност. Во овој контекст, ГО треба да ги подобрат своите вештини за комуницирање со медиумите, да ги зајакнат своите способности за лобирање и активизам, што се само некои од начините да го привлечат вниманието на медиумите. Од друга страна, пак, медиумите треба да трагаат по креативни форми на медиумски производи што ќе ги претстават проблемите и предизвиците на младите луѓе на соодветен начин. Само преку „синергија“ во соработката, медиумите и граѓанските организации можат да придонесат кон поголема информираност и едукација на младите за нивните права и за механизмите за нивна заштита.

- **Ширење толеранција и добри вредности**

Соработката меѓу ГО и медиумите е неопходна особено при превенирање судири, недоразбирања и тензии меѓу младите луѓе од различни етнички заедници. Многупати медиумите со начинот на известување го пренесуваат нетолерантниот и навредлив речник, со што, всушност, само го нагласуваат или го засилуваат дискурсот на нетолеранција. Медиумите и новинарите треба да бидат особено чувствителни кога се известува за ситуации на судири или тензии, притоа прикажувајќи ги сите аспекти (страни) на настанот, пренесувајќи пораки за толеранција и соживот, особено во мултиетничко општество како нашето.

II.7 ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ДИГИТАЛНИТЕ ПРАВА

Под дигитални права се подразбира збир од основни човекови права во дигиталното опкружување, што опфаќаат право на приватност, право на заштита на личните податоци, право на слободно изразување и говор, авторски права, право на информирање и сл. Организацијата Европски дигитални права – ЕДРИ,¹¹¹ како своевидна чадор-организација на четириесетина одделни организации што ги застапуваат граѓанските права во сферата на информатичкото општество, на овој начин ги дефинира дигиталните права, притоа водејќи се од директивите и регулативите на Европската Унија. Она што е посебна карактеристика за овие права во информатичкото општество е што тие најчесто се практикуваат и се остваруваат заедно, во пакет. Тоа е така поради обединувачкиот концепт на информатичката дигитална технологија и новите медиуми.

Според експертите од оваа област, дигиталните права се сфера во која се преклопуваат повеќе поврзани права. Новите технологии овозможуваат поголеми придобивки, но и можности за нанесување штета на многу поширок круг луѓе и прекршување на човековите права.

¹¹¹ European Digital Rights – EDRI. Пристапено преку: www.edri.org

Дигиталните права се опфатени со Резолуцијата за промоција, заштита и уживање на човекови права на Интернет, усвоена од Советот за човекови права на ОН на 5 јули 2012 година.¹¹²

Во пишувањето на овој дел од Белата книга учествуваше претставник од ГО *Метаморфозис*, фондација за интернет и општество, која веќе 14 години работи во информатичката сфера.

- **Законодавство и примена на законодавството.** Голем дел од прашањата на дигиталните права во Македонија се веќе опфатени со Законот за заштита на личните податоци, Законот за електронски комуникации, Законот за радиодифузија, Кривичниот законик и Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, како и со повеќе други закони. Бидејќи правата и обврските на граѓаните и во дигиталниот свет треба да имаат иста важност како и надвор од него, во општ случај не постои потреба од донесување посебни закони што би се однесувале специфично на дигиталната сфера.

Иако е релативно нова и специфична сфера, дигиталните права го свртуваат вниманието на себе кога од некои причини се отвораат прашања за законска регулација на одредени сегменти од општеството што ги допираат или, пак, задираат во дигиталните права. Тоа беше случај кога се организираа иницијативи за регулирање на заштитата на личните податоци, кога се почнуваа собраниски процедури за измени и дополнувања на законите што го регулираат следењето на електронските комуникации и слично.

Посебно внимание во таа смисла во последните две години предизвика иницијативата на Владата за донесување нова медиумска легислатива, во која најпроблематична беше намерата на предлагачот да ги покрие сите типови медиуми – радиодифузија, печатени и електронски медиуми. Притоа се предлагаше надлежноста за спроведувањето на законите да биде во рацете на новото регулаторно тело – Агенција за аудиовизуелни медиуми, „наследник“ на Советот за радиодифузија (СРД) – кое поради начинот на назначување на неговите членови повторно би било под директна контрола на владејачките политички субјекти. Доминантната медиумска заедница, експертите, граѓанските организации, како и меѓународните институции кои се занимаваат со слободата на изразување, реагираа на ваквата намера на законодавецот.¹¹³

Некои од стручните медиумски организации посветија посебно внимание на предложената ригидна законска регулатива на новите медиуми и интернет-

112 The United Nations Human Rights Council Resolution “The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet” <http://bit.ly/RIGqcm>. Повеќе информации: Intellectual Property Watch. (05.07.2012). New UN Human Rights Council Resolution On Internet Rights <http://bit.ly/LWIS4a>.

113 ЗНМ, Новинарски синдикат, МИМ, Фронт за слобода на изразувањето – платформа што ја сочинуваат 9 граѓански организации, како Хелсиншкиот комитет за човекови права на РМ, ЦРМ, Метаморфозис, Цивил, ФООМ, НВО Инфоцентар, Коалиција „Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници“, МЦЕО, Јавност, Јадро и Контрапункт (www.sloboda.kauza.mk). Експертски мислења во иста насока дадоа и Советот на Европа и ОБСЕ, а загриженост преку своите претставници искажаа и ЕУ и САД.

сферата. И меѓународните организации, како, на пример, *Асоцијацијата за прогресивни комуникации (АПК)*,¹¹⁴ со седиште во Јоханесбург (ЈАР), ја проблематизираа можноста законот да одлучува каква е улогата и кои се обврските на новинарите, уредниците, блогерите и на другите членови на медиумската заедница. Дополнителен проблем во законот е и тоа што „лицата што сакаат да ја информираат јавноста“ преку печатени и електронски публикации, треба да се регистрираат кај новата агенција, која ќе поседува арбитражна моќ да го толкува законот. На пример, поради површната дефиниција на издавачите на медиуми, индивидуалните лица и невладините организации се доведени во опасност да не можат да регистрираат информативни портали. Ако и покрај тоа решат да ги основаат таквите портали, тие можат да бидат парично казнети. Со вакви одредби, предложениот закон ја ограничува слободата на информирање и слободата на говор на интернет. Од *Метаморфозис*, предупредуваат дека „интернетот е единствениот преостанат слободен простор за критички јавен дискурс и јавно изразување. Владата ѝ се заканува на последната арена за слобода на говорот“.

- **Слободата на говор наспроти говорот на омраза на интернет.** Од исклучителна важност за унапредување на слободата на изразување е соочувањето со говорот на омраза што е присутен на интернет, како последица од активностите на клучните политички актери, нивните медиумски поддржувачи и (неактивноста на) институциите под нивна контрола. Во прв ред, важно е да се демаскира говорот на омраза како „вербално насилство“, односно злоупотреба на правото на изразување да се поттикнува насилство или да се создаде клима во која насилството е добредојдено.¹¹⁵ Додека случаите на отворен говор на омраза во медиумите се релативно ретки, тие избилуваат со кодирани пораки за следбениците на одредени идеолошки или партиски опции, кои потоа ги интерпретираат и шират во понесофистицирана форма преку социјалните мрежи, коментари под написи на портали и форуми (чији администратори го дозволуваат тоа). Вака дефинираните извори на говор на омраза се предмет на реакции на медиумските организации, како *ЗНМ* (Совет на честа), *МИМ*, *ЦРМ*, но и други организации кои работат на зачувување на слободите во дигиталниот простор. Такви се, на пример, анализите за примена на новинарските стандарди што се прават преку Сервисот за проверка на факти од медиумите, компонента на проектот на УСАИД за поддршка на медиумите во Македонија, што ја спроведува *Метаморфозис* (<http://mediumi.vistinomer.mk>). Целта на овие анализи е да се остави јавна трага за злоупотребите во функција на едукација на граѓаните.

Од друга страна, постоењето говор на омраза на социјалните мрежи се користи како изговор за закани и репресивни мерки од страна на властите (на пример, полицијата затвора мировни групи и настани на Фејсбук) и за воведување нови

¹¹⁴ Асоцијација за прогресивни комуникации. Соопштение: „АПК: Македонската влада се обидува да ја ограничи слободата на говорот на интернет и да ја зајакне контролата врз медиумите“, 4 јуни 2013 година. Пристапено преку: <http://mdc.org.mk/mk/apc-makedonskata-vlada-se-obiduva-da-ja-ogranici-slobodata-na-govorot-na-internet-i-da-ja-zajakne-kontrolata-vrz-mediumite>

¹¹⁵ Препорака: Предавање на Роберто Беличанец за говор на омраза на конференција „Engage“ во Скопје, достапно во видеоформат: <http://www.youtube.com/watch?v=Rj7fYUul79k>

закони со кои понатаму се шири нивната контрола. Истовремено властите не ги санкционираат, па и одбиваат да поведат соодветни кривични постапки во случаите на поттикнување насилство преку печатени и дигитални медиуми.

- **Дигитална писменост.** Во ситуација кога поголем дел од населението секојдневно ги користи новите технологии, било во форма на пристап до интернет преку компјутери или мобилни телефони, поимот дигитална писменост добива пошироко значење од само способност да се користи одреден вид софтвер. Во XXI век, дигиталната писменост опфаќа и свест за тоа како новите технологии влијаат на индивидуалниот живот на граѓанинот, како може да ги унапредат или да ги загрозат неговите основни човекови права, а и да му овозможат директно учество во општествените процеси што влијаат на неговиот и на животот на неговата заедница.

Кај дел од граѓаните и новинарите што се израснати без голема „изложеност“ на дигиталните технологии како што е тоа случај со новите генерации, сè уште може да се забележи одредено ниво на непријатност (т.н. технофобија) или отпор кога се иницираат прашања поврзани со овие области, поради предрасудата дека за тоа е потребно експертско познавање што го имаат само високостручните информатичари. Напротив, како што блископоврзаниот концепт на медиумска писменост не смее да го монополизираат само комуниколозите, така и дигиталната писменост (со која поради медиумската конвергенција често се препокриваат) мора да стане поле на интерес и за ГО и за медиумите, без разлика на тоа што тие се веќе специјализирани за покривање одредени области и прашања.

- **Заштита на приватноста на комуникациите на интернет од неконтролиран надзор.** Центарот за развој на медиуми (ЦРМ), Фондацијата *Метаморфозис* и НВО *Инфоцентар* побараа Република Македонија да изврши процена дали националното законодавство и активностите на полето на следењето на комуникациите се во согласност со преземените обврски на полето на меѓународните човекови права.

Овие организации упатуваат на меѓународните принципи против неконтролираното следење и надзор на комуникациите¹¹⁶ со цел уредување на оваа сфера. Овие принципи, за првпат во историјата, воспоставуваат рамка за оценување на практиките на следење и надзор, во контекст на меѓународните обврски на полето на човековите права. Тринаесетте принципи претставени пред Советот за човекови права на ОН се: законитост на ограничувањата на приватноста; ограничувањата да имаат легитимна цел и да се нужни; следењето на комуникациите да биде соодветно и пропорционално на зацртаната цел; одлуката за следење да ја носи надлежно правосудно тело; да бидат почитувани правата на граѓаните и тие да бидат правовремено известени за следењето на нивните комуникации; користењето на следењето на комуникациите да биде транспарентно и подложно на јавен надзор; да се обезбеди интегритетот на комуникациите и системите; да се обезбедат заштитни средства во меѓународната соработка; како и да има заштита од незаконски пристап кон комуникациите.

¹¹⁶ Веб-страница на Necessary and Proportionate. Пристапено преку: <https://NecessaryandProportionate.org>

За да се зајакне довербата на граѓаните во државните институции, а истовремено да се обезбеди нивно демократско функционирање во Македонија, граѓанските организации побараа задолжително воспоставување механизми за граѓанска контрола и отчетност на државните служби што имаат овластување и поседуваат опрема за следење и надзор на комуникациите на интернет. Приватноста е основно човеково право загарантирано со Уставот на РМ и заштитата на личните податоци мора да се подигне на највисоко ниво од сите релевантни чинители во општеството: државниот, деловниот и невладиниот сектор. Важноста на ова право е реафирмирана и со резолуцијата Право на приватност во дигиталната ера, усвоена од ОН на 26 ноември 2013 година,¹¹⁷ во која се вели дека луѓето треба да ги имаат истите права „онлајн“ како и правата што ги уживаат надвор од виртуелниот свет, што особено се однесува на правото на приватност. Со резолуцијата се повикуваат државите да ги почитуваат и да ги заштитат овие права во контекст на дигиталната комуникација.

- **Политики за приватност.** Веб-страниците по дефиниција собираат лични податоци за нивните корисници, и тоа на автоматски начин – во серверските логови за секоја посета се запишува ИП (анг. IP) адресата на корисникот и кои содржини ги користел, но и „рачно“ – преку овозможување корисниците сами да остават податоци за себе преку коментари, е-пораки итн. Според важечките закони и прописи во РМ, сопственикот на веб-страница има улога на контролор на овие податоци и е должен да воспостави систем и процедури со кои ќе обезбеди нивна максимална заштита.¹¹⁸ Јавен одраз на тој систем е објавување политика за приватност, документ со кој на корисниците им се објаснува кои податоци се прибираат, зошто и што сè се прави со нив. Објавувањето на политиката за приватност не е законска обврска, но е добра практика што овозможува градење доверба.¹¹⁹ Релативно мал дел од македонските веб-страница објавуваат вакви политики, при што предничат е-продавниците, за кои ова е обврска наметната од страна на банките.

Медиумите, во соработка со ГО кои се залагаат за заштита на човековите права и надлежното државно тело Дирекцијата за заштита на личните податоци, може да обезбедат силен поттик за да се издигнат ентитетите што поседуваат веб-страница на повисоко ниво на практика во оваа област.

- **Слободна култура и авторски права.** Иако навидум станува збор за прашање од економската или од културната сфера, авторските права во дигиталниот свет се директно поврзани со остварување на основните човекови права, меѓу кои и правото на слобода на изразување. Имено, рестриktivните закони за заштита

¹¹⁷ Резолуција на ОН. Правото на приватност во дигиталната ера (донесена на 26 ноември 2013 година). Пристапено преку: <http://bit.ly/1fA6j47>

¹¹⁸ Дирекција за заштита на електронските податоци. „Коментар на Законот за заштита на личните податоци“ и Прирачник за практично спроведување на Правилникот за техничките и организациските мерки за обезбедување тајност и заштита на личните податоци. Пристапено преку: <http://dzlp.mk/mk/elektronski%20izdanija>

¹¹⁹ Метаморфозис. „Водич бр. 6: Како до политика за приватност?“ Пристапено преку: http://www.metamorphosis.org.mk/mk/izdanija-resursi/doc_details/131---6-----

на авторските права во некои земји се користат и како средство за замолчување на критичарите на одредени состојби и практики, како на пример: преку казни за користење делови од вести, фотографии, правење пародии, софтверско пиратство итн. Од друга страна, дигиталните технологии и нивната способност за умножување овозможуваат досега невидено ширење информации и знаења преку соработка на луѓето од целиот свет, за што највидлив пример е *Википедија*. Запознавањето со основите на системот на авторски права, како и иницијативите за негова примена со цел споделување знаења како *Криејтив комонс*¹²⁰ (за ширење дигитални содржини како текст, фотографии, музика и филмови) и *Слободен софтвер* (софтвер со отворен код чие користење и надградба се дозволени под определени услови) се дел од дигиталната писменост. Тие се компоненти на движењето наречено *Слободна култура* (анг. Free Culture Movement) во кое спаѓаат и иницијативите за унапредување на јавниот домен како паневропската мрежа КОМУНИЈА,¹²¹ движењето за *Отворен пристап* (анг. Open Access) до академски и научни содржини подложени на стручна проверка, како и движењето за *Отворени образовни ресурси* (www.oer.mk) чија цел е овозможување комплетна дигитална достапност на учебници, наставни помагала и создавање мрежи на соработка, со крајна цел подигање на квалитетот на образованието.

На практично ниво ГО а особено медиумите преку вклучување во овие текови може на минимално ниво да осознаат како легално и под фер услови да преземаат содржини од интернет, без страв дека ќе бидат тужени за некој вид пиратство, а во најдобар случај како да придонесат кон развојот на отворената светска база на знаење и притоа да ја зголемат видливоста на своите активности во функција на исполнување на нивните мисии.

- **Развој на е-владеење: отворени податоци и е-учество.** Преку низа стратешки документи и законски решенија, државните и локалните власти во Македонија имаат обврска да го развиваат системот на е-владеење (анг. e-governance), односно инфраструктурата за електронски владини сервиси што скратено се нарекува е-влада (анг. e-government). Освен пренесување соопштенија и покривање настани, овој процес ретко претставува предмет на истражување од страна на новинарите, делумно и поради перцепцијата дека станува збор за специјализирани технички прашања од сферата на софтверско инженерство, наспроти тоа што суштината на овие промени е организациска (менаџмент и процеси) и се однесува на спроведувањето на веќе донесени прописи. Од друга страна, бројот на невладини организации што учествуваат или ги следат овие процеси само од технички аспект е многу мал. За осознавање на последиците и добивање поголема слика, новинарите може да развијат и соработка со организациите што се занимаваат со следење на работата на институциите (анг. watchdog), што во голема мера е поврзано со примената на новите технологии.

120 www.cc.org.mk

121 www.communia-association.org

По почетниот импулс во развојот на е-владеење во Македонија, кој беше забележителен во периодот од неколку години по усвојувањето на Националната стратегија за информатичко општество од 2005 година, РМ бележи стагнација или назадување според годишното истражување за е-влада на ООН (анг. United Nations E-Government Survey).¹²² Во периодот до 2011 година, кога беше затворен и влијателниот Проект на УСАИД за е-Влада (USAID e-Government Project), развојот на е-услуги што генерираат приход за државата беше поставен како приоритет. Преостанува голем простор за развој на е-услугите што влијаат на секојдневниот живот на поединците, и медиумите и НВО може да помогнат во тој развој преку артикулирање на потребите на граѓаните, како и нивните организациски потреби, општо и во специфични сфери на интерес.¹²³

При позитивно „сценарио“, е-владините системи се користат за зголемување на транспарентноста и отчетноста на институциите, особено при нивно проактивно спроведување на законите што тоа им го наложуваат, на пример Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер. Дел од институциите се принудени да објавуваат податоци за нивната работа, особено финансиските аспекти, кои потоа стануваат подостапни преку нивна анализа (на пример, Транспарентност Македонија и податоците од Државниот завод за ревизија) или едноставно објавување онлајн (на пример, резултатите од барањата за слободен пристап што се ажурираат на www.spininfo.org.mk). Вредност на овие податоци се добива и преку обезбедување нови начини на прикажување (на пример, податоци за општинските буџети претставени преку сервисот www.sledigiparite.mk).

Отворени податоци

Република Македонија е дел од меѓународната иницијатива Партнерството за отворена власт – ПОВ (анг. Open Government Partnership),¹²⁴ име чиј официјален превод на македонски – Отворено владино партнерство, е погрешен, со што го менува фокусот од отворена власт кон партнерство меѓу влади. Преку ПОВ, државите-членки се обврзуваат дека ќе применуваат принципи на отвореност преку примена на нови технологии, а во практика тоа најчесто значи промоција и спроведување на стандардите за отворени податоци (анг. open data), односно ставање на податоците што ги контролираат државните институции на располагање на јавноста (со исклучок на класифицираните и личните податоци на граѓаните). ПОВ нуди можности ГО и медиумите да влијаат на овој процес преку посочување на податоците што се приоритетни да „се отворат“, преку поднесување барање за тоа и преку следење на исполнувањето на преземените обврски.

122 <http://unpan3.un.org/egovkb/>

123 <http://www.metamorphosis.org.mk/mk/vesti/makedonija/2511-konferencija-e-vlast-i-otvoreni-denovina-seeita>

124 <http://www.opengovpartnership.org/>

Е-граѓанско учество во донесувањето одлуки

Новите технологии овозможуваат ефикасни и евтини можности за да учествуваат граѓаните во процесите на донесување одлуки што влијаат врз нивните животи. Активното граѓанско учество, кое подразбира постојана информираност и влијание од страна на граѓаните врз институциите, е еден од столбовите на модерната демократија, наспроти ставот што доминира во Македонија дека освен на денот на избори, граѓаните треба да бидат пасивни набљудувачи на политичките процеси. Развојот на механизми за граѓанско учество (анг. e-participation), што е обврска во процесот на приближување на македонското општество кон ЕУ, претставува пристап што овозможува минимални трошоци со максимален ефект, во ситуација кога повеќе од половина од населението има пристап до интернет (точный процент е недостапен во недостиг на попис).

Во 2008 година Владата на РМ го објави Единствениот национален електронски регистар на прописи на РМ (www.ENER.gov.mk) како дел од процедурите за Процена на влијанието на регулативата (анг. Regulatory Impact Assessment - RIA). Сите јавни тела се обврзани да обезбедат можности „за да се вклучат навремено засегнатите страни во креирањето на регулативите“ преку коментари на ЕНЕР. Во 2011 година Владата усвои Кодекс на добри практики за учество на граѓанскиот сектор во процесот на креирање политики, кој треба да се остварува преку Секторот за соработка со НВО при Генералниот секретаријат на Владата (www.nvosorobotka.gov.mk), додека, пак, преку Декрет за јавни консултации усвои Кодекс за консултации со јавноста за време на подготвувањето на регулативата и прирачници за јавната администрација и деловната заедница.¹²⁵ Во 2012 година Министерството за информатичко општество и администрација го објави порталот е-Демократија (www.e-demokratija.mk), чија декларирана намена е зголемување на граѓанското учество, со концепт сличен на ЕНЕР и со дополнителни функции како форум и секција со вести/блог.

Нивото на користење нови технологии за комуникација со властите не е целосно истражено и претставува плодно поле за соработка меѓу медиумите и ГО од сите области. Властите само делумно ги исполнуваат формалните обврски за објавување нацрт-закопи и друга регулатива од пониско ниво како подзаконски акти и прописи на погоре наведените сајтови. Веб-страницата на Собранието (www.sobranie.mk) обично ги презентира сите материјали поврзани со неговите седници (нацрт-закопи, резултати од гласање, стенограми) на начин кој не е лесно пристапен, со потреба од комплицирано пребарување и без можности за интеракција.

Истражувањето на општинските сајтови спроведено од *Метаморфозис* во 2010 година покажа дека речиси половината од нив се нефункционални или непостојни.¹²⁶ Граѓаните може да комуницираат со централната власт преку коментари на порталот www.uslugi.gov.mk, кој треба да служи како посредник меѓу нив и институциите. Другите

125 <http://www.vicepremier-ekonomija.gov.mk/?q=node/275>

126 http://www.metamorphosis.org.mk/en/publications/doc_details/88-----

веб-страници со екстензија „.gov.mk“ нудат ограничени можности за комуникација преку формулари за коментари и е-пошта, но за разлика од минатото, речиси и да нема јавни форуми каде што може да се види што сè ги интересира граѓаните и што им било одговорено. Некои владини тела користат социјални медиуми (*Фејсбук, Твитер*), примарно за еднонасочна комуникација. Политичката волја е клучен фактор што може да биде предмет на истражувања од страна на медиумите и ГО во оваа област, кои може да поттикнат позитивни промени на тоа ниво.

- **Е-инклузивност.** Вклучувањето односно обезбедувањето можности за вклучување на сите граѓани во користењето на придобивките на информатичкото општество е обврска што државните органи ја имаат преземено преку низа стратешки документи и прописи.¹²⁷ Ова опфаќа широка лепеза потреби што се однесуваат на вклучување разни маргинализирани или немнозински групи, надминување на дигиталниот јаз во рурални и сиромашни средини, преку примена на светските стандарди за пристапност до дигиталните содржини при изработка на софтверски решенија, до овозможување содржини на јазиците што ги говорат граѓаните во државава. Во 2006 година работната група на ЕУ за развој на инклузивна е-влада ги определи следните категории како цел на интервенции од оваа област:¹²⁸

1. Семејства и деца со ризик, меѓу кои самохрани родители, насилни семејства, големи семејства;
2. Млади луѓе со ризик, вклучително и адолесцентни бремености;
3. Бездомни, супстандардни живеалишта, чести преселби;
4. Невработеност и проблеми со работа;
5. Постари лица;
6. Луѓе со попречености;
7. Ниско образование и обученост, ниска писменост;
8. Криминално или нелегално однесување (меѓу кои поранешни затвореници, корисници на дроги итн.);
9. Жртви на однесување кое причинува физичко или ментално измачување (злосторства, семејно насилство итн.);
10. Етнички, културни и јазички малцинства, меѓу кои и странци, од кои не се сите обесправени, но е-владините системи може да ја зголемат нивната изолираност;
11. Географски проблеми, области лишени од можности поради слаба инфраструктура или низок социо-економски развој;
12. Проблеми со здравствената заштита и потреби за долгорочна грижа.

127 Меѓу кои и Стратегијата за е-влада, Стратешкиот план на МИОА 2012-2014 и Националната стратегија за е-вклучување 2011-2014.

128 Повеќе во Roadmap for Inclusive eGovernment in the Western Balkans: Building e-Services Accessible to All (2008) http://www.metamorphosis.org.mk/en/publications/doc_details/44-roadmap-for-inclusive-egovernment-in-the-western-balkans

- **Соработка со институции и нивна ажурност.** Некои недоследности во остварувањето и применувањето на дигиталните права, најчесто, се појавуваат поради разликите во неусогласеноста меѓу она што го нуди легислативата како рамка и капацитетите на институциите кои работат и остваруваат активности во сферите што ги опфаќаат дигиталните права.

На пример, телото што е одговорно за заштита на личните податоци и во интернет-сферата, Дирекцијата за заштита на личните податоци, нема доволно буџетски средства за да ги покрие сите свои потребни трошоци. Слична е ситуацијата и со многу други регулаторни тела како Комисијата за слободен пристап до информации од јавен карактер, а тоа се одразува на нивната работа. Од друга страна, постојат повеќе регулаторни тела од оваа област што се партизирани како дел од општиот проблем на партизација на институциите. Тоа во голема мера го доведува во прашање ефикасното работење на институциите што се одговорни за овие области, какви што се Агенцијата за електронски комуникации или Советот за радиодифузија. Оваа состојба, политизираност и партизираност на институциите, наместо да бидат независни и самостојни, ги обесхрабрува граѓаните што треба да им се обраќаат.

- **Дигитални права на децата.** Заштитата на правата на децата во дигиталната сфера се однесува на сите горенаведени области, но е издвоена поради нејзината исклучителна важност заради позитивните и негативните последици кои може да произлезат кај овој дел од населението. Во обата случаи од клучна важност е споделувањето знаења и вештини, односно образованието на децата, директно или преку едукација на две поврзани целни групи: родителите/старателите и наставниците. Важно е да се направи дополнителна дистинкција и кај „децата“, кои во македонската легислатива се поистоветуваат со малолетниците, односно лица на возраст под 18 години. Иако сите тие на некој начин користат нови технологии и често се „домородни“ во дигиталната сфера,¹²⁹ потребите на децата на предучилишна возраст (до 6 години), децата кои одат во пониските и повисоките одделенија на основно образование (6-10 и 11-14 години), како и во средно училиште (над 15 години, кои се препокриваат и со категоријата млади или младинци), од многу аспекти драстично се разликуваат и бараат различен пристап.

Особено критични се областите на заштита на правата на приватност и безбедност во дигиталната сфера, поради ранливоста на децата и можностите за нивна изложеност на штетни влијанија и контакти, особено преку несоодветно користење на социјалните мрежи, кои по дефиниција се наменети за повозрасни корисници. На пример, Фејсбук е забранет за употреба за лица помлади од 13 години. Освен од самите нив, податоците за децата може да бидат објавени и од нивните родители/старатели, намерно или ненамерно. На пример преку објавување геотагирани фотографии од сопствените деца, родителот несакајќи

¹²⁹ Одредени теоретичари го користат терминот „дигитални домородци“ (анг. digital natives) како дел од концептот според кој децата кои израснале со дигитални технологии како домашен компјутер или мобилен телефон го перципираат светот на различен начин од нивните предци кои прв пат дошле во контакт со ИКТ на постара возраст.

може да открие каде тие живеат, учат или престојуваат во текот на денот, зголемувајќи го ризикот за нив.

Најнефективен начин за вклучување на темите од оваа област во рамки на државниот образовен систем е надминување на перцепцијата дека се работи за „технолошки“ теми, оти така се ограничуваат на факултативно изучување во рамки на часовите по информатика. Потребна е вклучување во наставните планови и дополнителна едукација на педагозите, психолозите и наставниот кадар по сите предмети, особено оние поврзани со развој на животни вештини и знаења за општествениот систем.

Типичен извор на ресурси кој се обраќа на сите три целни групи е веб-страницата www.bezbednonainternet.org.mk, развиен од Фондацијата *Метаморфозис* преку низа проекти, во соработка со Дирекцијата за заштита на лични податоци и со мрежа на граѓански организации специјализирани за детски права. Покрај упатства и вести, оваа веб-страница содржи и мултимедијални содржини како едукативни филмови и игри на повеќе јазици кои се говорат во Македонија, бидејќи за ефективен пристап до децата во голем број случаи мора да се примени нивниот мајчин јазик.

Друг аспект на заштита на децата во дигиталната сфера е потребата од поголема активност на државните институции, не/искористувањето на можностите за добивање дополнителни средства од фондовите кои ги нуди ЕУ како дел од Дигиталната агенда за Европа.¹³⁰ Медиумите може да имаат дополнителна позитивна улога во поттикнување на властите да ги поддржат ваквите напори преку следење на процесот на исполнување на преземените обврски и мобилизацијата и трошењето на средствата во оваа област.

130 <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/creating-better-internet-kids>

Приоритети во однос на соработката меѓу ГО кои работат во областа и медиумите

- **Спречување на говорот на омраза во дигиталната сфера**

Ширењето говор на омраза преку интернет е директно поврзано со етничката и со партиската поларизација на македонското општество. Медиумите и ГО кои работат во насока на опстанок на мултиетничката и мултикултурната средина во Македонија, може да ја искористат заедничката борба против говорот на омраза како почетна точка за развој на други иницијативи што придонесуваат за општествена кохезија. Од друга страна, тие треба да направат притисок до институциите да реагираат и да го санкционираат ширењето говор на омраза преку дигиталните медиуми.

- **Постојано надградување на медиумските и на граѓанските професионалци за дигиталните сфера**

Дигиталната писменост треба да стане поле на интерес и за ГО и за медиумите, без разлика што тие веќе се специјализирани за покривање други области и прашања. Тоа е неопходно во денешни услови кога дигиталните технологии се применуваат и влијаат на сите општествени сфери. Во иднина тоа влијание уште повеќе ќе се зголемува. Затоа, сите заинтересирани страни треба да прифатат дека е неопходно постојано учење, односно надградба на нивните капацитети и знаења во дигиталната сфера.

Граѓанските организации треба сè поинтензивно и ефикасно да ги користат интернет-медиумите и социјалните медиуми за да допрат до медиумите и до граѓаните и да се обучат да креираат мултимедијални содржини за поефективно пренесување на пораките.

Од друга страна, пак, новинарите треба интензивно да ги користат новите дигитални технологии во својата работа, како за барање податоци, така и за креирање мултимедијални медиумски продукти. Пример за употребата на податоци достапни преку интернет е т.н. *Data driven journalism*, назив што стана популарен во 2009/2010 година и се однесува на новинарскиот процес базиран на анализа и филтрирање огромни бази на податоци (анг. Open data), со цел создавање новинарска приказна.

- **Воспоставување соработка меѓу граѓанските организации и медиумите**

Секоја година во февруари, како дел од паневропско движење се одбележува „Денот на побезбеден интернет“, во кој учествуваат и повеќе општествени актери од невладиниот, државниот и од деловниот сектор кај нас.¹³¹ Како и други слични меѓународни денови, тоа е повод за организирање медиумски настани и промоции,

131 Веб-страница на „Денот на побезбеден интернет“. Пристапено преку: <http://www.saferinternet.org/safer-internet-day>

но медиумите имаат можности и обврска да ги третираат тие теми и без посебен повод или ПР-поттик. Покрај истражувачкото новинарство, во минатото имаше примери на директна соработка меѓу одредени ГО и медиуми во насока на зголемување на видливоста на информациите поврзани со правата на децата на интернет. Така, *Метаморфозис* во периодот од 2007 до 2011 година соработуваше со весниците „Време“ и „Нова Македонија“ (т.е. неделниот прилог за деца „Колибри“), при што едната страна придонесуваше со едукативни содржини, а другата со отстапување бесплатен простор. Првиот чекор за создавање вакви партнерства е често само праќање понуда за соработка од страна на ГО до медиумот.

3

ГЛАВА

ПРЕПОРАКИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА СОРАБОТКАТА МЕЃУ ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕДИУМИТЕ

III. 1. ПРЕПОРАКИ ЗА ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

- **Обуки за граѓанските организации за комуникација со медиумите и со јавноста.** ГО треба да имаат компетентни лица кои ќе се занимаваат со комуникација со медиумите. Затоа, потребно е да се понудат различни обуки за ГО, од „in-house“ обуки, кои ќе ги адресираат конкретните потреби на ГО, но и други обуки кои ГО ќе можат да ги посетуваат и да стекнат основи од областите комуникации со медиумите и со јавноста. Повеќе истражувања покажале дека ГО не ги користат новите и социјалните медиуми за распространување на своите пораки и за комуникација со јавноста. Дополнителен проблем е и тоа што повеќето ГО не ги „активираат“ капацитетите на своите вработени кои претходно веќе биле обучени за комуникација со медиумите, ниту ги пренесуваат знаењата на нивните вработени во рамки на самата организација.

Затоа, потребно е да се понудат обуки за претставници од ГО за острчување и подобрување на знаењето поврзано со пишување соопштениеја за медиумите, организирање прес-конференции, креирање комуникациски стратегии или презентирање на сопствените активности користејќи мултимедијални техники, нови и социјални медиуми. Граѓанските организации треба да научат понекогаш да употребуваат и т.н. „насилна комуникација“, односно наместо констатирање на состојбите и објаснување на активностите и резултатите, во ситуации кога е потребна мобилизација од страна на сите општествени актери, тие треба да бидат гласни, да сугерираат и да наметнат решенија. Овој вид комуникација често е многу привлечен за медиумите.

- **ГО треба да ја познаваат логиката на работење на новинарите.** Претставниците од ГО треба да разберат како функционираат медиумите и како се прават вестите. Медиумите најчесто бараат атрактивни информации и теми, кои имаат новинарска вредност и се од поширок јавен интерес. Новинарите ги интересираат човечки приказни, лица кои ќе ја раскажат приказната, конкретни случаи во кои биле прекршени човековите права, повеќе отколку статистика и анализи што вообичаено им стигнува од граѓанските организации. Иако треба да се земе предвид и предупредувањето на ГО дека ваквиот пристап носи опасност од откривање на идентитетот на лицата чии права ги заштитуваат, сепак тие, во соработка со медиумите и со соговорниците треба да најдат начин да ги претстават приказните држејќи се до професионалните и етичките принципи. ГО треба да им објаснат на лицата чии права ги застапуваат дека нивната приказна може да им помогне на многу други кои имаат слични проблеми, па потоа да го направат контактот меѓу новинарите и „штитениците“. Од друга страна, пак, новинарите треба да гарантираат заштита на приватноста на соговорниците во приказни кои имаат чувствителен карактер.

Дополнителен момент што ГО треба да го имаат на ум е се земе предвид фактот дека новинарите и уредниците, исто така, внимаваат информацијата или темата да не се коси со уредувачката политика, но и со интересите на сопствениците на

медиумите, било да се тие политички или економски. Токму затоа ГО, не само што треба да научат како се продуцираат, селектираат и структурираат вестите, во одредени моменти тие треба да знаат која приказна во кој медиум може да се пласира, што вклучува и познавања за публиката на медиумот. Генерално, тие треба да знаат или претпоставуваат како публиката разбира одредени прашања што се поврзани со човековите права.

Поголемо разбирање за тоа како работат новинарите и во согласност со тоа како треба да се прилагоди работата на самите ГО, може да се постигне преку обуки, иницирање заеднички состаноци, работилници, трибини, вклучување на новинарите во обуките кои самите ГО ги организираат, како и преку лични или непосредни контакти меѓу претставниците на медиумите и ГО.

- **Претставниците на ГО како активисти на терен.** Вработените во ГО не треба да бидат само НВО-професионалци, туку тие треба да бидат граѓански активисти на терен. Активностите на терен често се поефикасна алатка за привлекување на медиумското внимание, отколку само испраќање сувопарни соопштенија за реализирани активности. Потребна е поголема иницијативност и креативност од страна на ГО за да се привлече вниманието на медиумите и на јавноста. Само како пример ќе го посочиме дел од искуството на ГО што покажува дека медиумите најчесто присуствуваат кога има официјални или познати лица на настанот (политичари, естрада), кои можат да зборуваат за проблемите или да иницираат акции. Ова е само еден од начините преку кои ГО ја промовираат и својата работа, но и целните групи или лицата чии права се загрозени или прекршени.

Активностите на терен не секогаш бараат големи финансиски средства или голема стручност за реализација, особено земајќи предвид дека познатите лица вообичаено сакаат да учествуваат во настани што имаат благородна цел. Претставниците од самите ГО кои се обучени да користат мултимедијални техники, можат да го снимаат настанот и да поставуваат едноставни аудио и видео материјали на веб-страницата на организацијата, но и да ги распространуваат преку социјалните мрежи.

- **Наметнување теми поврзани со човековите права.** Потребна е поголема иницијативност и ангажираност од страна на ГО во насока на тоа да отвораат чувствителни теми, кои се на маргините на медиумската агенда и за кои постојат малку информации и познавања од страна на граѓаните. НО, ГО треба да бидат постојано „будни“ и да откриваат или посочуваат на случаи кога се прекршуваат човековите права. Таков беше примерот со враќањето на Ромите од граничните премини, под изговор дека тие одговараат на профил на потенцијални азиланти.

ГО треба веднаш да реагираат во случаи кога има појави на кршење на човековите права, дискриминација, говор на омраза, насилства од омраза и слични нарушувања на човечкото достоинство. Овие појави не треба да се чуваат за потребите на годишните извештаи или за планираните „сезонски“ прес

конференции. Статистиките за периодичните извештаи се едно, а постојното укажување и реакции е нешто друго. Тие треба постојано да го држат вниманието на медиумите и на јавноста. Не треба да се чекаат поводи, како што се, на пример, празнување на Денот на жената 8-ми Март или на светскиот ден на борба против ХИВ/СИДА – 1-ви Декември. ГО треба континуирано да реагираат и да ги промовираат своите активности во текот на целата година.

- **Алармирање при случаи на дискриминација и говор на омраза.** Дискриминацијата и говорот на омраза, како се поприсутни феномени во македонското општество, се пренесуваат низ традиционалните, онлајн и социјалните медиуми. Како носители се јавуваат и политичарите, но и самите медиуми - во некои случаи како пренесувачи на пораките без никаква професионална ограда, а во други случаи нивните новинари директно употребуваат говор на омраза.

Потребно е да се воспостави механизам за алармирање и реакција на секторско ниво – меѓу граѓанските организации и медиумите. При секој забележан случај на дискриминација или говор на омраза пренесен преку медиумите, од кој било извор, ГО треба веднаш да ги алармираат медиумските здруженијата и институциите. Медиумските здруженија, пак, треба да ги активираат постојните механизми на саморегулација (на пример, Судот на честа при ЗНМ) при што ќе се осуди ваквиот говор.

- **Создавање пошироки коалиции на граѓански организации.** Здружувањето на граѓанските организации во широки граѓански фронтови често е поефикасен начин за лобирање, застапување за некоја заедничка цел или за создавање притисок врз институциите, отколку самостојниот настап на ГО кои работат во една област. Такви се на пример, Коалицијата на младински организации „Сега“, Коалицијата „Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници,“ потоа неформални коалиции како, на пример, заедничкото дејствување на ЗНМ, МИМ, ЦРМ и Независниот синдикат на новинари и медиумски работници во однос на новата медиумска регулатива, итн.

Во случаите кога за одредена цел или иницијатива се организираат коалиции, пожелно е тие да имаат една заедничка стратегија за соработка со медиумите, но да не ги забораваат активностите поврзани со медиумска присутност и на секоја организација одделно. На тој начин полесно се привлекува вниманието и на медиумите и на јавноста и се наметнува темата. Дополнително, поширок граѓански фронт може ефикасно да влијае и врз креаторите на политиките.

- **Човековите права како содржина во образованието.** Ниската свест за човековите права во јавноста меѓу другите фактори се должи и на недостиг на содржини поврзани со областа во рамки на формалното образование. Некои граѓански организации, како на пример, Меморијалниот центар „Никола Кљусев“ или Мултикултура од Тетово организираат обуки за ученици и наставници со фокус на човековите права. Сепак, тоа што се нагласува е дека учениците треба да

се запознаат со човековите права и механизмите за нивна заштита уште од раната возраст во рамки на формалното образование, а содржините да бидат посеопфатни.

Граѓанските организации треба да лобираат до институциите за проширување на наставните содржини за човековите права. Ова е една од оние цели кои спаѓаат во долгорочните и за кои е потребно сериозно посветување, пристап и континуитет, но не треба да се пренебрегнува заради тешкотиите да се остварат. Она што, исто така, не смее да се исклучи како алтернатива е соработката на ГО со училиштата на ниво на општини, и тоа за содржини кои спаѓаат во делот на неформалното образование или како дополнителна настава, и за наставниците и за учениците. Концептот за едно вакво алтернативно решение за зголемување на познавањата за човековите права кај учениците, треба да се развива на креативен и занимлив начин со цел да се привлече вниманието на учениците, кои ионака се „затрупани“ со дополнителни активности.

- **Зајакнување на идентитетот и зголемување на видливоста на граѓанските организации.**

Навидум оваа препорака нема директна врска со медиумите, но тоа е само навидум. Континуираната работа на профилирањето на граѓанските организации во високо стручни, сеприсутни и кредибилни на полето на човековите права, ќе ги направи атрактивни „партнери“ за медиумите. Тоа е голема шанса да се промовираат сите активности и реакции на тие организации во медиумскиот и јавниот простор.

Некои од начините преку кои граѓанските организации може да го градат својот „имиџ“ и да се наметнат како кредибилен фактор се фреквентната активност и демонстрирање на сопствената експертиза, промовирање на информации за тоа колку придонесуваат кон заедницата и поголемо експонирање на нивните експерти. За ова им треба голема помош и од медиумите кои треба да го „признаат“ граѓанското општество како релевантен и конструктивен партнер. Напротив ова, се случуваше и се уште има ситуации кога медиумите промовираат негативни стереотипи за ГО и ја потценуваат нивната улога на партнери во општествените процеси.

- **Употребата на новите дигитални технологии и медиуми во заштита и промоција на човековите права.** За да се избегнат „замките“ на политичката и етничката поларизацијата на медиумскиот простор, на граѓанските организации им останува и алтернативата да го користат онлајн просторот за свое промовирање. Многу е важно да се прифати фактот дека дигиталната писменост опфаќа и свест за тоа како новите технологии влијаат врз животот на индивидуалниот граѓанин, како може да ги унапредат или загорзат неговите основни човекови права, но и како можат да му овозможат директно учество во општествените процеси кои влијаат на неговиот и животот на неговата заедница.

ГО и нивните членови и активисти треба да ги совладаат евентуалните nelaгодности (технофобија) или отпорот кон прашања поврзани со дигиталната

сфера, што го имаат поради предрасудата дека за тоа треба експертско познавање од областа на информатиката. Треба да се има постојано предвид дека новите медиуми ја помагаат афирмацијата и заштитата на човековите права и затоа треба интензивно да се користат. Поради тоа дигиталната еманципација и „владеењето“ со технологиите треба да станат составен дел од работата на граѓанските организации. Затоа, на ГО им е потребно да бидат во тек со новите технологии и можностите што тие ги пружаат и постојано да се обучуваат во областа.

III. 2. ПРЕПОРАКИ ЗА МЕДИУМИТЕ

- **Обуки за новинарите.** Редакциите често немаат специјализирани новинари кои водат исклучиво граѓански сектор, а уште помалку кои се занимаваат со областа на човековите права. Ротацијата на новинари низ рубриците и нивната миграција во различни медиуми е честа појава, поради што се појавува потреба од постојана едукација на млади новинари од комплексната област на човековите права. Треба да се подигне нивото на свест меѓу самите новинари за важноста на темите поврзани со човековите права, да се подобри знаењето и разбирањето на областа. На новинарите треба да им се помогне полесно да ги препознаат и идентификуваат случаите со прекршување на човековите права, но и да ја претстават приказната на етички и професионален начин, притоа избегнувајќи дополнително прекршување на човековите права (откривање идентитет, нарушување на правилото за пресумпција на невиност итн). Новинарите треба да имаат предвид и тоа дека иако можеби аспектот на човекови права не е водечки, тој многупати е неизоставен елемент во приказната.

Медиумите треба да обрнат повеќе внимание на дообука на новинарите во областа на човековите права, без оглед дали тоа ќе биде обука внатре (трансфер на знаење од постарите кон помладите колеги, „in-house“ обуки) или, пак, надвор од редакцијата од страна на експерти во областа. Потребно е да се понудат обуки за новинари почетници и новинари во средината на кариерата за подобрување на нивните познавања поврзани со меѓународните стандарди и домашната легислатива, со работата на граѓанскиот сектор, приоритетите и проблемите во различни области од човековите права, соодветната терминологија итн. Сепак, обуките треба да вклучат и претставници од граѓанскиот сектор кои ќе ја образложат природата и начинот на нивното работење или ќе понудат приказни кои новинарите ретко ги отвораат, а имаат голема важност за заедницата. Ваквите обуки на новинарите ќе им помогнат да го идентификуваат и интегрираат аспектот на човековите права во приказните.

- **Избегнување дискриминација и говор на омраза.** Во медиумите често се забележува, свесно или несвесно, пренесување на дискриминаторски или стереотипизирачки пораки кога се известува за прашања поврзани со етничките заедници, маргинализираните или ранливите групи граѓани. Говорот на омраза

станува растечки проблем во општеството, како на традиционалните, така и на новите медиуми. Кога се известува за теми од мултиетнички или мултирелигиски карактер, истражувачите им препорачуваат на новинарите да имаат критичка дистанца, постојано да бидат скептични, да не дозволат да бидат манипулирани од ниту една страна и внимателно да ја проверуваат секоја информација. Општествената улога на новинарот, освен информирањето, ги опфаќа и промовирањето на дијалог, разбирање и толеранција.¹³²

Преку обуки, работилници и трибини наменети за новинари, во кои ќе бидат вклучени и претставници на граѓански организации треба да се адресираат трендовите на се пофреквентната појава на дискриминацијата и говор на омраза во медиумите и воопшто во општеството. Овие појави треба да бидат и теми за дебати или текстови во медиумите. Саморегулаторните механизми, во рамки на самите медиуми или, пак, на ниво на професијата треба да се активираат кога ќе се забележат содржини што вклучуваат дискриминација или говор на омраза по која било основа. Почитувањето на Кодексот на етиката треба да претставува императив за секој новинар, без оглед на политичката или етничката поларизираност на медиумската заедница.

- **Истражувачко новинарство.** Широката област на човековите права изобилува со идеи и теми кои се погодни за истражувачка работа на новинарите. Специјализираните обуки и постојаната комуникација со граѓанските организации може многу да им помогне на новинарите во откривањето приказни, препознавање и идентификување случаи во кои имало прекршување на човековите права, како и во пристапот до документи и извори.

Обуки за истражувачко новинарство со фокус на човековите права, при што ќе бидат вклучени и претставници од граѓанските организации кои би претставиле карактеристични примери и случаи, ќе им помогнат на новинарите полесно да ги идентификуваат темите и ќе им предочат нови техники и аспекти на приказните.

- **Повеќе медиумски простор за човековите права.** Медиумите треба да отстапат повеќе простор за теми и емисии поврзани со човековите права. Притоа, медиумите треба да имаат предвид дека тие, во голем дел, учествуваат во обликувањето и подигнувањето на јавната свест за различни прашања, меѓу кои и за оваа област. Затоа, медиумските содржини треба да информираат и да образуваат, да посочуваат на прекршувања на човековите права, но и на афирмативни примери, одосно како лицата од различни маргинализирани групи придонесуваат во општеството. Тие содржини не треба да бидат поместени на маргините на програмата, затоа што така стигнуваат само до ограничен дел од публиката.

132 ВШНОЈ (2012) Нарушување на професионалните стандарди во новинарското известување за инцидентите со насилство. Скопје: ВШНОЈ. Пристапено преку: http://www.unescochair-vs.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=98&Itemid=38&lang=mk

Медиумите и новинарите можат да придонесат кон зголемување на јавната свест и ефикасна заштита на човековите права од страна на институциите на државата преку тематски емисии за прашања поврзани со различни аспекти на човековите права; продлабочено и целоисходно известување, наместо трансмисионо пренесување на соопштенија и сувопарни бројки; преку изнаоѓање специфични аспекти на приказните поврзани со човековите права; откривање случаи на прекршување на човековите права со што се фокусира вниманието на одредени ранливи групи.

- **Инклузивно новинарство.** Целта на инклузивното новинарство е подобро да се разберат „другите“ заедници, култури, идентитети, политички и општествени ставови во општествата во кои што живееме. Медиумите можат да дадат значителен придонес кон артикулирање на гласовите на различните граѓани без оглед на нивната етничка, расна и религиозна припадност, физички или ментални способности, социјален статус, возраст или род. Ова се постигнува преку одговорно новинарство, што *Институтот за медиумска разновидност* од Лондон го дефинира како: „фер, точно, балансирано, сензитивно и инклузивно.“¹³³ Инклузивноста подразбира дека „медиумите вклучуваат различни гласови во која било дебата за прашања што се битни за сите членови на општеството.“¹³³ Поедноставено кажано, инклузивното новинарство подразбира вклучување и одразување на различностите на разновидни начини - не само во рамки на една новинарска приказна, туку и во составот на самата редакција, во секој новински производ и во секојдневното функционирање на медиумот.

Македонското новинарство треба се уште да се развива во оваа насока. И во делот на образованието на новинарите во Македонија, инклузивното новинарство сè уште не е доволно присутно. Само некои од постојните високообразовани институции за новинарство, медиуми или комуникации (како што е Високата школа за новинарство и за односи со јавноста) ја обработуваат оваа тема како посебен предмет. Инаку, инклузивното новинарство треба да биде комбинација од пракса и од теоретските модули со кои се развива знаењето на студентот и критичкото разбирање на процесите на управување и стекнување претстава за културните различности, клучните прашања во интеркултурните комуникации и различните аспекти на социологијата на вестите.

Во мултиетничко и мултирелигиско општество како што е нашето, различностите треба да најдат одраз во програмата и во содржината на медиумските производи. Тоа може да се постигне на различни начини, како на пример: со постојана потрага по претставници од маргинализираните заедници или нивните претставници од ГО и преку нивно вклучување во медиумските содржини, преку рефлектирање на различните групи и гледишта во содржината на медиумските производи, преку можностите за превод на

¹³³ Media Diversity Institute (2009) Inclusive Media for Inclusive Societies. Пристапено преку: <http://www.euromedalex.org/sites/default/files/MDI%20%20Brochure%20Inclusive%20Journalism.pdf>

програмите од различни јазици кои се зборуваат во државата, преку содржини што промовираат социјална кохезија, преку составот на редакцијата итн.

За медиумските работници, вклучувајќи ги новинарите и уредниците, камерманите и продуцентите, треба постојано да се организираат обуки за известување за различностите, како да се надминат вкоренетите стереотипи кон различни групи, како да се користи коректен јазик и слика итн.

Во наставата за студентите по новинарство треба да се вклучат практично ориентирани модули кои ќе им овозможат сеопфатна концептуална и теоретска основа, како и стекнување со практични вештини. На тој начин, како идни новинари ќе знаат што значи одговорно медиумско известување за различностите.

- **Дигитална писменост.** Дигиталната писменост мора да стане поле на интерес на медиумите генерално, но и на новинарите поединечно, без разлика на тоа што тие се веќе специјализирани за покривање други области и прашања во печатот, на ТВ или во радио. Конвергенцијата на медиумите ги принудува и самите медиумски куќи да почнат да ја менуваат технологијата на работа и да се прошируваат низ различни платформи. Поради брзиот развој на дигиталните технологии кои се применуваат и влијаат врз сите општествени сфери, ова станува професионална неопходност за новинарите, од кои се почесто (ќе) се бара да произведуваат мултимедијални содржини (текст, аудио/видео, фотографии, пишување за веб итн).

Постојаното надоградување на вештините треба да биде предуслов и за медиумските работници. Во таа смисла усовршувањето на новинарите во комплексната сфера на дигиталната технологија е неопходно за надградба на нивните капацитети и знаења, што треба да одговора на новите барања на медиумската индустрија. Новинарите на „новото време“ треба да бидат подготвени да одговораат и на новите навики на публиката, која се повеќе оди и на Интернет.

III. 3. ПРЕПОРАКИ ЗА ГО И ЗА МЕДИУМИТЕ

- **Кампањи за подигнување на јавната свест.** ГО треба да бидат континуирано присутни во јавноста не само преку реакции, соопштенија, информатори, туку тие треба да иницираат кампањи за подигнување на јавната свест, да креираат настани, да иницираат едукативни програми за граѓаните за запознавање со нивните права.

ГО и медиумите треба заеднички да реагираат, лобираат и да прават притисок до институциите за промоција и заштита на човековите права.

- **Механизми за заемно алармирање кога се прекршуваат човековите права.** ГО и медиумите треба да работат на развивање механизми за алармирање кога ќе се забележи случај на прекршување на човековите права. ГО треба да бидат постојано „будни“ и да реагираат до медиумите при користење на несоодветен речник (говор на омраза, дискриминација, стереотипизација, непристоен речник...), да предупредат, да отворат случај или да укажат на некои загрижувачки трендови.

За таа цел, ГО треба да воспостават соработка со саморегулаторните тела на ниво на редакцијата (ако ги има) или со Судот на честа при Здружението на новинарите на Македонија, за да укажат на пропусти или непрофесионалност на некои медиуми или новинари.

- **Вклучување на експертската јавност во медиумскиот простор.** Една од точките на поврзување и комуникација меѓу граѓанскиот сектор и медиумите се токму експертските мислења, кои новинарите ги бараат од граѓанските организации. Сепак, мора да се забележи дека новинарите честопати консултираат експерти, за кои однапред знаат дека ќе ја поддржат нивната теза, без да вклучуваат во своите извештаи различни, спротивставени мислења, со што всушност не се промовира плурализмот на идеи и гледишта. Новинарите, пак, забележуваат дека често претставниците на ГО не се доволно достапни, не сакаат да зборуваат за одредни теми или, пак, во најлош случај – воопшто не сакаат да даваат изјави за одредни медиуми.

ГО преку треба да ги промовираат своите експерти кои се релевантен извор на информации, мислења и експертиза, но и да им го олеснат на медиумите контактот со нив преку нивно промовирање на веб-страниците на организациите, преку нивно препорачување за соговорници и слично. Така го градат својот имиџ на кредибилна организација, која може да влијае на институциите и процесите.

- **Дебата. Дебата Дебата.** Медиумите и ГО треба заеднички да поттикнуваат и да иницираат континуирана дебата за состојбата со човековите права во државата. Медиумите треба да ги вратат дебатните емисии на своите програми и да им дадат можност на претставниците од различни групи во општеството да ги искажат своите мислења.

Дебатата треба да биде инклузивна, со што ќе им овозможи на различни маргинализирани гласови да дојдат до израз и ќе промовира плурализам на

мислења за демократските вредности. На овој начин, и на публиката ќе и се овозможи пристап до различни гледишта и подобро да се информира за граѓанските права и за механизмите за нивна заштита.

- **Заеднички обуки по принципот на „доживотно учење.“** Унапредувањето на човековите права, но и новите технологии како платформа за нивна афирмација, се само мал дел од темите кои може да бидат точка на допирање кога се работи за организирање заеднички обуки, иницирани и од ГО и од медиумите.

Обуките за новинарство кои како тема би ги вклучувале и човековите права, би можеле да бидат „засилени“ и со присуството на граѓански активисти кои работат во областа и кои можат да понудат студии на случај, примери, експертиза и различни други информации. Од друга страна, пак, обуките за граѓанските организации може да вклучуваат и претставници од медиумите кои би ги објасниле процесите на создавање вести и логиката на функционирање на медиумите.

ГО и медиумите може да формираат и „коалиција“ или комуникациски (онлајн) мрежи за заемно информирање, но и за иницирање обуки за актуелните појави и трендови во развојот на човековите права и формите на нивна заштита. Така на пример, кога се зборува за заеднички обуки во специјализирани области, како што се дигиталните права и новите технологии, постои потенцијал за соработка меѓу медиумите и ГО кои се занимаваат со оваа област.

1

АНЕКС

КЛУЧНИ НАОДИ

од квалитативното истражување на ставовите и перцепциите на претставници од граѓанските организации и медиумите за соработката во областа на човековите права

1. Накратко за истражувањето

Во периодот од 8 февруари до 10 март 2013 година МИМ спроведе 29 квалитативни интервјуа со претставници на граѓанските организации и на медиумите со цел да ги истражи практиките, ставовите и проблемите во заедничката соработка, но и да посочи механизми за интензивирање и олеснување на меѓусебната комуникација, а особено за промоција на човековите права.

Во интервјуата учествуваа 16 претставници од ГО кои што работат во областа на човековите права во земјава, а кои се пријавија на јавниот повик што МИМ го објави во текот на јануари 2013 година. При изборот на учесници во интервјуата се водеше сметка да бидат застапени ГО кои покриваат различни аспекти од човековите права (граѓански права, права на жени, млади, маргинализирани заедници, права на Роми...), да има баланс во застапеноста на искусни и понови ГО, и да бидат опфатени ГО кои делуваат во Скопје, но и во другите градови низ Македонија. Во истражувањето учествуваа следните ГО: *Цивил–Центар за слобода, Институтот за човекови права, АРА – Академска регионална асоцијација, ЛГБТИ Јунајтед, Отворена порта – „Ла Страда“, Меморијален центар „Никола Кљусев“, Новинари за човекови права, Отворете ги прозорците, Форум на млади - Битола, Женска граѓанска иницијатива „Клеа“ од Битола, Организација на жени од Свети Николе, Локална агенција за развој-Струга, Рома С.О.С. од Прилеп, Демократска младина од Делчево, Центар за помош на лица со хендикеп ПОРАКА од Неготино и Мултикултура од Тетово.*

Дополнително беа интервјуирани и 13 новинари и уредници од печатени и електронски медиуми на национално и локално ниво. При изборот, се внимаваше да бидат опфатени повеќе влијателни весници (според тиражот), бидејќи самиот проект предвидува обуки за истражувачко новинарство за новинари од печатени медиуми, но беа вклучени и претставници од националните и од неколку локални телевизии. Се водеше сметка да има претставници и од медиумите на албански јазик. Претставници од следните медиуми беа дел од истражувањето: Дневник, Утрински весник, Нова Македонија, Коха, Фокус (дневен весник), МТВ 1, ТВ Сител, ТВ Канал 5, ТВ Алфа, Медиа диверсити (онлајн медиум), ТВ Коха од Тетово, ТВ Визија од Прилеп и ТВ Ирис од Штип.

Наодите од ова истражување претставуваа појдовна основа за пишувањето на Белата книга за приоритетите и механизмите за унапредување на соработката меѓу граѓанските организации и медиумите за ефикасна заштита на човековите права.

2. Клучни наоди од интервјуата со претставниците на граѓанските организации

1. Како најчеста причина за соработка со медиумите, претставниците на интервјуираните граѓанските организации ги наведуваат информирањето за проектните активности на организациите, пренесувањето на одредени реакции на граѓанските организации, или пак, давање експертски мислења во врска со одредени општествени случувања кои се во фокусот на нивната работа, како и промоција на самите организации. Мал број од соговорниците (само тројца од 29), соработката меѓу ГО и медиумите ја гледаат како можност за заедничко лобирање за некоја граѓанска цел, што всушност се потврдува и во практиката – ретко се забележува заедничкото „коалицирање“ или здружување на ГО и на медиумите со цел да се направи притисок до институциите и до јавноста.
2. Повеќе граѓански организации се изјаснија дека во своите организации имаат лица кои се задолжени за техничка комуникација со медиумите (подготовка и испраќање соопштенија, покани и информации до медиумите поврзани со работата на ГО), а кога станува збор за гостувања во емисии, давање изјави и интервјуа за медиумите, тоа најчесто го прават раководните лица во организациите или одговорните за проектите. И покрај ова, претставниците на ГО сметаат дека во медиумите не се отстапува доволно простор за активностите на ГО, а видливоста на ГО во јавноста е недоволна.
3. Фреквенцијата на објавување на информациите од ГО во медиумите, според соговорниците зависи од повеќе фактори: од активностите кои во одреден момент ги спроведуваат, воспоставени лични контакти со новинарите, атрактивноста на гостите кои се дел од настаните што ги организираат (претставници на институциите, министри, градоначалници), уредувачката политика на медиумите. Дел од нив, како значаен фактор ја посочуваат и исполитизираноста на медиумите и општеството во целина.
4. Интервјуираните претставници на ГО, во најголем дел сметаат дека медиумите најчесто се заинтересирани за сензационалистички теми, животни приказни и случки кои би го привлечле вниманието на пошироката јавност, или, пак, теми кои во моментот се најгорливи за граѓаните („Медиумите се интересираат само доколку има сензација т.е. информација која нуди 'крв'“). Свесни за ова, претставниците на ГО велат дека често не се во можност да им посочат на медиумите лице или конкретна приказна, бидејќи од една страна, сакаат да ги заштитат припадниците на ранливите групи, а од друга страна, пак, тие лица не се подготвени да излезат во јавноста поради страв дека ќе се соочат со осуда од средината. Според дел од соговорниците од ГО, медиумите повеќе се интересираат за политиката, „...отколку за клучните проблеми на граѓаните, и конкретно на маргинализираните групи“. Граѓанските организации полесно остваруваат соработка со телевизиите (особено со оние на локално, но и на национално ниво) отколку со печатените медиуми, кои, според кажувањата, се поинертни за разлика од електронските медиумите.

5. Соговорниците на различен начин ја опишуваат соработката со медиумите. Оние кои имаат негативен став во однос на таа соработката, сметаат дека медиумите не се интересираат доволно за она што го работат граѓанските организации, дека често наидуваат на неподготвени и неинформирани новинари за одредени теми, или дека *„Сè се сведува на чисто пренесување информации, без никаква анализа, без никаква можност за некаква дополнителна соработка“*. Други проблеми што соговорниците сметаат дека ја оптоваруваат соработката меѓу ГО и медиумите се: политизираноста на медиумите, погрешната интерпретација на информациите во медиумите, барањето надомест за објава на информации на ГО, медиумите често промовираат стереотипи и ги потврдуваат предрасудите кон некои заедници, како на пример кон Ромите. Други соговорници од ГО се самокритични и сметаат дека вината за недоволната соработка со медиумите треба да ја бараат и кај себе, пред сè од аспект на начинот на кој им пристапуваат на медиумите и како ги пакуваат информациите наменети за медиумите. Претставниците на ГО кои позитивно ја опишаа соработката со медиумите, истакнаа дека добрите релации се должат на градењето капацитети за комуникација со медиумите и за пласирање на информациите.
6. Поголем дел до соговорниците од ГО сметаат дека влијанието на граѓанскиот сектор во јавноста е многу мало или недоволно. Како причини за ова беше истакнато тоа што ГО многу малку работат на градење на сопствениот имиџ (*„ГО не успеа да станат глас на народот, тоа станаа политичките партии“*), а медиумите недоволно отстапуваат простор за темите поврзани со ГО, и тоа најчесто е во утринските програми кои се достапни само за мал дел од популацијата (*„...влијание имаат само ГО кои се доволно присутни во медиумите...“*).
7. Во однос на тоа како медиумите можат да им помогнат на ГО во работата и во зголемувањето на нивното влијание, граѓанските активисти ги наведоа следните начини: отстапување повеќе простор за теми поврзани со ГО; професионално и непристрасно информирање за прашањата кои се значајни за граѓаните; истражувачко третирање на темите кои ги наметнуваат ГО; градење на партнерски однос со граѓанските организации; поголема застапеност на социјалните мрежи; поголема отвореност кон граѓаните; унапредување на меѓусебната соработка на ГО; градење капацитети за соработка со медиумите, но и континуирани обуки на претставниците од двата сектора со цел да се подобри видливоста на невладиниот сектор.
8. Голем дел од интервјуираните ГО изјавија дека им се потребни обуки за унапредување на вештините за комуникација со медиумите и за начинот на пакување на информациите за медиумите (*„Потребни ни се обуки во однос на тоа како нашите приказни да ги направиме поинтересни за медиумите... веб страницата е еден од начините преку кој ние се промовираме во*

јавноста и затоа треба да биде интересна и да привлече внимание на некои новинари...“).

9. Повеќемина од интервјуираните граѓански активисти и претставници на медиумите сметаат дека одржувањето отворена, инклузивна и континуирана дебата е еден од начините за подобрување на заемната комуникација, за поголема промоција на темите кои се од суштествено значење за граѓаните, но и за унапредување на слободата на изразувањето. Интервјуираните претставници од ГО сметаат дека дебатата меѓу граѓанското општество, медиумите и институциите е ретка, нефункционална, парцијална и исполитизирана (*“Би ја нарекол политичка дебата, која всушност е класично препукување, бидејќи одреден медиум покрива една организација, друг медиум покрива друга организација, и тие се препукуваат меѓусебно“*).
11. Дебатата меѓу медиумите и ГО може да се подобри преку јакнење на капацитетите на новинарите за покривање на граѓанските теми, нивна поголема иницијативност за вклучување на граѓанскиот сектор во информативните рубрики, како и преку унапредување на меѓусебната соработка и заемната доверба. Дел од интервјуираните соговорници од ГО сметаат дека медиумите во ГО треба да гледаат добар извор кој почесто ќе го користат.
12. Повеќето соговорници сметаат дека слободата на изразување во земјата моментално е загрозена поради политичките влијанија врз медиумите, што се одразува врз видливоста на ГО. (*„... медиумите имаат иста насока и ист начин на известување кој што е повеќе провладин ...тоа многу влијае кога се во прашање лобирањето и застапувањето“; „... НВО постојат за да бидат коректив на власта, да го кажат она што го мислат, и тоа да го кажат на медиумите, и на тој начин да допрат до граѓаните. Медиумите ... треба да ја пренесат информацијата, но тие понекогаш ги селектираат информациите во зависност од интересите на нивните газди“*, истакнуваат неколку соговорници.)
13. Проблемот на политизација и на ГО и на медиумите го воочуваат речиси сите интервјуирани и од двата сектора. Тие наедно се самокритични, но упатуваат и забелешки за политизација на другиот сектор – ГО, односно медиумите. Граѓанскиот сектор беше девалвиран со појавата на т.н. ГОНГО (анг. GONGO) кои се појавуваа како глас за поддршка на владините политики, во многу случаи кога ГО се обидуваа да упатат конструктивни критики, како што се нагласува во Индексот на одржливост на граѓанските организации што го спроведува УСАИД. Ова е една од причините што ГО и медиумите имаат мала доверба едни во други. Соговорник од ГО вели: *„Медиуми кои се под капата на власта ... не сакаат да известуваат за одредени ГО...“*, додека, пак, новинарка од дневен весник забележува: *„...Има строга поделеност, има неколку (ГО) што комуницираат со нас, а останатите си контактираат со други, но за нас се целосно затворени“*.

14. Најголем дел од интервјуираните претставници на ГО сметаат дека не постои доволно познавање за човековите права во јавноста и во медиумите. Според нив, тоа се должи на недоволната информираност на граѓаните, како од страна на медиумите, така и од страна на образовниот систем. Неколку соговорника сметаат дека медиумите недоволно, или, пак, погрешно ги третираат прашањата поврзани со човековите права (*„Човековите права се третираат само ако се црни теми во прашање, ако некој некого убил, или доколку станува збор за непочитување по расна, етничка или друга припадност ...“*)
15. Речиси сите претставници на интервјуираните граѓански организации сметаат дека темите поврзани со човековите права се многу малку застапени во медиумите за разлика од политиката. Причините за тоа, дел од соговорниците ги лоцираат во политичкото влијание врз медиумите, уредувачката политика на медиумите, незаинтересираноста на медиумите за граѓанскиот сектор и за човековите права воопшто, како и во недоволната застапеност човекови права во образовниот систем.
16. Најголем дел од соговорниците сметаат дека медиумите треба да отстапат повеќе простор за информациите поврзани со човекови права, како и да придонесат во едукацијата на граѓаните и во подигањето на јавната свест, преку професионално информирање и соодветна подготвеност на новинарите за темите од областа на човековите права. Беше истакнато дека медиумите треба да го променат пристапот кон прашањата кои се однесуваат на човековите права: *„...прво треба да се осветат сопствениците на медиумите дека прашањата поврзани со човековите права се актуелни насекаде во светот и дека се основа на новинарството. Исто така, треба да им се објасни дека третирањето на човековите права може да им го зголеми тиражот доколку новинарите знаат да ги покриваат тие прашања.“*

3. Клучни наоди од интервјуата со претставници на медиумите

1. Најчеста причина за соработка со граѓанските организации, според претставниците на медиумите, била промоција на активностите на ГО, барање експертски мислења од нив, контактирање на ГО кога се третираат општествено-интересни теми што предизвикуваат поголемо внимание кај јавноста и многу ретко – заеднички кампањи и акции или продуцирање истражувачки приказни. Само еден телевизиски уредник истакна дека преку соработката меѓу медиумите и ГО може да се *„...поттикнат институциите да креираат одредни политики...“*, и да се *зајакне граѓанскиот сектор „затоа што е битно во ова поларизирано и партизирано општество да им се даде простор, да добијат глас, луѓе кои што се надвор од овие политички спреги“*.
2. Повеќето уредници и новинари истакнуваат дека ГО многу почесто само на информативно ниво испраќаат соопштенија и електронски пораки до сите медиуми, кои се често *„стерилни и некавалитетно спакувани“*, но ретко се случува ГО да им се обратат на медиумите за да обелоденат некој случај, со кој ќе предизвикаат реакции во јавноста. Ова го отвора проблемот на содржината на комуникацијата меѓу ГО и медиумите, односно дали интензивното испраќање информации во форма на соопштенија од страна на ГО им користи на медиумите и дали вака „спакуваните“ информации од страна на ГО може да стигнат до јавноста.
3. Во однос на зачестеноста на објавување информации од ГО, интервјуираните новинари и уредници беа поделени во оценките – дел од нив рекоа дека се објавува многу често, дел објавуваат една информација неделно во зависност од актуелноста на темата, а останатите рекоа дека има недоволно информации од граѓанскиот сектор. Беа наведени повеќе фактори од кои зависи динамиката на објавување информации од ГО: динамиката на активностите на ГО и нивната тарнспарентност; атрактивноста на информацијата; актуелноста на информацијата; важноста на информацијата пошироко за општеството. Некои од интервјуираните претставници на медиумите истакнаа дека информации од ГО не се објавуваат и поради тоа што тие не знаат како да ги „спакуваат“ информациите и како да го привлечат новинарот. Медиумите често се „внимателни“ и знаат дури и *„да прескокнат информација“* која доаѓа од ГО, доколку знаат дека таа ГО е блиска до некоја политичка партија. Политизацијата на граѓанскиот сектор е проблем што речиси сите интервјуирани го истакнаа.
4. Во редакцијата, уредниците се тие кои донесуваат одлука дали некоја информација од граѓанскиот сектор ќе се објави, и тоа зависи од повеќе фактори: дали веста е во согласност со уредувачката политика, дали е интересна, дали е од јавен интерес и засега поголем број луѓе, дали има доволно простор во вестите. Новинар во дневен весник, од свое искуство во повеќе редакции објаснува како уредниците носат одлука што да се објави: *„... постои проблем што секој со некој е скаран. И веќе забораив од кој смеам, а*

од кој не смеам да барам изјава. Некој од уредниците е скаран со X, и... не смеам да барам информација од него, во друга ситуација, (уредникот) е скаран со У, трет е скаран со З. И да земеш изјава, и да се обидеш да соработуваш, те бојкотираат уредниците, газдата ... Тука ни се врзани рацете. И имаш: 'Ако излезе извештај од тие, не го земајте предвид, не се објавува'".

5. Во однос на практиките во редакциите, од каде интервјуиравме новинари и уредници, важно е да се спомене дека нема еден новинар кој покрива граѓански сектор, туку најчесто активностите на граѓанските организации се покриваат во зависност од областа. Така на пример, доколку се работи за семејно насилство, тогаш веста ја покрива новинар од црна хроника, доколку се работи за прашања поврзани со екологијата, тогаш ова е задача за новинарите од скопска хроника. Ова на моменти претставува проблем и за самите новинари, но и за граѓанските организации затоа што често не знаат кому да се обратат во редакцијата доколку сакаат лично да контактираат новинар.
6. Еден од проблемите во практиките и комуникацијата меѓу ГО и медиумите, што повеќето интервјуирани од двата сектора го нагласуваат е што и едните и другите најчесто реагираат само кога ќе се отвори некој случај во јавноста, односно, кога некој настан станува актуелен. Претставниците од двата сектора упатуваат забелешки кон другите дека треба да се биде поконзистентен и да не се реагира „трендовски“, туку ГО треба да бидат постојано присутни во јавноста со акции и активности, експертски мислења и реакции, а медиумите треба да бидат поиницијативни и проактивни кога станува збор за отворање и за следење на темите.
7. Впечатоците на интервјуираните за соработката меѓу граѓанските организации и медиумите, беа поделени во три групи, секоја со речиси подеднаков број одговори: 1. оние кои рекле дека соработката е „одлична“, „коректна“ или на „задоволително ниво“; 2. оние кои сметаат дека соработката е коректна, но недоволна; и 3. оние кои не се задоволни од соработката со ГО. Повеќемина од оние кои сметаат дека соработката меѓу медиумите и ГО не е на задоволително ниво, велат дека таа сега е полоша отколку пред 10-тина години, поради тоа што: дел од ГО немаат добар ПР или кадар образуван за ПР; не успеваат да пронајдат креативни начини како да се пробијат во медиумите кои се затрупани со политички вести; „пасивизираност“ на секторот за разлика од претходно; политизацијата на граѓанскиот сектор; самите новинари често не разбираат колку граѓанските организации се битни за општеството.
8. Во однос на евентуални проблеми во комуникацијата меѓу медиумите и граѓанските организации, половина од интервјуираните сметаат дека ГО се „прилично отворени“ и „секогаш достапни за комуникација“, а другата половина има повеќе забелешки за работата и карактерот на ГО. Меѓутоа, повеќето од оние кои сметаат дека не постои проблем во комуникацијата со ГО, сепак имаа сугестии до граѓанските организации. Како илустрација на

ова, новинар во дневен весник вели: „... ГО треба да преземат поголема иницијатива во смисла повеќе да наметнуваат теми, отколку да ги следат темите... се возат на приказните, го третираат она што е општествено актуелно, а не наметнуваат теми релевантни за дискусија. Всушност, реагираат на работите што се вообичаено предизвикани од политичарите и од другите општествени личности.“

9. Други забелешки до граѓанскиот сектор што интервјуираните медиумски професионалци ги упатуваат се: непознавање на логиката на новинарското работење, немање доволно умешност за атрактивно „пакување“ на информациите („стерилни информации и неатрактивни соопштенија“; „...ГО треба во континуитет да имаат обуки за тоа како да комуницираат со медиумите и да можат да ја разберат логиката на функционирање на медиумите“); им недостига транспарентност и поголема ажурност за промоција на активностите и на активистите; „пасивност“ на секторот („немаат иницијативност“); само информираат, но не ги туркаат приказните за да добијат епилог (истото важи и за новинарите); немаат лична комуникација со новинарите. Од друга страна, пак, како самокритика, новинарите сметаат дека се отстапува малку простор во медиумите за ГО; признаваат дека нема новинари кои се занимаваат подлабински со граѓанскиот сектор; не пројавуваат иницијатива за истражување на ситуации и случаи. Но, најголемиот проблем кој го истакнуваат интервјуираните новинари и уредници е политизацијата и на медиумскиот сектор („политиката има огромно влијание во уредувачките политики на медиумите и тоа не остава доволно простор за третирање на ГО“) и на граѓанскиот сектор („строга поделеност на партиски и непартиски ГО“).
10. Повеќето од интервјуираните сметаат дека имиџот на граѓанските организации во последните години во јавноста е сериозно девалвиран поради политичките влијанија во секторот, што го нарушило нивниот „кредибилитет“ и предизвикало „сомнеж и недоверба“ во граѓанскиот сектор. Неколкумина сметаат дека во јавноста постои мислење дека ГО се уште не прават доволно за граѓаните. Двајца интервјуирани, зборувајќи за впечатокот што го оставаат ГО, дури ја спомнуваат и фразата „пералници за пари“, при што едниот зборува како ГО биле перцепирани во минатото, а другиот смета дека оваа слика се уште опстојува. Сепак, некои од интервјуираните сметаат дека граѓаните со тек на време ќе почувствуваат дека граѓанскиот сектор им е потребен и дека ГО полесно прераснуваат во респектибилен фактор во јавниот живот.
11. Повеќето интервјуирани сметаат дека влијанието на ГО е многу мало поради политизацијата и на медиумскиот и на граѓанскиот сектор. Некои од интервјуираните сметаат дека ГО имаат капацитети, но немаат моќ да покренат одредена акција или да влијаат на јавното мислење („Еве земете го случајот со АМАН кој стигна до кај што стигна и ете како заврши“). Некои од интервјуираните сметаат дека ГО треба да бидат „поагресивни

во изнесувањето на нивните ставови, но и тоа што ќе го кажат треба да е навистина битно за општеството.“ Неколкумина истакнаа дека без поддршка од медиумите, ГО „ништо не можат да направат доколку нивните информации не се презентираат во јавноста.“

12. Беше истакнато дека подобрувањето на влијанието на ГО не зависи само од нив, туку и од уредувачката политика на медиумот, од политичката и општествената ситуација генерално, како и од поддршката на институциите. Интервјуираните посочија неколку начини како ГО да го подобрат влијанието во јавноста: континуирана соработка со одредени новинари кои ги следат активностите на граѓанскиот сектор и развивање директни контакти; поголема присутност во јавноста „не само медиумски, туку и теренски“; повеќе да ги користат новите технологии при десиминација на своите информации; да имаат обучени лица за комуникација со медиумите; да сфатат дека „...на медиумите им се потребни приказни... (за) настани, луѓе кои може да предизвикаат интерес кај јавноста... да ги охрабрат и оние луѓе со кои работат да бидат подготвени да излезат со своја приказна во јавноста...“
13. Повеќето уредници и новинари со кои разговаравме се согласуваат дека дебатите меѓу претставниците на граѓанскиот сектор, институциите и медиумите се ретки; најчесто се организираат во рамки на некој проект; не постои редовна практика за споделување мислења, идеи и ставови; постои поединечно/парцијално гостување на засегнатите страни и нема дуел за прашањата; размената на мислења се случува често на индивидуално ниво. Под влијание на политиката, просторот во медиумите се стеснува за граѓански теми, а дебатните емисии ги снемјува од екраните, забележуваат некои од интервјуираните. Дебатата на социјалните мрежи е препорачлива, но има ограничен досег. Со цел да се унапреди дебатата, новинарите и уредниците сметаат дека самите медиуми треба да иницираат повеќе содржини во кои ќе биде застапен граѓанскиот сектор со свои теми и треба да организираат дебатни емисии за сите, „а не само за истомислениците“. Додека, пак, граѓанските организации треба да демонстрираат поголема конзистентност, активност и транспарентност кон новинарите и кон јавноста.
14. Уредниците и новинарите сметаат дека ГО може да придонесат во нивната работа, прво „хранејќи ги“ со информации, анализи, експертиза, релевантни истражувања, а потоа и како потенцијални иницијатори на истражувачки приказни, со тоа што ќе им посочат лица кои ќе зборуваат во приказните или ќе обезбедат релевантен материјал. ГО треба да им обезбедат на медиумите подобра врска со граѓаните и со нивните проблеми.
15. Унапредувањето на слободата на изразувањето треба да биде императив во соработката меѓу граѓанските организации и медиумите, што ќе се поттикне доколку „ГО постојано јавно критикуваат и се тотално отворени без какви било спреги“, доколку и едните и другите поттикнуваат дебата и соочување на мислења за суштински проблеми кои мора да се решаваат. Сепак,

интервјуианите сметаат дека е многу важно да се унапредува и слободата на изразување во самите медиуми, новинарите да користат извори на информации кои се политички неутрални, да се користат можностите кои ги пружаат социјалните мрежи итн.

16. Генерален личен впечаток на повеќето новинари и уредници е дека не постои доволно изградена свест за човековите права во јавноста, а граѓаните не ги знаат доволно своите права, без оглед дали станува збор за потрошувачки права, права во судска постапка, злоупотреба на полициска моќ итн. *„Целата приказна за човековите права е комплетно маргинализирана во медиумите“*, вели новинарка во дневен весник.
17. Причините за ова може да се лоцираат и кај медиумите и во граѓанскиот сектор. Темите поврзани со човековите права не се доволно застапени на медиумите поради тоа што веста не е доволно „сензационална“ („освен во ситуации на флагрантно кршење на човековите права“); новинарите недоволно ги препознаваат и ги идентификуваат ситуациите на кршење на човековите права; не постои систематичен приод при третирањето на приказните кои адресираат кршење на човекови права (трендовското и „кампањско“ следење на случаи, на ниво на пренесување информации); не постои истражувачко новинарство во редакциите; темите не се третираат соодветно (*„Човековите права се третираат само ако се црни теми во прашање, ако некој некој убил, или доколку станува збор за непочитување по расна, етничка или друга припадност...“*).
18. Претставниците на медиумите сметаат дека граѓанскиот сектор треба да се избори со политичките влијанија, кои претставуваат опасност за генералната перцепција што јавноста ја гради или ја има за ГО. Новинарите се пожалија дека често не можат да „најдат повеќе од двајца луѓе кои би збореле на некоја тема“ или дека не ги познаваат експертите од граѓанскиот сектор, затоа што некои од нив често не сакаат јавно да говорат. Тие им порачаа на ГО константно да ја следат состојбата со човековите права и да направат притисок врз медиумите да ги покриваат овие приказни. Причината за недоволната застапеност на човековите права во медиумите, неколкумина од интервјуираните новинари и уредници ја лоцираат и во недоволната отвореност на институциите.
19. Медиумите, според повеќето интервјуирани, може да помогнат во промоцијата на човековите права, така што ќе имаат проактивен пристап и ќе одвојат повеќе простор за теми, информации и активности поврзани со човековите права. Уредник во телевизија на национално ниво, смета дека „во суштината на медиумите“ е да ги промовираат човековите права, но дека пристапот треба да биде аналитичкото и истражувачко новинарство (*„... да ги осудам, да ги откријам, да ги демаскирам сите работи кои се однесуваат на кршење на човекови права...“*). Освен потребата од истражувачко новинарство, како конкретни сугестии беа посочени и иницирање, односно поттикнување дебата во медиумите, како и промовирање граѓански активизам.

СОДРЖИНА

БЕЛА КНИГА	2
ПРЕДГОВОР - ЗОШТО СЕ ПИШУВА ОВАА БЕЛА КНИГА?	3
ВОВЕД	5
I.1. СОРАБОТКАТА МЕЃУ ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕДИУМИТЕ	6
I.2. НОРМАТИВНА РАМКА И МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА.....	8
I.3. СОСТОЈБАТА СО ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО МАКЕДОНИЈА.....	11
I.4. ОПШТЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧКИОТ АМБИЕНТ ВО КОЈ СЕ ОСТВАРУВААТ ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА.....	14
ПРИОРИТЕТИ НА СОРАБОТКА МЕЃУ ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕДИУМИТЕ ВО ОБЛАСТА НА ЧОВЕКОВИТА ПРАВА	25
II.1. ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ГРАЃАНСКИТЕ И ПОЛИТИЧКИТЕ ПРАВА.....	26
II.2. ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА ЖЕНИТЕ.....	35
II.3. ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА РОМИТЕ И НА ПРИПАДНИЦИТЕ НА НЕМНОЗИНСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА.....	45
II.4 ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ.....	54
II.5 ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА ПРИПАДНИЦИТЕ НА ЛГБТИ-ПОПУЛАЦИЈАТА.....	59
II.6 ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ПРАВАТА НА МЛАДИТЕ.....	65
II.7 ПРИОРИТЕТИ ВО ОБЛАСТА НА ДИГИТАЛНИТЕ ПРАВА.....	68
ПРЕПОРАКИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА СОРАБОТКАТА МЕЃУ ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕДИУМИТЕ	81
III. 1. ПРЕПОРАКИ ЗА ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ.....	82
III. 2. ПРЕПОРАКИ ЗА МЕДИУМИТЕ.....	86
III. 3. ПРЕПОРАКИ ЗА ГО И ЗА МЕДИУМИТЕ.....	90

Клучни наоди од квалитативното истражување на ставовите и перцепциите на претставници од граѓанските организации и медиумите за соработката во областа на човековите права.....	93
1. Накратко за истражувањето.....	94
2. Клучни наоди од интервјуата со претставниците на граѓанските организации	95
3. Клучни наоди од интервјуата со претставници на медиумите	99

